

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Annika Lillemägi

**SÜÜDISTATAVATE KAITSEÕIGUSTE TAGATUS EUROOPA
VAHISTAMISMÄÄRUSES JA EUROOPA UURIMISMÄÄRUSES**

Magistritöö

Juhendaja
phD Anneli Soo

Tartu
2020

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Põhiõiguste klausel kaitseõigusena	6
2. Kaitseõiguste tagamine õiguskindluse loomisel.....	16
2.1. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele	16
2.2. Muud süüdistatavate menetlusõigused õiguskindluse loomisel.....	31
3. Probleemid topeltkaristatavuse keelu põhimõttega kaitseõiguste tagamisel.....	45
4. Proportsionaalsustesti <i>expressis verbis</i> vajalikkus määrustes	51
Kokkuvõte	59
Summary	63
Kasutatud allikate loetelu	69
Kasutatud normatiivmaterjali loetelu	73
Kasutatud kohtupraktika loetelu	75

Sissejuhatus

Euroopa integratsiooni resultaadid ei ole pelgalt positiivsed. Üheks suurimaks murekohaks integreerumisel on selle tulemusena laienenud kuritegevus. Ohjeldamaks piiriülest kuritegevust ja intensiivistamiseks riikides läbiviidavaid menetlusi, sealhulgas riikidevahelist koostööd, on Euroopa Liit loonud Euroopa vahistamismääruse¹ ja Euroopa uurimismääruse². Määruste loomisel tuleb panna rõhku nii lihtsale ja efektiivsele rakendamisevõimalusele kui ka isikute õigustele ja vabadustele. Euroopa Liidu põhiõiguste harta³ ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon⁴ kohustavad osalisriike tagama inimestele nende põhiõigused. Liidus on ühelt poolt kuritegevuse vastase võitluse jaoks oluline efektiivsete instrumentide olemasolu, teiselt poolt aga peab tagama isikute õigused. Üha suureneva surve tõttu viimaseid tagada, on Euroopa Liit hakanud sellele teemale ka üha rohkem tähelepanu pöörama. Sellest tulenevalt tekib küsimus, kas riikidevahelise kriminaalmenetluse alase koostöö korral, kus isikuid tuleb Euroopa vahistamismääruse alusel taotlevale riigile loovutada või Euroopa uurimismääruse alusel teostada isikute suhtes erinevaid menetlustoiminguid, on süüdistatavatele nende kaitseõigused täielikult tagatud. Nimetatud määruste rõhuasetus on riikidevahelisel tõhusal koostööl, muutes põhiõiguste tagamise teisejärguliseks.⁵ Seega, kuigi ideaalis võiksid riigid järgida põhiõigusi, võivad tegelikkuses põhiõigused hakata tõhusat koostööd takistama.

Lõputöö õiguslikuks probleemiks on asjaolu, et universaalsed kaitseõigused, mis tulenevad Euroopa Liidu põhiõiguste hartast ning inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist, on sätestatud Euroopa vahistamismääruses ja Euroopa uurimismääruses liiga umbmääraselt.⁶ See tähendab, et eelkõige Euroopa vahistamismääruses, aga teatud määral ka Euroopa uurimismääruses sisalduvad kaitseõiguste sätted on puudulikud ning liikmesriigid ei järgi neid määrusi rakendades piisaval määral inimõiguste konventsioonist ja põhiõiguste hartast tulenevaid liidu põhimõtteid

¹ Nõukogu raamotsus, 13. juuni 2002, Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikidevahelise üleandmiskorra kohta. – ELT L 190, 18.7.2002, p. 1–20.

² Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/41/EL, 3. aprill 2014, mis käsitleb Euroopa uurimismäärust kriminaalasjades. – ELT L 130, 1.5.2014, p. 1–36.

³ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT C 326, 26.10.2012, p. 391–407.

⁴ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2000, 11, 57.

⁵ Marin, L. Effective and Legitimate? Learning from the Lessons of 10 Years of Practice with the European Arrest Warrant. – New Journal of European Criminal Law, 2014/5, No 3, p 327–348, lk 341.

⁶ Euroopa vahistamismääruse raamotsuses ja Euroopa uurimismääruse direktiivis sisalduvad *expressis verbis* kaitseõigused ainult mitmekordse kohtumõistmise ja karistamise keelu osas Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 50 tähenduses. Muus osas viitavad mõlemad õigusaktid, et põhiõigusi austatakse vastavalt Euroopa Liidu põhiõiguste hartas ning inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis sätestatule.

süüdistatavate õiguste tagamiseks, mistõttu ei pruugita süüdistatavatele nende kaitseõigusi efektiivselt tagada.⁷ Olukorra lahendamiseks tuleks Euroopa vahistamismäärus ja Euroopa uurimismäärus ringi vaadata kaitseõiguste tagamise kohustuslikkuse konkretiseerimise eesmärgil.

Töö eesmärgiks on välja selgitada, kas riikidevahelise kriminaalmenetluse alase koostöö tegemisel on süüdistatavate kaitseõiguste tagatus aja jooksul muutunud. Selleks võrreldakse Euroopa vahistamismääruse raamotsust Euroopa uurimismääruse direktiiviga ning kuidas kohtupraktika on kaitseõigusi raamotsuse ja direktiivi pinnalt sisustanud. Uurimisküsimuse ajendiks on asjaolu, et Euroopa vahistamismäärus ja Euroopa uurimismäärus on kriminaalmenetlustes laialdast kasutust leidvad määrused ning on aluseks riikidevahelisele tõhusale koostööle. Määruste alusel sekkutakse inimeste ellu loovutades süüdistatavaid ja tõendeid, mistõttu peaksid õigusaktid tagama süüdistatavatele nende õigused adekvaatsel tasemel. Kuivõrd Euroopa vahistamismääruse raamotsus on saanud jooksvalt palju kriitikat, üritati selle kriitikaga Euroopa uurimismääruse direktiivi koostamisel arvestada ning lõputöö käsitlebki vahistamismääruse raamotsuse kaitseõiguste alast kriitika sisseviimist uurimismääruse direktiivi.

Lõputöö on õigusdogmaatiline töö, milles tõlgendatakse ja võrreldakse Euroopa vahistamismääruse raamotsust ja Euroopa uurimismääruse direktiivi, kõrvutades neid Euroopa Liidu põhiõiguste harta ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga. Lisaks analüüsitakse Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendeid, et kõrvutada kohtupraktikat kaitseõiguste sisustamisest Euroopa vahistamismääruse ja Euroopa uurimismäärusega.

Lõputöö on jagatud probleemipõhiselt neljaks peatükiks. Esimene peatükk käsitleb põhiõiguste klausli arengut uurimismääruse direktiivis võrreldes vahistamismääruse raamotsusega. Teine peatükk on üles ehitatud õiguskindluse loomise probleemsusele kaitseõiguste erineva tagatuse taseme tõttu. Peatükk jaguneb kaheks, millest esimeses käsitletakse õiguskindluse loomise olulisimat komponenti, nimelt õigust õiglasele kohtumenetlusele ning teine alapeatükk koondab muud kaitseõigused, mille tagamine loob süüdistatavatele õiguskindluse. Kolmas peatükk analüüsib topeltkaristatavuse keelu põhimõtet ja selle sisustamist ajas kaitseõiguste tagamiseks. Neljandas peatükis arutletakse proportsionaalsustesti kui kaitseõiguse vajalikkusest ja muutumisest vahistamismääruse raamotsuses ning uurimismääruse direktiivis.

⁷ Cîrlig, C.-C. Legislative Train Schedule. Area of Justice and Fundamental Rights. Revision of the European Arrest Warrant.

Tähtsamateks allikateks lõputöö koostamisel on Euroopa vahistamismäärus, Euroopa uurimismäärus, Euroopa Liidu põhiõiguste harta ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. Samuti on relevantset Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid, milles kajastuvad kohtute seisukohad kaitseõiguste sisustamiseks. Lisaks õigusaktide omavahelisele võrdlusele, kasutati ka teoreetilist õiguskirjandust.

Käesolevas lõputöös käsitletakse termini süüdistatavad all vahistatuid, kinnipeetavaid, kahtlustatavaid isikuid.

Magistritööd enim iseloomustavad märksõnad on: kohtualused, inimõigused, kriminaalmenetlus, piiriülene koostöö, rahvusvaheline õigus.

1. Põhiõiguste klausel kaitseõigusena

Põhiõigused on üldised inimõigused, mis on omased kõikidele inimestele, olenemata nende rahvusest, elukohast, soost, rahvuslikust või etnilisest päritolust, nahavärvusest, usutunnistusest, keelest või muust staatusest. Need õigused on võõrandamatud. Neid ei tohiks piirata, välja arvatud konkreetsetes olukordades ja vastavalt korrale. Põhiõigusi väljendavad ja tagavad erinevad seadused, lepingud, rahvusvaheline tavaõigus, universaalsed põhimõtted ja muud asjakohased rahvusvahelise õiguse allikad. Põhiõiguste universaalsuse põhimõte on rahvusvahelise inimõigusi puudutava seadusandluse nurgakivi. Seda põhimõtet, mida esmakordselt rõhutati inimõiguste ülddeklaratsioonis⁸ 1948. aastal, on korratud paljudes rahvusvahelistes inimõiguste konventsioonides, deklaratsioonides ja resolutsioonides. Kõik riigid on ratifitseerinud vähemalt ühe ja 80% riikidest on ratifitseerinud neli või enam peamist inimõiguste lepingut, kajastades nõusolekut, mis loob neile põhiõiguste järgimiseks seaduslikke kohustusi.⁹

Euroopa Liidus viibivate isikute põhiõigused tulenevad Euroopa Liidu põhiõiguste hartast ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist. Seejuures on ka nendes õigusaktides ette nähtud süüdistatavatele kaitseõigused tagamaks neile inimväärset kohtlemist kriminaalmenetluse läbiviimisel. Sätted süüdistatavate kaitseõiguste tagamiseks on mõlemas õigusaktis üldjoontes kattuvad.¹⁰ Põhiõiguste harta artikli 52 lõige 3 tagab harta ning inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kooskõla. Selles selgitatakse, et hartas sisalduvatel õigustel, mis vastavad inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis sätestatud õigustele, on sama tähendus ning ulatus kui inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis, lisades, et Euroopa Liidu õiguses on võimalik kehtestada ka kõrgem kaitse.¹¹ Neidsamu kaitseõigusi peaksid ka Euroopa vahistamismääruse raamotsus ja Euroopa uurimismääruse direktiiv järgima.

⁸ Inimõiguste ülddeklaratsioon, artikkel 2.

⁹ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. What are human rights?

¹⁰ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni I osa artikkel 3. Piinamise keeld, artikkel 5. Õigus isikuvabadusele ja turvalisusele, artikkel 6. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele, artikkel 7. Karistamine seaduse alusel, artikkel 14. Diskrimineerimise keelamine vastavalt Euroopa Liidu põhiõiguste harta I jaotise artiklile 4. Piinamise ning ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keeld, II jaotise artiklile 6. Õigus vabadusele ja turvalisusele, III jaotise artiklile 21. Diskrimineerimiskeeld ning VI jaotise artiklitele 47. Õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele, 48. Süütuse presumpatsioon ja kaitseõigus, 49. Kuritegude ja karistuste seaduslikkuse ja proportsionaalsuse põhimõte.

¹¹ European Union Agency for Fundamental Rights. Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights in criminal and European arrest warrant proceedings. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019, lk 20.

Euroopa vahistamismäärust saab kasutada kahel juhul: esiteks kriminaalmenetluse läbiviimiseks ning teiseks kriminaalkaristuse täideviimiseks. Neid ülesandeid täites tekivad murekohad inimõiguste tagamisel süüdistatavate vabaduse võtmisel, õiguskindluse loomisel ning vahistamisel õiglase kohtumõistmise läbiviimiseks.¹² Seejuures on Euroopa vahistamismääruse peale kaebuse esitamise alused piiratud. Senised kaebused on põhinenud peamiselt eeldusel, et inimõigusi on rikutud.¹³

Sõnaselge süüdistatavate põhiõigustega arvestamine tuleneb ainult Euroopa vahistamismääruse raamotsuse preambuli punktide 12 ja 13 ning artikli 1 lõikest 3. Viimane on definiitne artikkel. Puudub selgus, miks ei ole põhiõigused *expressis verbis* üheks keeldumisaluseks kas kohustuslikus või kaalutusõiguse korras. Need on hea tahte korral raamotsusest küll osaliselt tuletatavad, aga ei loo kaitseõiguste järgimisele soodsat pinnast. Ka sellisel juhul arvestavad need keeldumisalused ainult võimalikke kaitseõiguste rikkumisi väljaandjariigis, mitte aga võimalikke rikkumisi taotlevas riigis.¹⁴

Euroopa vahistamismääruse raamotsuse preambuli punkti 12 järgi peab vahistamismäärust vaatama kooskõlas Euroopa Liidu lepingu¹⁵ artikliga 6, mille kohaselt tunnustab liit põhiõiguste hartas sätestatud õigusi, vabadusi ja põhimõtteid, millel on aluslepingutega võrreldes samaväärne õigusjõud ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga tagatud ja liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest tavadest tulenevad põhiõigused on liidu õiguse üldpõhimõtted. Raamotsuse preambuli punkt 13 täpsustab punkti 12 lisades teatud põhiõiguste rikkumise keelu raamotsuse seletusse. Selle alusel on keelatud isikute välja andmine, kui taotlevas riigis on suur oht isiku piinamisele või kohtlemisele või karistamisele muul ebainimlikul või alandaval moel. Lugeses preambulit, saab asuda seisukohale, et Euroopa vahistamismäärusega jaatatakse liikmesriikide kohustust tagada süüdistatavate põhiõigusi igakordsel Euroopa vahistamismääruse väljaandmisel ja täitmisel. Sealjuures tuleb mees pidada, et preambulis sisalduv tekst on sissejuhatuse raamotsuse õigusnormistikku. Riigid ei saa oma siseriiklikusse

¹² Sanger, A. Force of Circumstance: The European Arrest Warrant and Human Rights. – Democracy and Security 2010/6, No 1, p 17—51, lk 19.

¹³ Alderton, C., Barley, E., Biggs-Davison, L. Human Rights abuses in European Arrest Warrant member states. Due Process 2018, lk 5.

¹⁴ Alegre, S., Leaf, M. Mutual Recognition in European Judicial Cooperation: A Step Too Far Too Soon? Case Study — the European Arrest Warrant. – European Law Journal 2004/10, No 2, p 200—217, lk 203.

¹⁵ Euroopa Liidu leping. – ELT C 202, 7.6.2016, lk 13—388.

õigusesse rakendada raamotsuse seletust. Seetõttu ei saa öelda, et riikidel on kohustus järgida preambuli seletust, mis ei ole liikmesriikide jaoks õiguslikult siduv.¹⁶

Raamotsuse artikli 1 lõige 3, nagu ka preambuli punkt 12, määratleb liikmesriikide kohustuse järgida Euroopa Liidu lepingu artiklit 6 ja sellest tulenevat kohustust austada põhiõigusi ja õiguse üldpõhimõtteid. Mitmed riigid on asunud seisukohale, et nende põhiseadused tagavad põhiõigusi piisavalt ning on vastavuses Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga, mistõttu ei ole nad rakendusaktidega Euroopa vahistamismääruse artikli 1 lõiget 3 üle võtnud.¹⁷ Teisisõnu peavad liikmesriigid oma siseriiklikku õigussüsteemi piisavaks tagamaks efektiivselt süüdistatavate õigusi. Selle tulemusel tagatakse liikmesriikides kaitseõigusi erinevalt, kuivõrd riikide õigusaktide normid, mis sisaldavad kaitseõiguste tagamise tingimusi, on erinevad. Kaitseõiguste erineva tagatuse tõttu tekib Euroopa Liidus erinev praktika ning süüdistatavate kaitseõiguste pakett sõltub riigist, kuhu ta satub. Euroopa Kohus rõhutas 2016. aasta lahendis *Aleksei Petruhhin*, et pelgalt deklaratsioonide olemasolust ja põhimõtteliselt põhiõiguste järgimist tagavate rahvusvaheliste lepingute heakskiitmisest ei piisa, et tagada sobiv kaitse väärkohtlemise ohu eest, kui usaldusväärsetest allikatest tuleb teave ametiasutuste tegevuse kohta, mis on ilmselgelt vastuolus Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni põhimõtetega.¹⁸

Kohustus austada põhiõigusi ei ole sama, mis põhiõiguste võimaliku rikkumise korral vahistamismääruse täitmisest keeldumine. Austamise puhul jääb kehtima reegel, et isikud tuleb üle anda ja loota, et nii taotlevas riigis kui täitjariigis menetluste käigus süüdistatavate õigusi austatakse. Keeldumine põhiõiguste pinnalt looks aga reaalse võimaluse põhiõigusi tagada, nii nagu seda kohus sedastas eelnimetatud lahendis, kui nähakse võimalikku rikkumise ohtu. Hetkel, isegi nähes põhiõiguste rikkumise ohtu, ei ole õigust keelduda vahistamismääruse täitmisest, kuivõrd Euroopa Liidu poliitilised institutsioonid otsustasid, et mitte kõik põhiõiguste rikkumised ei saa õigustada Euroopa vahistamismääruse täitmata jätmist. Põhiõiguste, mis ei ole raamotsuses kirjas, austamise üldkohustuse rikkumist ei tunnustata mittetäitmise eraldi põhjusena.¹⁹

Euroopa Kohus kaalus 2007. aastal *Advocaten voor de Wereld VZW* kaasuses põhiõiguste kaitset seoses Euroopa vahistamismäärusega. Kohus kinnitas Euroopa Liidu lepingu artikli 6 lõike 2

¹⁶ Vaata lisaks EKo C-136/04, *Deutsches Milch-Kontor GmbH versus Hauptzollamt Hamburg-Jonas*, ECLI:EU:C:2005:716, p 32: *.../ühenduse õigusakti preambulil ei ole õiguslikult siduvat jõudu/...*.

¹⁷ Alegre, S., Leaf, M., lk 204.

¹⁸ EKo C-182/15, *Aleksei Petruhhin versus Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra*, ECLI:EU:C:2016:630, p 57.

¹⁹ Pieter van der Mei, A. The European Arrest Warrant system: Recent developments in the case law of the Court of Justice. – Maastricht Journal of European and Comparative Law 2017/24, No 6, p 882—904, lk 883.

kohaldamist kriminaalse koostöö juures. Kohus tõdes, et Euroopa Liit on üles ehitatud inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist tulenevate põhimõtete austamisele.²⁰ Inimõiguste kaitse Euroopa vahistamismääruse raamotsuse raames on Euroopa Kohtu arvates suuresti siseriiklike kohtute ülesanne. Kaitse tuleb ette näha siseriiklike õigusaktidega.²¹ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni alusel saab inimõigustega seotud probleeme siseriiklikus õiguses lahendada ainult siis, kui need probleemid vastavad konventsiooniõigusele. Konventsioon ei näe ette kaitseõiguste ulatuslikku normistikku, isegi, kui see pakub teatavaid kaitseõigusi, näiteks õiglase kohtupidamise õigus.²² Euroopa Kohus astus nimetatud otsusega põhiõiguste tagamisel sammu tagasi, kuivõrd siseriiklikult tagatud õigused ei anna süüdistatavatele erinevates riikides võrdsed õigusi. Põhiõigused peaksid aga kuuluma võrdselt kõigile. Samuti ei ühti *Advocaten voor de Wereld VZW* kaasuses võetud otsus Euroopa Kohtu varasema otsustusega *Pupino* kaasuses 2005. aastast, kus kohus tugevalt rõhutas lojaalse koostöö põhimõtet kolmandas sambas, mille kohaselt võtavad liikmesriigid kõik vajalikud üld- või erimeetmed, et tagada nende kohustuste täitmine, sealhulgas süüdistatavate õiguste tagamine, Euroopa Liidu õigusest.²³

Euroopa Kohtu otsuste hüplikkuse on tinginud asjaolu, et Euroopa Liit tervikuna ei ole suutnud otsustada, kuidas süüdistatavate kaitseõigusi tagada. Igal juhul, olgu lähtepunktiks siseriiklik õigus või liidu õigus, on süüdistatavatele õigused tagatud. Küsimus tekib aga tagatuse ulatuses, mis võib varieeruda, kui tagada kaitseõigusi siseriikliku õiguse alusel. Samas ei paku ka Euroopa Liit kaitseõiguste piisavat tagatust, kuivõrd liikmetel on kohustus täita ära liidu sätestatud miinimumtingimused. Enamus liikmesriikidest ongi asunud seisukohale, et nende siseriiklik õiguskord vastab Euroopa Liidu miinimumeeskirjadele, mistõttu ei ole võetud liidu sätteid üle. Sellest tulenebki erinevus kaitseõiguste tagatuse ulatusest, kus mõnes riigis tagatakse süüdistatavatele nende õigusi suuremal määral, kui mõnes teises riigis. Seega teoreetiliselt ei peaks olema vahet, kas kaitseõigusi tagada siseriikliku või liidu õiguse alusel, sest liikmesriikide seisukoha järgi on liidu õigus nende õiguskorraga vastavuses. Kaitseõigused peaksid saama mõlemal juhul tagatud, lihtsalt erineval määral.

²⁰ EKo C-305/05, *Advocaten voor de Wereld VZW versus Leden van de Ministerraad*, ECLI:EU:C:2007:383, lk 45.

²¹ C-305/05, *Advocaten voor de Wereld VZW*, lk 53.

²² Gless, S. Transnational cooperation in criminal matters and the guarantee of a fair trial: approaches to a general principle. – *Utrecht Law Review* 2013/9, p 90—108, lk 103.

²³ EKo C-105/03, *Maria Pupino*, ECLI:EU:C:2005:386, p 42.

Kuigi Euroopa Kohus ei viidanud 2015. aasta kohtuasjas *Niculaie Aurel Bob-Dogi*²⁴ otseselt Euroopa Liidu põhiõiguste hartale, on ilmne, et tehtud järeldused on tagaotsitavate isikute õiguste kaitsmisel ülimalt olulised. Vahistamismääruse raamotsuse süsteemi ülesehituse järgi tuleb protsessi eelstaadiumis otsustada, kas inimeselt võidakse võtta tema vabadus. Selle põhimõttelise otsuse peab kohus tegema vastavalt siseriiklikele kriminaalõiguse normidele ning pidades silmas õigust õiglasele kohtulikule arutamisele ja muid põhiõiguse norme, mis on tagatud siseriiklike seaduste ja Euroopa inimõiguste ning põhivabaduste kaitse konventsiooniga. Ettenähtud tingimuste täitmisel peab siseriiklik korrakaitseorgan isiku vahistama loovutamisprotsessi alustamiseks.²⁵ Sellega ütles kohus, et süüdistatavate kaitseõigused on fundamentaalsed, nendega peab arvestama juba enne menetluse alustamist, süüdistatavate kinnipidamise õiguse määramiseks.

Hüppelise sammu kaitseõiguste efektiivsemaks tagamiseks tegi Euroopa Kohus 2016. aastal lahendis *Aranyosi ja Calderaru*. Kohus asus seisukohale, et raamotsuse artikli 1 lõikest 3 tulenevat üldist kohustust järgida põhiõigusi tuleb tõlgendada nii, et reaalne oht ebainimliku või inimväärikust alandavaks kohtlemiseks põhiõiguste harta artikli 4 tähenduses õigustab Euroopa vahistamismääruse täitmise edasilükkamist ning, kui riski ei ole võimalik mõistliku aja jooksul elimineerida, siis lõpetada loovutamise protsess. Kohus kehtestas kaheastmelise testi, mille alusel tuleb hinnata põhiõiguste rikkumise tegelikku ohtu: esiteks tuleb hinnata riigi süsteemseid puudusi ja teiseks tuvastada tegelik risk üksikjuhtumis.²⁶ Pelk selliste andmete olemasolu, mis tõendavad, et puudused vahistamismääruse teinud liikmesriigi kinnipidamistingimustes on süstemaatilised või üldised, puudutavad teatavaid isikute rühmi või teatavaid kinnipidamisasutusi, ei tähenda tingimata, et teatud konkreetset juhul satub puudutatud isik selle liikmesriigi õiguskaitseasutustele üleandmise korral ebainimliku või alandava kohtlemise ohvriks.²⁷ Pärast esimesele hinnangule positiivse, see tähendab süsteemsete puuduste olemasolu jaatamist, vastuse saamist peab täitjariigi asutus taotlevalt riigilt nõudma viivitamatult kogu vajaliku lisateabe esitamist tingimuste kohta, mille alusel ja kuidas asjaomane isik peetakse kinni.²⁸ Kui saadud teabe alusel on olemas oht, et süüdistatavat võib tõepoolest taotlevas riigis oodata ees ebainimlik või alandav kohtlemine, peab täitjariik vahistamismääruse täitmise edasi lükkama, kuniks informatsiooni saamiseni, et oht on

²⁴ EKo C-241/15, *Niculaie Aurel Bob-Dogi*, ECLI:EU:C:2016:385.

²⁵ Pieter van der Mei, A., lk 885.

²⁶ EKo C-404/15 ja C-659/15 PPU, *Aranyosi ja Calderaru versus Generalstaatsanwaltschaft Bremen*, ECLI:EU:C:2016:198, p 104.

²⁷ C-404/15, *Aranyosi*, p 93.

²⁸ C-404/15, *Aranyosi*, p 94—96.

eemaldatud.²⁹ 2018. aasta *LM* lahendis läks Euroopa kohus sammu edasi rõhutades, kui on tuvastatud risk ebaõiglasele kohtumenetlusele harta artikli 47 mõttes, tuleks pärast põhjalikku inimõiguste rikkumise võimaluse kaalumist kaheastmelise testi alusel loovutamise protsess lõpetada, mitte pelgalt edasi lükata nagu kohus leidis *Aranyosi* kaasuses.³⁰ Kohus jäi *Aranyosi* otsuses seisukohale, et Euroopa vahistamismääruse täitmisest keeldumise alused tulenevad rangelt ainult raamotsuse artiklitest 3 ja 4 ning põhiõiguste rikkumise oht erandlikel tingimustel annab võimaluse loovutamise protsess ainult peatada. Loovutamise edasilükkamine on mõistlik sellisel juhul, kui taotleval riigil on võimalik põhiõiguste kahjustamise riski vähendada. Olukorras, kus taotleva riigi menetlusõigus on puudulik ja seeläbi on risk ebaõiglasele menetlusele, ei ole aga loogiline lükata vahistamismääruse täitmine edasi, kuivõrd puuduliku menetlusõiguse parendamise protsess nõuab aega, kuid vahistamismääruse täitmine või täitmisest keeldumine on ajaliselt piiratud.³¹

Kuigi Euroopa Kohus soovib end võimalikult minimaalselt siduda inimõiguslaste küsimustega, jättes otsustusõiguse siseriiklikule süsteemile, ei saa kohus siiski mööda vaadata ilmselgest ja karjuvast rikkumise ohust. Seetõttu löid nad lahendis *Aranyosi ja Calderaru* „reaalse ohu“ testi, mille alusel liikmesriigid on kohustatud hindama süüdistatavate õiguste rikkumise tõenäosust liidu õigusaktide pinnalt. Nimetatud lahendiga laiendas kohus omaalgatuslikult Euroopa vahistamismääruse raamotsuses sisalduvat keeldumisaluste nimistut. Seda tehes andsid nad täitjariigile võimaluse hinnata kaitseõiguste tagatuse ulatust ka taotlevas riigis, kuivõrd eelnevalt olid täitjariigi käed seotud ainult siseriikliku õiguse põhiõigustele vastavuse hindamisega. Tänu eelnimetatud lahenditele on täitjariigi kohtul võimalik peatada ja põhjendatud kaalutlustel vahistamismäärus täitmata jätta, kui süüdistatavate kaitseõiguste tagamine on reaalses ohus. Selliselt tugevdas Euroopa Kohus kaitseõiguste tagamist liidu seadusandlusega, kuivõrd eelnevalt ei hõlmanud keeldumisalused põhiõiguste rikkumisega arvestamist. Ka hetkel ei sisalda need endas *expressis verbis* nimetatud alust keeldumiseks, küll on aga liikmesriikidel nüüd võimalus kasutada konventsiooni artiklist 3 ja harta artiklist 4 tulenevaid õigusi, milleks on piinamise keelamine, põhiõiguste kaitseks, et hinnata loovutamise võimalikkust. Tegemist peab olema aga põhjendatult suure ohuga, mitte pelgalt intuitsiooniga. Võiks loota, et riigid hakkavad lahendites *Aranyosi ja Calderaru* ning *LM* sätestatud põhimõtteid järgima ning ühtlasi konventsioonis ja hartas sätestatud

²⁹ C-404/15, *Aranyosi*, p 98 ja 103.

³⁰ EKo C-216/18 PPU, *Minister for Justice and Equality versus LM*, ECLI:EU:C:2018:586, p 59.

³¹ EKo C-396/11, *Ministerul Public – Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Constanța versus Ciprian Vasile Radu*, ECLI:EU:C:2012:648, kohtujurist E. Sharpstoni ettepanek, p 97.

õigusi aja jooksul paremini tagama võrreldes 2019. aasta statistikaaruandes leituga. Statistika kohaselt rikkusid konventsiooni osalisriigid artiklist 3 ja harta artiklist 4 tulenevat keeldu ebainimlikuks või alandavaks kohtlemiseks 180. juhul. Piinamine eelnimetatud artiklite tähenduses tuvastati viiel juhul.³² Hoolimata asjaolust, et statistika ei ole konkreetselt Euroopa vahistamismääruse ja Euroopa uurimismäärusega rikutud kaitseõiguste kohta, näitab see üldiselt rikkumise ulatust ja tõsidusastet. Tänu sellele saab aimu kaitseõiguste tagatuse olulisusest laiemas kontekstis.

Nii olulised, kui kuritegevuse ennetamise ja selle vastu võitlemise ning üldisemalt vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala loomise eesmärgid võivad olla, nõuavad aluslepingud nende eesmärkide saavutamist kooskõlas põhiõiguste austamisega. Kuna põhiõiguste kaitsmine on liidu ülesannete keskmes, võis eeldada, et Euroopa Kohus kontrollib hoolikalt, kas raamotsus ise, samuti riiklikud otsused Euroopa vahistamismääruste väljaandmise ja täitmise kohta vastavad põhiõigustele. Esimese kümnendi jooksul pärast raamotsuse jõustumist selgus aga, et Euroopa Kohus ei ole seda tegelikult valmis tegema. Vastupidi, Euroopa Kohus käitus eriti ettevaatlikult, et mitte kahjustada Euroopa vahistamismääruse süsteemi tõhusust. Euroopa Kohus rõhutas vastastikuse usalduse olulist ja keeldus aktsepteerimast, et liidu³³ või siseriiklike³⁴ põhiõiguste rikkumine võib olla alus Euroopa vahistamismääruse täitmata jätmisele, kui ükski raamotsuse keeldumisasutus ei kohaldu.³⁵ Kuigi viimastel aastatel on Euroopa Kohus astunud samme kaitseõiguste tagamise ühtlustamiseks liidu tasandil, on siiski printsipiibikeskse ja tasakaalustatud lähenemisviisi puudumise tõttu Euroopa Liidu kriminaalõiguse väljatöötamisel süüdistatavate kaitseõiguste tagatus liikmesriikides ebaühtlane. Asjaolu, kas liikmesriikide kohtud kaaluvad menetlustes inimõigustega seotud vastuväiteid, sõltub liidu õiguse rakendamisest ning viisist, kuidas riikide õigussüsteemid käsitlevad Euroopa vahistamismääruse loovutamissüsteemi. Euroopa Kohus on rõhutanud, et liikmesriigid vastutavad inimõiguste standardite järgimise eest, mis ei tähenda, et Euroopa Kohus ei reageeriks selleteemalistele vastuväidetele. Omades õigust vaadata läbi vastuväiteid Euroopa vahistamismääruse suhtes, ei ole Euroopa Kohus volitatud vaatama läbi Euroopa vahistamismääruse raamotsuse seaduslikkust. Niisamuti on Euroopa Inimõiguste Kohus oma läbivaatamisvolitusi piiranud, eeldades, et Euroopa Liit pakub

³² Violations by Article and by State 2019. – European Court of Human Rights.

³³ EKo C-396/11, *Ministerul Public – Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Constanța versus Ciprian Vasile Radu*, ECLI:EU:C:2012:648, p 36—42.

³⁴ EKo C-399/11, *Melloni versus Ministerio Fiscal*, ECLI:EU:C:2013:107, p 61—64.

³⁵ Pieter van der Mei, A., lk 884.

inimõigustele piisavat kaitset. Tulemuseks on ebaühtlane raamotsus, millel puudub õiguskindlus, juurdepääs kohtusüsteemidele ja põhiõiguste piisav kaitse. Vastastikune tunnustamine on ainuüksi liiga nõrk alus, et toetada Euroopa Liidu kriminaalõiguse alast koostööd ja tagada selle juurdumine inimõiguste järgimisse.³⁶

Tõendite kogumine kriminaalmenetluses on põhiõiguste seisukohast väga tundlik küsimus, kuna kohtud, prokuratuurid ja muud õiguskaitseasutused peavad kriminaaluurimisel teabe saamiseks sageli piirama kahtlustatavate õigusi.³⁷ Arvestades tõendite kogumise ja piiriülese edastamise mõju inimõigustele ning õiglasele kohtumõistmisele, on oluline, et Euroopa uurimismääruses ei oleks samu vigu, mis Euroopa vahistamismääruses. Kui varasemate õigusaktidega uurimisvaldkonnas anti õigusasutustele lai kaalutlusruum, kas ja kuidas tõendeid koguda ning jagada, siis Euroopa uurimismäärusega pandi rõhk nõudmisepõhisele vastastikusele tunnustamisele, millel on ranged tähtajad ning vähesed alused keeldumiseks.³⁸

Euroopa uurimismääruse direktiivi preambuli punktides 18 ja 39 on sõnaselgelt välja toodud kohustus austada põhiõigusi ja õiguse üldpõhimõtteid, mis on kinnistatud Euroopa Liidu lepingu artiklis 6 ja hartas. Sarnane kordus on artikli 1 lõikes 4, rõhutades, et austada tuleb ka selliste isikute õigust kaitsele, kelle suhtes on algatatud kriminaalmenetlus ning direktiiviga ei muudeta õigusasutustele sellega seoses pandud kohustusi. Kui on põhjendatud kahtlus, et Euroopa uurimismääruses märgitud uurimistoimingu tegemise tulemusel rikutakse süüdistatavate põhiõigusi ning täitjariik ei järgi oma kohustusi kaitsta hartas tunnustatud põhiõigusi, tuleks Euroopa uurimismääruse täitmisest keelduda. Need kohustused on uurimismääruse direktiiviga pandud täitjariigile, sest kontrolli põhiõiguste tagatuse üle uurimismäärust väljaandvas riigis oleks pidanud juba teostama enne uurimismääruse väljastamist. See tähendab, kui taotleb riik näeb põhiõiguste rikkumise ohtu, siis ta ei tohikski uurimismäärust väljastada. Seega eeldab direktiiv tegelikkuses, et põhiõiguste rikkumise ohtu taotlevas riigis ei esine, kui Euroopa uurimismäärus on täitjariigile väljastatud.³⁹

³⁶ Sanger, A., lk 43—44.

³⁷ Garcimartín Montero, R. The European Investigation Order and the Respect for Fundamental Rights in Criminal Investigations. – Eucrim. Focus: Individual Rights in the Area of Freedom, Security and Justice 2017/1, lk 45.

³⁸ Heard, C., Mansell, D. The European Investigation Order: changing the face of evidence-gathering in EU cross-border cases. – New Journal of European Criminal Law 2011/2, No 4, p 353—367, lk 354.

³⁹ Garcimartín Montero, R. The European Investigation Order and the Respect for Fundamental Rights in Criminal Investigations, lk 46.

Põhiõiguste rikkumiste kontrollimisel Euroopa uurimismääruse tegemisel peab taotlev riik tähele panema, et mõnes liikmesriigis lubatakse politseinikel, tolliesindajatel või haldusasutuste ametnikel kriminaalmenetluses korraldada uurimistoiminguid. Nendel juhtudel nõuab direktiiv tulenevalt artikli 2 punkti c taandest ii siiski, et kohtunik, kohus, eeluurimiskohtunik või prokurör kinnitaks Euroopa uurimismääruse. Uurimismääruse kinnitamisel tuleb kontrollida selle vastavust artikli 6 lõikes 1 sätestatud määruse koostamise tingimustele. See tähendab, et kohus peab hindama, kas Euroopa uurimismääruse väljaandmine on kriminaalmenetluse jaoks vajalik ja proportsionaalne, võttes arvesse süüdistatavate õigusi. Kohtu selline sekkumine võimaldab põhiõigusi kaitsta uurimismääruse teinud riigis.⁴⁰

Erinevalt vahistamismääruse raamotsusest, on lisaks definiitivsetele artiklitele põhiõigustest uurimismääruse direktiivis põhiõiguste klausel kirjutatud ka artikli 11 lõike 1 taandesse f üheks uurimismääruse täitmisest keeldumise vabatahtlikuks aluseks. Sellel alusel on võimalus uurimismääruse täitmisest keelduda, kui on põhjendatult alust arvata, et Euroopa uurimismääruses märgitud uurimistoimingu tegemine oleks vastuolus Euroopa Liidu lepingu artiklist 6 ja hartast tulenevate täitjariigi kohustustega. Lähtuvalt direktiivist on süüdistatavate kaitseõiguste tagamise kohustus taotleva riigi territooriumil taotleval riigil.⁴¹ Sellest tulenevalt ei taga artikli 11 lõike 1 taane f täielikult süüdistatavate põhiõigusi, kuivõrd täitjariik peab nimetatud sätte järgi arvesse võtma põhiõiguste rikkumise võimalust ainult enda territooriumil. Asjaolu, kas taotleva riigi õiguskord austab põhiõigusi, ei kuulu täitjariigis arutamisele ega sellel alusel keeldumisele. Nii ei teki uurimismäärust täitval riigil, kes otseselt süüdistatavate õigustega kokku puutub, kohustust analüüsida, kas süüdistatavate kaitseõigused on tagatud tõendite edastamisel ka taotlevas riigis. Nimetatud keeldumisalus kajastab seadusandja eesmärki takistada liikmesriike võtmast vastu kõrgemaid põhiõiguste kaitse norme siseriiklikul tasandil. Kuigi täitjariigil võib olla õigustatud huvi tagada põhiõiguste austamine tõendite kogumisel, ei ole Euroopa uurimismäärust lubatud kohandada siseriiklike põhiõiguste standarditega.⁴²

Siiski, võrreldes vahistamismäärusega, mille täitmisest ei saa keelduda tuginedes põhiõiguste rikkumise ohule, on uurimismäärusega see võimalik, kui rikkumise oht esineb täitjariigis. Võib

⁴⁰ Garcimartín Montero, R. The European Investigation Order and the Respect for Fundamental Rights in Criminal Investigations, lk 46.

⁴¹ Dediu, D. Protection of Fundamental Rights in the Light of the Directive regarding the European Investigation Order. – Conferința Internațională de Drept, Studii Europene și Relații Internaționale 2018, p 298—307, lk 302.

⁴² Garcimartín Montero, R. The European Investigation Order and the Respect for Fundamental Rights in Criminal Investigations, lk 47.

eeldada, et artikli 11 lõike 1 taane f ei leia tõenäoliselt palju kasutust, kuivõrd see on pelgalt vabatahtlik norm ja riigid on tulenevalt tõhusa koostöö põhimõttest kohustatud üldreeglina koostööd tegema ning kergekäeliselt keeldumisaluseid ei kasutata. Seega ei muuda asjaolu, et uurimismääruse direktiiv sisaldab keeldumisalusena põhiõiguste võimalikku riive ohtu, sest tegemist ei ole kohustava normiga ning selle kasutamine takistaks tõhusat koostööd.

Eelnevast saab järeldada, et süüdistatavate garantiide pagas uurimismääruse direktiivis ei olegi pidanud võrreldes vahistamismääruse raamotsusega ajas muutuma, kuivõrd põhiõiguste tagamine on Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul üldreeglina liikmesriikide siseriiklike aktidega ettenähtud kohustus. Ainult erandlikes olukordades, kus põhiõiguste rikkumise oht on niivõrd suur, võib toetuda süüdistatavate kaitseks liidu õigusnormidele, milleks on inimõiguste konventsiooni artikkel 3 ja põhiõiguste harta artikkel 4. Neis sisalduvad kaitseõigused on aga ühtemoodi kehtinud juba aktide loomisest. Ei ole loogilist seletust, miks ei ole neile õigustele tuginetud rahvusvahelises kriminaalmenetluses koostööd tehes vahistamismääruse raamotsuse ja uurimismääruse direktiivi loomisest, vaid alles nüüd hakatakse põhiõiguste tagamisele liidu õigusnormide pinnalt suuremat tähelepanu pöörama.

Selleks, et põhiõigusi tagada, tuleks üle vaadata õigussüsteemid liikmesriigiti ja ka liidupõhiselt. Obligatoorseid norme on lihtne aktidesse juurde kirjutada. Neid aga tegelikkuses järgida mitte nii lihtne, kuivõrd riigisisised tingimused ei pruugi seda üldeldse võimaldada (näiteks on piirkonna peale vähe vanglaid või tõlkide, advokaatide puudus). Seetõttu on mõistlik alustada muutmist nii-öelda algtasandilt, milleks on tänases ühiskonnas liidu õigus, ja näha ette kõrgemad standardid kaitseõiguste tagamisele ning karmimad nõuded kaitseõiguste tagamise normide rakendamiseks riigisiseses õiguses. Ainult seeläbi saaks tagada liikmesriikides kaitseõigusi ühetaoliselt ning ka miinimumnõuded oleksid piisavad kaitseõiguste efektiivseks tagamiseks.

2. Kaitseõiguste tagamine õiguskindluse loomisel

2.1. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele

Menetlusõigused on kaitseabinõud, mis aitavad õiglusel praktikas realiseeruda. Nende eesmärk on tagada ülim õiglus kõigile. Kriminaalmenetluslikud õigused on olemas selleks, et aidata kohtutel isikuid karistada ja karistada ainult siis, kui kogu menetlus on olnud õiglane. Kõige olulisemaks menetlusõiguseks on õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele sisaldab endas erinevaid protseduurilisi õigusi nagu õigus vaikida, õigus kaitsesele ja õigus esitada tõendeid.⁴³ Nimetatud õigus sätestab minimaalsed menetlusõigused, mis peaksid igal süüdistataval olema. Inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõige 1 ja harta artikli 47 taane 2 tagavad pooltele võrdsed õigused, õiguse võistlevale menetlusele, samuti õiguse kiirele ja avalikule arutamisele erapooletu ja sõltumatu kohtu poolt. Konventsiooni artikli 6 lõikega 2 ning harta artikli 48 lõikega 1 kehtestatakse süütuse presumptsioon. Konventsiooni artikli 6 lõige 3 sätestab viis miinimumõigust, mis on süüdistataval kriminaalmenetluses.⁴⁴

Õigust õiglasele kohtumenetlusele on oht rikkuda, kui riikide õigussüsteemid ei küünda inimõiguste standardiga võrdsele või kõrgemale tasemele. Nimetatud probleem sai tekkida, kui võrd teatud ajahetkel ei olnud Euroopa Liiduga liitudes üheks standardiks piisav õiguskord.⁴⁵ Kaitseõiguste tagamine sõltub sellest, kas Euroopa vahistamismääruse raamotsust kasutatakse pelgalt kui protseduurilise koostöö vahendit, nagu akti varasemalt on tõlgendatud, või Euroopa vahistamismäärusega kaasnevas protsessis nähakse uut õiguslikku alust üksikisikutele olemaks välisriigi kriminaalmenetluse subjektiks. Toetudes sellele eeldusele, saaks teha kriminaalõiguse meetmete põhjaliku ülevaatusse süüdistatavate õiguste aspektist.⁴⁶

Arusaam, et vahistamismääruse raamotsus on protseduuriline koostöö vahend tähendab, et raamotsus ei peaks sisaldama süüdistatavatele kaitseõigusi, kuna need tuleks tagada siseriiklikult. Eeltoodu alusel tuleks Euroopa Liidul võtta vastu õigusakte, mis teevad liikmesriikidele kohustuslikuks tagada süüdistatavatele nende õigused piiriülest koostööd tehes. Kui aga võtta

⁴³ European Union Agency for Fundamental Rights. Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights in criminal and European arrest warrant proceedings, lk 15.

⁴⁴ European Union Agency for Fundamental Rights. Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights in criminal and European arrest warrant proceedings, lk 19.

⁴⁵ Sanger, A., lk 23.

⁴⁶ Sanger, A., lk 43.

ühiseks lähtepunktiks, et tegemist on süüdistatavate seisundit reguleeriva aktiga, tuleks raamotsus ümber vaadata, sest hetkel piirab vahistamismääruse raamotsus, eriti selle keeldumisalused, isikute õigusi, kuid ei näe ette ühtegi piisavat klauslit kaitseõiguste tagamiseks. Ainus säte, mis kaudselt reguleerib süüdistatavate protseduurilisi õigusi on Euroopa vahistamismääruse raamotsuse preambuli punkt 12, mille alusel peab vahistamismäärust vaatama kooskõlas põhiõiguste harta VI peatükiga, milleks on õigusemõistmine (artiklid 47—50). Nimetatud harta peatükk sisaldab endas protseduurilisi õigusnorme süüdistatavate kaitseks. Täpsemaid juhiseid, kuidas Euroopa vahistamismääruse tegemisel ja täitmisel tagada süüdistatavate õigust õiglasele kohtumenetlusele, raamotsus ei sisalda.

Vahistamismääruse raamotsuse ja tegelikult ka uurimismääruse direktiivi kaitseõiguste sätete ebamäärasus tähendab, et kriminaalmenetluse läbiviimisel rakendab iga liikmesriik menetlusele siseriiklikku õigust täpselt sellises mahus, kui neil on see välja arendatud. Nii kujuneb riigiti erinev kohtupraktika ning kõikidele süüdistatavatele ei saa võrdselt kaitseõigusi tagada. Tegelikkuses peaksid osalisriigid menetluse läbiviimisel järgima põhiõiguste harta artikleid 47—50 ning Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 6, et menetlus oleks igas aspektis tõhus, süüdistatavate õigusi järgiv ning ei kätkeks endas hilisemaid kahjunõudeid vahistamismäärust või uurimismäärust välja andnud või täitnud riikide vastu. Põhimõtteliselt aga osalisriigid Euroopa õigusest ei lähtu, kuna leitakse, et siseriiklik õigus on piisav süüdistatavatele nende õiguste tagamiseks ning võib-olla puuduvad ka mõnedes riikides ressursid, millega oleks võimalik luua süüdistatavatele soodsamaid tingimusi.

2019. aastal leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et konventsiooni artiklist 6 ning harta artiklitest 47 ja 48 tulenevat õigust õiglasele kohtumenetlusele rikkusid osalisriigid 184. juhul. Süüdistatavate õigust mõistliku ajaga menetlusele rikuti 106. korral.⁴⁷ Statistika abil on ehk võimalik Euroopal mõista, et hetkel toimiv süsteem ei ole kõige tõhusam viis riigiüleseks koostööks. Puuduliku süsteemi tõttu kannatavad eelkõige süüdistatavad, aga hiljem ka riigid isikute kahjunõuete tasumisel ning üldiselt inimeste usaldus süsteemi toimimise vastu. Eksimustest on võimalik õppida ning Euroopa Inimõiguste Kohus ja Euroopa Kohus on asunud seisukohale, et kaitseõiguste oluline rikkumine võib olla aluseks määruste täitmisest keeldumiseks, kuigi vahistamismääruse raamotsuses ega uurimismääruse direktiivis endas see otseselt ei kajastu.

⁴⁷ Violations by Article and by State 2019. – European Court of Human Rights.

Nii laiendas Euroopa Inimõiguste Kohus 1989. aasta lahendis *Soering vs. Suurbritannia* konventsiooni artikli 6 lõike 1 rikkumise ulatust, kus väljaandja riigi saab vastutusele võtta, kui süüdistatav kannatab või võib kannatada taotlevas riigis õiglase kohtuprotsessi ilmselge eiramise tõttu.⁴⁸ Tegemist peab olema niivõrd olulise rikkumisega, mis muudab kogu menetluse tervikuna ebaõiglaseks. Sellest tulenevalt peab iga liikmesriik tehes koostööd teiste riikidega, sealhulgas väljaspool Euroopat, kaaluma väljaandmise tagajärgi. Vastasel juhul tekib oht, et rikutakse konventsioonist tulenevaid kohustusi.⁴⁹ Rikkumise riisikot kannab väljaandev riik, sest Euroopa konventsioon ei saa reguleerida mitteosalisriikide tegevust ega olla vahendiks, mis kohustaks osalisriike kehtestama teistele riikidele konventsioonistandardeid.⁵⁰

Vastupidiselt raamotsusele, millega nähakse õiglase kohtuprotsessi järgimise kohustus ette taotlevale riigile, pooldab Inimõiguste Kohus vastutuse jätmist täitjariigile. Tegelikult peaksid nii taotlev riik vahistamismääruse koostamisel kui täitjariik määruse täitmisel analüüsima kaitseõiguste rikkumise võimalust ja tõsidust. Samuti tuleks õiglase kohtumenetluse õiguse rikkumise võimalikkust hinnata mitte ainult siseriiklikult, vaid mõlemad riigid peaksid analüüsima rikkumise ohtu nii enda kui teise osapoolle territooriumil. Kaalumist peaksid mõlemad riigid tegema liidu õigusaktide pinnalt, sest ainult nii on neil ühised tugipunktid tagamaks kaitseõigusi. Järgides siseriikliku õiguskorda, on tulemuseks erinev õiguste kaitstuse tase ning täitjariigil ei ole võimalik analüüsida kaitseõiguste tagamist taotlevas riigis ilma, et ta tutvuks sealsete protseduuriliste õigusnormidega.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkt a loetleb kriminaalmenetluses minimaalse kaitsemeetmena õiguse saada teavet süüdistuse kohta. Ehkki inimõiguste konventsioon ei sätesta konkreetselt õigust saada teavet menetlusõiguste kohta, otsustas Euroopa Inimõiguste Kohus, et ametivõimud peavad menetluse raames tagama süüdistatavatele teabe oma õiguste kohta õigusabile, kaitsele ning oma õigusele vaikida ja end mitte süüstada.⁵¹

2009. aasta lahendis *Natunen vs. Soome* leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et konventsiooni artikli 6 lõike 3 taande b tähenduses peab süüdistataval olema võimalus korraldada oma kaitsmine

⁴⁸ EIKo 14038/88, *Soering vs. Suurbritannia*, p. 113.

⁴⁹ EIKo 37075/09, *Ahorugeze vs. Rootsi*, EIKo 8139/09, *Othman (Abu Qatada) vs. Suurbritannia*, p 258.

⁵⁰ EIKo 14038/88, *Soering vs. Suurbritannia*, p 86.

⁵¹ European Union Agency for Fundamental Rights. Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights in criminal and European arrest warrant proceedings, lk 23.

asjakohasel viisil ja ilma piiranguteta esitada kõik asjassepuutuvad kaitseargumendid kohtule. Kui kaitsealust tõendit ei avaldata ja see sisaldab selliseid üksikasju, mis võimaldavad süüdistataval end süüst vabastada või karistumäära vähendada, tähendab see kaitse ettevalmistamiseks vajalike vahendite andmisest keeldumist ja seega artikli 6 lõike 3 taandega b tagatud õiguse rikkumist. Siiski on siseriiklikul kohtul õigus küsida süüdistatavalt taotluse põhjendust ja seda kontrollida.⁵²

Inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikli 6 lõike 3 taandest c ja põhiõiguste harta artikli 47 lõikest 3 tuleneb süüdistatavate õigus ennast kaitsta. Nimetatud normide järgi on igal kuriteos süüdistataval õigus kaitsta end ise või enda poolt valitud kaitsja abil või saada tasuta õigusabi juhul, kui õigusemõistmise huvid seda nõuavad ja süüdistataval pole piisavalt vahendeid õigusabi eest tasumiseks. Kuivõrd eelnevalt mainitud sätted ei sisalda kohustust tagada kaitsja kohustuslikkuse igas liikmesriigis ja veel enne kohtumõistmist, ei ole liikmesriigid õiguslikult kohustatud vahistamismääruse protsessi ajal tagama süüdistatavatele kaitsja kättesaadavuse, kui nende siseriiklik kord kaitsja kohustuslikkust ette ei näe. Selline situatsioon mõjutab negatiivselt süüdistatavate kaitseõigusi ja veel eriti olukorras, kus süüdistatavad on otsustanud loobuda⁵³ oma õigustest.⁵⁴

Kui lahendis *Soering vs. Suurbritannia* leidis kohus, et konventsiooni artikli 6 lõike 3 taande c rikkumist ei esinenud, siis õiglase kohtumenetluse õiguse rikkumist konventsiooni artikli 6 tähenduses jaatas Euroopa Inimõiguste Kohus 2014. aasta kaasuses *Beraru vs. Rumeenia*. Iisraeli kodanik anti Euroopa vahistamismääruse alusel Rumeenia kohtu alla altkäemaksu andmises süüdistatuna. Kaebaja väitel ei vaadanud menetlusele lisandunud kohtunik eelneva viie kuu tõendeid isikuliselt läbi, vaid jätkas kohtuotsuse arutamist pooleli jäänud kohast. Samuti ei avalikustanud kohus kõiki süüdistatava vastu kogutud tõendeid, mille tõttu ei olnud advokaadile kaitsmise ettevalmistamiseks tagatud toimikutele nõuetekohast juurdepääsu. Seetõttu ei olnud tõendite kogumine võistlev. Sellega rikuti süüdistatava õigust saada piisavalt aega ja võimalusi

⁵² EIKo 21022/04, *Natunen vs. Soome*, p. 42—43.

⁵³ Vaata lisaks Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22. oktoober 2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega. – ELT L 294, 6.11.2013, p. 1—12, artiklit 9: Selleks, et õiguspäraselt loobuda oma õigusest kaitsele peavad süüdistatavad teadma, et neil on õigus kaitsele ning tagajärgi, kui nad seda õigust ei kasuta. Loobumine peab olema antud vabatahtlikult ja ühemõtteliselt. Loobumisotsus peab olema dokumenteeritud. European Union Agency for Fundamental Rights. Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights in criminal and European arrest warrant proceedings, lk 40: Lisaks peavad võimud teatama süüdistatavatele loobumise tagasivõtmise võimalusest menetluse igal ajahetkel. Ainult kõikide tingimuste täitmisel on loobumine kehtiv.

⁵⁴ Sanger, A., lk 23.

enda kaitse ettevalmistamiseks konventsiooni artikli 6 lõike 3 taande b tähenduses ning õigust kaitsta end ise või enda poolt valitud kaitsja abil taande c tähenduses.⁵⁵

Lisaks eelnimetatutele õigustele kuulub õiguse õiglasele kohtumenetlusele alla ka süüdistatavatele isikulikult kohtukutse kättetoimetamise õigus. Euroopa Kohus selgitas 2016. aasta lahendis *Paweł Dworzecki*, et raamotsus nõuab süüdistatava informeerimist kohtuprotsessi kuupäevast ja kohast, et ta saaks oma kaitset tõhusalt korraldada konventsiooni artikli 6 lõike 3 taande b tähenduses. Seejuures tunnistas kohus, et süüdistatavaid võidakse kohtuprotsessi kuupäeva ja asukoha kohta teavitada ka muul viisil, kuid ta rõhutas, et sel juhul tuleb ühemõtteliselt kindlaks teha, et süüdistatav oli kavandatud kohtuprotsessist teadlik.⁵⁶ See garantii ei eksisteeri olukorras, kus kohtukutse anti üle kolmandale isikule, kes kohustus selle edastama süüdistatavale.⁵⁷

Kohtupraktika analüüsi tulemusena saab järeldada, et Euroopa Inimõiguste Kohus on seisukohal, mille järgi konventsiooni artiklist 6 tulenevate õiguste rikkumine leiab aset siis, kui kogu menetlus tervikuna muutub oluliste vigade tõttu ebaõiglaseks. Eelnimetatud lahendites tegid siseriiklikud kohtud selliseid vigu, mille tõttu ei saanud süüdistatavad end kompetentselt kaitsta. Juhul, kui neile oleksid nende õigused tagatud, oleks võinud siseriikliku kohtu otsus olla teine. Samas nendib kohus, et artikli 6 näol ei ole tegemist automaatselt rakenduva õigusega. See tähendab, et soovides sellele õiglasele tugineda, peavad süüdistatavad oma taotlust põhistama siseriiklikule kohtule, kellel on võimalus jätta taotlus ka rahuldamata. Sellise seisukoha tagamaad jäävad arusaamatuks, sest ühest küljest justkui tagatakse süüdistatavatele nende õigus õiglasele kohtumenetlusele, teisalt seotakse õiguse kasutamine täiendavate tingimustega.

Konventsiooni artiklist 6 tulenev õigus õiglasele kohtumenetlusele on süüdistataval menetluses, mis viis kohtuotsuse tegemiseni.⁵⁸ Sellega tahtis Euroopa Kohus 2017. aasta otsuses *Tadas Tupikas* öelda, et õiglase kohtumenetluse õigus rakendub ka apellatsioonimenetlusele tingimusel, et asjaomane kohus tegi lõpliku otsuse asjassepuutuva isiku süü kohta ja määras talle karistuse pärast tõendite ja seaduste sisulist analüüsi. Otsus peab olema süüdistatava süüdimõistmise osas määrava sisuga. Samuti on võimalus apellatsioonimenetluses heastada süüdistatava kaitseõiguste

⁵⁵ EIKo 40107/04, *Beraru vs. Rumeenia*.

⁵⁶ EKo C-108/16 PPU, *Paweł Dworzecki*, ECLI:EU:C:2016:346, p 32.

⁵⁷ C-108/16 PPU, *Paweł Dworzecki*, p 47.

⁵⁸ EKo C-270/17 PPU, *Openbaar Ministerie versus Tadas Tupikas*, ECLI:EU:C:2017:628, p 74.

mitteaustamine esimese astme kohtumenetluses ilma, et resultaatiks oleks kaitseõiguste rikkumine.⁵⁹

2017. aasta kohtuasjas *Slawomir Andrzej Zdziasek* täpsustas Euroopa Kohus lahendis *Tadas Tupikas* tehtud järeldust.⁶⁰ Euroopa Kohus tsiteeris Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikat, mille kohaselt õigus õiglasele kohtulikule arutamisele kehtib mitte ainult süü tuvastamisele, aga ka karistuse kindlaksmääramisele tingimusel, et sellega kaasneb kaalutlusruum karistuse taseme määramisel, võttes arvesse asjaomase isiku olukorda, isiksust ning kergendavaid või raskendavaid asjaolusid.⁶¹ See tähendab, et õigus õiglasele kohtumenetlusele tuleb tagada süüdistatavale nii esimeses kui ka järgnevates kohtumenetlustes eeldusel, et nendes muudeti kas süü tuvastamist või karistuse kindlaksmääramist.⁶²

Kohtuasjadest *Tadas Tupikas* ja *Slawomir Andrzej Zdziasek* nähtuvalt ei ole oluline, kas süüdistatavad osalevad esimese astme istungil isiklikult või mitte. Otsustavaks on see, kas süüdistatavad viibisid süü tuvastamise ja lõpliku karistuse määramise menetluse viimases astmes. Kui neid kahte küsimust käsitleti eraldi menetlustes, peavad isikud olema kohal mõlemas menetluses. Kui vahistamismäärust täitev asutus tuvastab, et see nii oli, peab ta Euroopa vahistamismääruse täitma. Kui see asutus järeldab teisiti, ei saa ta automaatselt täitmisest keelduda. Sellisel juhul peab ta keeldumiseks kontrollima, kas kohaldub raamotsuse artiklites 3 või 4 sätestatud keeldumisalused tagaselja otsuse tegemise vastu.⁶³

Kõige olulisema muutuse protseduuriliste õiguste tagamisel tegi Euroopa Kohus 2018. aasta lahendis *LM*. Kohus sedastas, et Euroopa vahistamismäärust täitev riik ei tohiks isikut üle anda, kui taotleva riigi kohtusüsteemi sõltumatusel on süsteemseid või üldiseid puudusi, mis kujutavad endast konkreetsel juhtumil õiglase kohtupidamise õiguse rikkumise tegelikku ohtu.⁶⁴ Eelduseks on tingimus, et mitte ainult Euroopa vahistamismääruse täitmist puudutava otsuse, vaid ka sellise vahistamismääruse tegemist puudutava otsuse teeb õigusasutus, mis vastab tõhusa kohtuliku kaitse nõuetele, mille hulka kuulub ka sõltumatuse tagamine, nii et kogu raamotsusega ette nähtud liikmesriikidevaheline üleandmismenetlus toimub kohtuliku kontrolli all.⁶⁵ Täitjariigi asutus või

⁵⁹ C-270/17 PPU, *Tadas Tupikas*, p 79—83.

⁶⁰ Pieter van der Mei, A., lk 893.

⁶¹ EKo C-271/17 PPU, *Openbaar Ministerie v. Slawomir Andrzej Zdziasek*, ECLI:EU:C:2017:629, p 87—88.

⁶² C-271/17 PPU, *Slawomir Andrzej Zdziasek*, p 94.

⁶³ Pieter van der Mei, A., lk 893.

⁶⁴ C-216/18 PPU, *LM*, p 79.

⁶⁵ C-216/18 PPU, *LM*, p 56.

ametiisik peaks kontrollima, mil määral võivad süsteemsed või üldised puudused mõjutada selle riigi kohtute taset, kelle jurisdiktsiooni alla kuulub menetlus, milles uuritakse taotletud isikut.⁶⁶ Kohus kasutas lahendis *Aranyosi* loodud kaheastmelist testi, mis kaldub kõrvale Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast, milles kasutatakse "õiglase kohtuprotsessi ilmselge eiramise ohu" testi.⁶⁷ Euroopa Kohus ei põhjendanud oma kõrvalekaldumist Inimõiguste Kohtu pretsedendiõigusest, kuigi õigusel õiglasele kohtulikule arutamisele, mis on ette nähtud Euroopa Liidu põhiõiguste hartas, on sama tähendus ja ulatus, kui õigusel õiglasele kohtulikule arutamisele, mis on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsioonis. Inimõiguste Kohtu loodud test näib olevat rohkem kooskõlas Euroopa Liidu õiguse aluspõhimõtetega, kui Euroopa Kohtu test, kuivõrd Euroopa vahistamismääruse täitmise piiranguid tuleks tõlgendada kitsalt.⁶⁸ Kohtujurist Tanchev märkis oma arvamuses *LM* kohtuasjas, et õiguse õiglasele kohtulikule arutamisele rikkumise tegelik oht ei oleks piisav alus Euroopa vahistamismääruse kehtetuks tunnistamiseks, eriti võttes arvesse vastastikuse usalduse ja vastastikuse tunnustamise põhimõtteid, mis näevad ette tõhusa kohtuliku koostöö liikmesriikide vahel.⁶⁹

Lahendiga *LM* paneb Euroopa Kohus viimaks rõhu mõlemale osapoolle hindamaks menetlusõiguste rikkumise ohtu mõlema riigi pinnal. See tähendab, et täitjariik peab arvestama lisaks õigustele enda riigi territooriumil ka taotleva riigi õigussüsteemi vastavust süüdistatavate kaitseõigustele. Taotleval riigil on kohustus arvestada vahistamismäärust tehes süüdistatavate õigusega õiglasele kohtulikule arutamisele juba vahistamismääruse koostamise ajal, mitte ainult hiljem, kui isik on taotlevale riigile loovutatud. Sarnaselt täitjariigile peab ta hindama menetlusõiguste tagamist ka täitjariigi pinnal. Ilmselt ei olnud kohus sellist otsust varmas tegema, kuivõrd selle põhimõtte järgimine võib takistada tõhusat koostööd. Selline kaalutusõigus pikendab protsessi ning paneb riikidele kohati ebamugava ülesande hinnata teise riigi õigussüsteemi. Samas on tegemist suure edasiminekulga vahistamismääruse raamotsuse jäikadest keeldumisalustest, võimaldades riikidel reaalselt süüdistatavate õigustega arvestada. Siiski reguleerib lahend konkreetselt ainult süüdistatavate õigust õiglasele kohtumenetlusele ning selle rikkumise ohu pinnalt keeldumist. Võrreldes Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu varasemate lahenditega, kus on küll jaatatud mõnede konventsiooni või harta õiguste rikkumist, kuid ei ole

⁶⁶ C-216/18 PPU, *LM*, p 74.

⁶⁷ Tuleneb kaasusest *Soering vs. Suurbritannia*.

⁶⁸ Ramphal, T. European Arrest Warrants and The Right to a Fair Trial: The Approach of the CJEU and ECtHR. – Oxford Human Rights Hub 2018.

⁶⁹ EKo C-216/18 PPU, *Minister for Justice and Equality versus LM*, ECLI:EU:C:2018:586, kohtujurist E. Tanchevi ettepanek, p 76—79.

muus osas laiendatud raamotsuse keeldumisaluseid, on süüdistatavate kaitseõiguste tagatus tänu sellele lahendile reaalselt paranenud.

Samas ei rakendu konventsioonist ja hartast tulenevad õigused mitte kõikides olukordades nagu näitab 2005. aasta kohtuasi *Mamatkulov ja Abdurasulovic vs. Türgi*. Inimõiguste Kohus kinnitas nimetatud otsuses üldlevinud arusaama, et konventsiooni artiklist 6 tulenev õigus õiglasele kohtumenetlusele ei laiene välismaalastest süüdistatavatele vahistamismäärust täitvas riigis. See tähendab, et välismaalaste riiki sisenemise, seal viibimise ja väljasaatmise otsused ei puuduta taotleja tsiviilõigusi või -kohustusi ega tema suhtes kriminaalsüüdistuse määramist konventsiooni artikli 6 lõike 1 tähenduses.⁷⁰ Teisisõnu laieneb süüdistatavate õigus õiglasele kohtumenetlusele ainult taotlevas riigis läbiviidavale kohtumenetlusele. On selge, et konventsioon ei saagi reguleerida süüdistatavate õigusi riikides, mis ei ole inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga liitunud, kuid sellega pannakse nad tahes tahtmatult kehvemasse olukorda kui näiteks osalisriikides viibivad süüdistatavad. Euroopa Inimõiguste Kohus ei ole peaaegu kunagi jätnud tähelepanuta välismaalaste põhiõigusi isegi, kui nad on seotud terrorismi või organiseeritud kuritegevusega. Suurem osa asjassepuutuvast kohtupraktikast tõendab, et vähemalt Euroopas asuvatel välismaalastel on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis sätestatud samad õigused ja vabadused nagu kõigil teistel osalisriikide jurisdiktsiooni alla kuuluvatel inimestel.⁷¹

Eelnevast saab järeldada, et kuigi Euroopa Kohus on aja jooksul muutnud oma seisukohta, millise sätte alusel tuleb tuvastada õiglase kohtumenetluse kaitseõiguse rikkumine, on ta üldises mõttes ebaõnnestunult kujundanud kohtupraktikat liidus. Selle tulemusel on harta ja konventsiooni osalisriikidel kaks erinevat testi hindamaks vahistamismääruse täitmise võimalikkust. Siiski on mõlema testi abil võimalik süüdistatavate kaitseõigusi tagada võrreldes nende õiguste tagamisega ilma testideta.

Kui Euroopa vahistamismääruse raamotsusega ei nähta süüdistatavate kaitsjatele ette võimalust tunnustajaid küsitleda või muul viisil tõendeid koguda, siis uurimismääruse direktiiviga on selline asi võimalikuks tehtud. Tõendite kogumine on kohtumenetluses üks olulisemaid aspekte, kuivõrd

⁷⁰ EIKo 46827/99 ja 46951/99, *Mamatkulov ja Abdurasulovic vs. Türgi*, p 81—82.

⁷¹ Sitaropoulos, N. The Role and Limits of the European Court of Human Rights in Baldaccini, A., Guild, E. Supervising State Security and Anti-Terrorism Measures Affecting Aliens' Rights in Terrorism and the Foreigner. A Decade of Tension around the Rule of Law in Europe, lk 37.

just tõendid on määravad süüdistuse esitamiseks. Direktiivist tulenevate protseduuriliste õiguste rakendamine praktikas ei ole aga nii lihtne.

Tõendite kogumisel annab Euroopa uurimismääruse direktiivi artikli 1 lõige 3 süüdistatavatele või nende kaitsjatele õiguse taotleda Euroopa uurimismääruse koostamist. Seda tuleb teha siseriikliku õiguse alusel. Sellisel viisil uurimismääruse taotlemine ei pruugi tagada süüdistatavatele kaitseõigusi, sest kuigi siseriiklikel õigusasutustel on kohustus anda süüdistatavatele või nende kaitsjatele võimalus taotleda uurimismääruse väljastamist, on uurimismääruse teinud riigi otsustada, kas see rahuldada või mitte.⁷² Tekib küsimus, miks peaks süüdistatavate õiguse kaitsele andma kellegi teise kätte, kui süüdistatavatele on selline õigus ette nähtud konventsiooni artikli 6 lõike 3 taanetega b ja d ning harta artikli 48 lõikega 2, mille kohaselt peab süüdistatavatel olema piisavalt võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks ning võimalus lasta tunnistajaid küsitleda. See peaks olema ainult süüdistatavate õigus otsustada, kas nad realiseerivad enda õigust või mitte. Kaitsjal ja prokuratuuril peaksid olema võrdsed võimalused teisest riigist tõendite kogumiseks ning ühesugused toimingust keeldumisalused. Eriti riivab õigusasutuse keeldumine süüdistatavate õigusi, kui on alust arvata, et nõutud tõenditest oleks süüdistatavatele abi.⁷³

Õigust kontrollida tõendite kogumise protsessi vastavust seadusele peaksid süüdistatavate kaitsjad saama teha igakordsel tõendikogumisel. Sellise võimaluse puudumisel, näiteks menetluse salajasuse tõttu, tuleks läbi viia tõendite põhjalik kohtulik kontroll nagu on sätestatud Euroopa uurimismääruse direktiivi artikli 14 lõike 7 lauses 2.⁷⁴ Juhtudel, mil salajasus ei mängi rolli, tuleks süüdistatavaid uurimismäärusest teavitada, kuid direktiiv ei näe sellist kohustust ette. See võtab süüdistatavatelt võimaluse esitada vastuväiteid ja täiendavat teavet menetluse kohta. Samuti võetakse neilt võimalus tõendeid koguda ajal, mil prokuratuur seda teeb, näiteks tunnistaja ülekuulamise näol.⁷⁵ Sellega tekitatakse süüdistatavatele ebamugav olukord, kus tal ei pruugi hiljem olla mingit võimalust tunnistaja üle kuulamiseks või see on raskendatud (peab läbi viima isiklikest ressurssidest, selle asemel, kui prokuratuur on tunnistaja juba välja kutsunud ning tunnistaja nii ehk teisiti üle kuulatakse).

⁷² Dediu, D., lk 301.

⁷³ Mangiaracina, A., lk 124.

⁷⁴ Daniele, M. Evidence gathering in the realm of the European Investigation Order: from national rules to global principles. – *New Journal of European Criminal Law* 2015/6, No 2, p 179—194, lk 193.

⁷⁵ Mangiaracina, A. A new and controversial scenario in the gathering of evidence at the European level: the proposal for a directive on the European investigation order. – *Utrecht Law Review* 2014/10, lk 124.

Euroopa Inimõiguste Kohus on võtnud selge seisukoha konventsiooni artiklist 6 tuleneva õiguse rakendamisel seoses Euroopa uurimismäärusega. 2000. aasta lahendist *Jasper vs. Suurbritannia* tuleneb, et Euroopa Inimõiguste Kohtu ülesanne ei ole hinnata, kas tõendite kaitsjale mitteavaldamine oli hädavajalik või mitte, kuna seda teeb siseriiklik kohus. Inimõiguste Kohus peab kontrollima siseriikliku kohtu otsustusmenetlust, tagamaks, et see vastaks võimalikult suures ulatuses võistleva kohtumenetluse ja võrdse kohtlemise nõuetele ning sisaldaks piisavaid kaitsemeetmeid süüdistatavate huvide kaitsmiseks. Lisaks rõhutas kohus, et prokuratuuri kohustus on tagada süüdistatavale õiglane kohtumenetlus ja kõik raskused, mis süüdistatavale põhjustatakse tema õiguste piiramisega (näiteks tunnistajakaitse tõttu ei ole süüdistataval võimalik teda küsitleda) tuleb tasakaalustada menetluste abil, mida õigusautused järgivad.⁷⁶ Tõendite kaitsjale mitteavaldamine rikub süüdistatavate konventsiooni artikli 6 lõike 3 taandest b tulenevat õigust kaitse ettevalmistamiseks olukorras, kus tegu võib olla oluliste tõenditega, mille abil saaksid süüdistatavad end süüst vabastada või karistust vähendada. Muul juhul, kui tõendid on konkreetsel juhtumil pigem teisejärgulised ning menetlust ei väära, ei saa rikkumist konventsiooni artikli 6 alusel tuvastada.

Pärast adekvaatsel tasemel kaitseõiguste tagamist tõendite füüsilisel kogumisel, tuleks garanteerida süüdistatavate õigus õiglasele kohtumenetlusele ka tõendite esitamisel kohtueelses menetluses. Juhul, kui see ei allu täitjariigis rangele kontrollile, võivad süüdistatavate kaitseõigused kohtumenetluses siiski olla tagatud. Kohtuistungil taotlevas riigis täitjariigi tõendeid kasutades, tuleb veenduda, et süüdistatavad oleksid nendega eelnevalt tutvunud ja saanud oma õigusi rakendada (näiteks tunnistaja ülekuulamine). Olukorras, kus süüdistatavad ei ole saanud oma õigusi realiseerida, peab uurimismääruse teinud riigi kohus tõendid tunnistama vastuvõetamatuks või võtma tõendid vastu, rikkudes sellega oluliselt süüdistatavate kaitseõigusi. Euroopa uurimismäärus ei pane taotlevale riigile kohustust taotletud tõendeid lubatavaks tunnistada. Siiski on enamus liikmesriike sellise suuna võtnud tõhusa koostöö tagamiseks, piirates sellega süüdistatavate õigusi, kui nad ei ole menetluse ajal saanud samadel alustel tõendeid koguda.⁷⁷

Euroopa Inimõiguste Kohus on seisukohal, et konventsiooni artikkel 6 õigus õiglasele kohtumenetlusele ei reguleeri rangelt tõendite lubatavust, see on siseriiklik küsimus. Nimetatud

⁷⁶ EIKo 27052/95, *Jasper vs. Suurbritannia*, p 52—53.

⁷⁷ Glaser, S., Motz, A., Zimmermann, F. Mutual Recognition and its Implications for the Gathering of Evidence in Criminal Proceedings: a Critical Analysis of the Initiative for a European Investigation Order. – European Criminal Law Review 2011, p 56—84, lk 71—72.

põhimõtte, mida korratakse pidevalt igas tõendeid puudutavas kriminaalasjas, kehtestati esimest korda otsuses *Schenk vs. Šveits*.⁷⁸ Inimõiguste Kohtu ülesanne ei ole selgeks teha, kas konkreetsete tõendid on istungil korrektselt vastu võetud või õigesti hinnatud. Kohtu ülesanne on ainult kindlaks teha, kas lepinguriigis järgitav menetlus tervikuna on õiglane.⁷⁹ Isegi, kui kohus leiab, et tõendite kogumisel on rikutud tavapäraseid õigusi, tunnistab kohus süüdistatavate artiklist 6 tuleneva kaitseõiguse rikutuks ainult siis, kui otsus põhineb eranditult või peamiselt sellel tõendil.⁸⁰

Ei ole lihtne tuvastada Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikat läbivaid tõendite lubatavust reguleerivaid miinimumeeskirju, mille järgimine oleks liikmesriikidele kohustuslik. Konventsiooni artikli 6 lõike 3 taand d annab süüdistatavatele õiguse tunnistajaid küsitleda või lasta küsitleda ning saavutada omapoolsete tunnistajate kohalekutsumine ja nende küsitlemine süüdistuse tunnistajatega võrdsetel tingimustel. Kuid selle õiguse rikkumine ei tähenda alati artikli 6 rikkumist.⁸¹ Kohus lubab modifitseerida õigust küsitleda tunnistajat, kui sellest ei sõltu menetluse kui terviku õigsus nagu näitasid kohtuasjad *Solakov vs. endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik* ning *A.M. vs. Itaalia*.⁸² Nii näiteks väitis Euroopa Inimõiguste Kohus 2005. aasta kohtuasjas *Bracci vs. Itaalia* kahes sarnases olukorras (süüdimõistva kohtuotsuse peamine tõend oli prostituudi avaldus, kes ei viibinud kohtuistungil), et ainult ühel juhul, mil kohtueelseid ütlusi kasutati ilma kaitsja võimaluseta tunnistajat riskküsitleda, põhjustati õiglase kohtumenetluse õiguse rikkumise artikli 6 lõike 3 taande d tähenduses.⁸³

Kuigi Euroopa Inimõiguste Kohus näeb üha enam konventsioonist tulenevate õiguste kohaldumist tõhusa koostöö raames, ei ole kohus jätkuvalt paindlik jaatama nende õiguste rikkumist vahistamismääruse ja uurimismääruse tegemisel ning täitmisel. Nii ei leidnud kohus konventsiooni artikli 6 rikkumist kohtuasjas *Stojkovic vs. Prantsusmaa ja Belgia*, kus Prantsuse ametivõimud taotlesid, et Belgias kinni peetud Stojkovic kuulataks üle seoses tema väidetava osalemisega relvastatud röövis Prantsusmaal. Süüdistatavat küsitlesid Belgia politseiametnikud Prantsuse eeluurimiskohtuniku ja Prantsuse ringkonnaprokuröri juuresolekul, ilma advokaadi juuresolekuta,

⁷⁸ EIKo 10862/84, *Schenk vs. Šveits*, p 45—46.

⁷⁹ EIKo 33354/96, *Luca vs. Itaalia* p 38 ja EIKo 35394/97, *Khan vs. Suurbritannia* p 34.

⁸⁰ EIKo 44787/98, *P.G. ja J.H. vs. Suurbritannia*.

⁸¹ Allegrezza, S. Critical remarks on the Green Paper on obtaining evidence in criminal matters from one member state to another and securing its admissibility. – Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik 2010/5, p 569—579, lk 576.

⁸² EIKo 47023/99, *Solakov vs. endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik*, p 62, EIKo 37019/97, *A.M. vs. Itaalia*, p 27.

⁸³ Allegrezza, S., lk 576. Sarnased lahendused kohtuasjades EIKo 26766/05 ja 22228/06, *Al-Khawaja ja Tahery vs. Suurbritannia*, p 89 jj, EIKo 17902/02, *Zentar vs. Prantsusmaa*, p 29 jj, EIKo 46203/08, *Tseber vs. Tšehhi Vabariik*, p 48.

ehkki kaebaja oli seda taotlenud. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis lähtudes asjaolust, et ülekuulamisel osalesid kaks Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni riigi esindajat, siis piisab selle riigi vastutuse tuvastamiseks isiku ees, kes on selle riigi väljastatud taotluse alusel üle kuulatud. Välisriikide esindajad oleksid pidanud kohalikele korrakaitseasutustele meelde tuletama riigi kohustust järgida konventsiooni norme. Kohus ei lugenud sellist viga süüdistatava kaitseõiguse rikkumiseks, kuid täpsustas, et süüdistataval on inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 lõikes 3 sätestatud õigused ka piiriülese uurimise olukorras.⁸⁴

Kui raamotsusesse ei ole kirjutatud süüdistatavatele õigusi kaitse ettevalmistamiseks, siis Euroopa Inimõiguste Kohus on võtnud seisukoha, et selline õigus eksisteerib, kui ilma selleta oleks kogu kohtulik arutamine tervikuna konventsiooni artikli 6 tähenduses ebaõiglane. Täpselt sama seisukoht on võetud ka uurimismääruse direktiivi puudutavates kohtulahendites. Niisamuti laiendas Euroopa Kohus artikli 6 lõike 1 rikkumise tuvastamise ulatust vahistamismääruse ja uurimismääruse pinnalt. Muus osas ei ole Euroopa kohtud protseduuriliste õiguste tagamist liidu õiguse pinnalt edasi arendanud, vaid jätnud selle ülesande siiski siseriiklikele kohtutele, rõhutades, et konventsioonist ja hartast tulenevaid õigusi tuleb järgida.

Euroopa Liit on mõistnud, et Euroopa vahistamismääruse raamotsuse koostamine oli rutakas, mistõttu on liit astunud tarvilikud sammud ning loonud teekaardi direktiivid süüdistatavate kaitseõiguste paremaks tagamiseks raamotsuse ja direktiivi kasutamisel. Hetkel on loodud kuus direktiivi⁸⁵, millest viite tuleks paralleelselt Euroopa vahistamismääruse raamotsuse ja Euroopa uurimismääruse direktiiviga rakendada. Lisaks andis Euroopa Komisjon välja teatise, kuidas oleks

⁸⁴ Gless, S., lk 93-94.

⁸⁵ 1. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2010/64/EL, 20. oktoober 2010, õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses. – ELT L 280, 26.10.2010, p. 1—7;
2. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL, 22. mai 2012, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet. – ELT L 142, 1.6.2012, p. 1—10;
3. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22. oktoober 2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega. – ELT L 294, 6.11.2013, p. 1—12;
4. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2016/343/EL, 9. märts 2016, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul. – ELT L 65, 11.3.2016, p. 1—11;
5. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2016/800/EL, 11. mai 2016, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi. – ELT L 132, 21.5.2016, p. 1—20;
6. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2016/1919/EL, 26. oktoober 2016, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses. – L 297, 4.11.2016, p. 1—8.

õige rakendada Euroopa vahistamismäärust.⁸⁶ Teatis on koostatud tuginedes Euroopa Kohtu lahenditest tulenevatele põhimõtetele vahistamismääruse raamotsuse tõlgendamiseks kooskõlas põhiõigustega.

Teekaardi direktiividega on loodud etapiline lähenemisviis kriminaalmenetluses süüdistatavate menetluslike õiguste kataloogi koostamiseks. Neist viie direktiiviga peavad liikmesriigid üle võtma viis kohustust, mida süüdistatavatele Euroopa vahistamismäärust puudutavas kriminaalmenetluses tagada. Nendeks on:

- a) õigus kirjalikule ja suulisele tõlkele;
- b) õigus saada teavet;
- c) õigus kaitsele ja muule õigusabile;
- d) õigus suhelda pere ja konsulaarteenistusega;
- e) kaitsemeetmed vähemkaitstud süüdistatavatele (nagu lapsed).

Sellised ühtlustamismeetmed edendavad vastastikust usaldust ja vähendavad vajadust erandite tegemise kohta kohtuotsuste vastastikuses tunnustamises raamotsuse pinnalt.⁸⁷ Nendes direktiivides sätestatud kriminaalmenetluse minimaalsete tagatiste eesmärk on tagada õiglane kohtumõistmine. Euroopa Kohtu hinnangul on õigusel õiglasele kohtumenetlusele tagatisena kardinaalne tähtsus, kuivõrd selle abil kaitstakse kõigi üksikisikute õigusi ja õigusriigi põhimõtteid. Liikmesriikidel on vabadus pakkuda kriminaalmenetluses süüdistatavatele kõrgemat kaitset. Kaitsetase ei tohiks aga kunagi langeda allapoole inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis sätestatud norme.⁸⁸

Vahistamismääruse täitmisel nähakse direktiiviga 2010/64/EL ette süüdistatavatele õigus suulisele ja kirjalikule tõlkele. Suuline ja kirjalik tõlge peavad olema piisava kvaliteediga, et tagada menetluse õiglus, kindlustades eelkõige, et süüdistatavad on teadlikud nende vastu esitatud süüdistuse sisust ja on võimelised kasutama õigust kaitsele. Direktiivi artikli 2 lõike 7 kohaselt peavad vahistamismäärust täitva riigi asutused tagama järgmised õigused igale isikule, kelle suhtes on käimas Euroopa vahistamismääruse menetlus ja kes ei räägi või ei mõista menetluses kasutatavat keelt:

⁸⁶ Komisjoni teatis – Euroopa vahistamismääruse tegemise ja täitmise käsiraamat. – ELT C 335, 6.10.2017, p 1—83.

⁸⁷ Pieter van der Mei, A., lk 904.

⁸⁸ European Union Agency for Fundamental Rights. Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights in criminal and European arrest warrant proceedings, lk 21.

- a) õigus viivitamatule suulisele tõlkele kriminaalmenetluses uurimis- ja õigusasutustes, sealhulgas politsei poolt läbiviidava küsitlemise, kõikide kohtuistungite ja võimalike vaheistungite ajal;
- b) õigus suulisele tõlkele süüdistatavate ning nende õigusnõustajate vahelise suhtluse tarbeks, mis on otseselt seotud menetluse käigus läbiviidava mis tahes küsitlemise või ülekuulamise või edasikaebuse esitamise või muude menetluslike taotlustega;
- c) õigus vaidlustada otsus, mille kohaselt ei ole tõlge vajalik, ning juhul, kui suuline tõlge oli kättesaadav, võimalus esitada kaebus selle kohta, et suulise tõlke kvaliteet ei olnud piisav menetluse õigluse tagamiseks.

Direktiivi 2010/64/EL artikli 3 lõike 6 kohaselt peab täitjariik võimaldama vahistamismääruse kirjaliku tõlke isikutele, kelle suhtes on käimas täitmise menetlus ja kes ei mõista vahistamismääruse koostamise keelt. Erandina võib kirjaliku tõlke asemel esitada suulise tõlke või suulise kokkuvõtte tingimusel, et niisuguse suulise tõlke või kokkuvõttega ei kahjustata menetluse õiglust.⁸⁹

Direktiivi 2012/13/EL artikli 3 lõikes 2 ja artiklis 4 on sätestatud, et teave õiguste kohta tuleb anda suuliselt või kirjalikult, lihtsas ja arusaadavas keeles.⁹⁰ Direktiivi artikli 5 kohaselt tuleb isikule, kes vahistatakse vahistamismääruse täitmise eesmärgil, anda viivitamata asjakohane õiguste deklaratsioon, mis sisaldab teavet tema õiguste kohta vastavalt õigusaktile, millega vahistamismäärust täitvas liikmesriigis rakendatakse raamotsust.⁹¹ Ainult juhul, kui süüdistatavatelt võetakse vabadus, peavad pädevad asutused neile esitama õiguste deklaratsiooni, mida oleks lihtne mõista ilma kriminaalmenetlusõigust tundmata. Seetõttu rõhutatakse direktiivis inimeste vajadusele aru saada pakutavast teabest. Ka Euroopa Inimõiguste Kohtu asjaomane kohtupraktika kehtestab teabele juurdepääsetavuse nõuded, kuna üksnes süüdistatavate tegelik mõistmine õigustest võimaldab neil nende õigusi kasutada. Direktiiv kohustab liikmesriike viivitamata teavitama süüdistatavaid vajalikest üksikasjadest kuriteo kohta, mille toimepanemises neid kahtlustatakse, ja arreteerimise põhjustest.⁹²

⁸⁹ ELT C 335, 6.10.2017, p 1—83, lk 42.

⁹⁰ European Union Agency for Fundamental Rights. Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights in criminal and European arrest warrant proceedings, lk 12—13.

⁹¹ ELT C 335, 6.10.2017, p 1—83, lk 42.

⁹² European Union Agency for Fundamental Rights. Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights in criminal and European arrest warrant proceedings, lk 12—13.

Direktiiviga 2013/48/EL tagatakse õigus kaitsele isikutele, kes muutuvad politsei poolt ülekuulamise käigus kahtlustatavateks.⁹³ Süüdistatavatel on direktiivi artikli 10 alusel õigus kaitsjale pärast vahistamist täitjariigis niisamuti, nagu neil on õigus võtta kaitsja vahistamismääruse teinud liikmesriigis. Vahistamismääruse teinud riigis oleva kaitsja ülesanne on abistada taotlevas riigis asuvaid süüdistatavaid, andes neile teavet ja nõu raamotsusest tulenevate õiguste tõhusaks kasutamiseks. Lisaks sätestab nimetatud direktiiv õiguse lasta kolmandat isikut vabaduse võtmisest teavitada, suhelda kolmandate isikutega ning konsulaarasutustega.⁹⁴ Direktiivi preambuli punktides 45 ja 48 ning artiklis 11 on sätestatud, et liikmesriigid peaksid osutama Euroopa vahistamismääruse alusel taotletud isikutele õigusabi vastavalt oma siseriiklikule õigusele, kuni selles küsimuses võetakse vastu direktiiv 2016/1919/EL.⁹⁵

Direktiiv 2016/800/EL käsitleb laste, kes on Euroopa vahistamismääruse alusel kinni peetud, eriõiguseid. Neil on eelkõige õigus vanemliku vastutuse kandja teavitamisele, õigus arstlikule kontrollile, vabaduse võtmise korral õigus erikohtlemisele, õigus eraelu puutumatuse kaitsmisele ning õigus sellele, et last saadab menetluse käigus vanemliku vastutuse kandja.⁹⁶

Direktiivi 2016/1919/EL artikli 5 alusel on isikutel, kelle kohta on välja antud Euroopa vahistamismäärus, pärast vahistamist täitjariigis õigus tasuta õigusabile kuni nende üleandmiseni või kuni otsus nende üleandmisest keeldumise kohta on jõustunud. Lisaks on süüdistatavatel, kes kasutavad direktiivi 2013/48/EL artikli 10 lõigete 4 ja 5 kohaselt oma õigust määrata Euroopa vahistamismääruse teinud liikmesriigis kaitsja, kes abistaks täitjariigis asuvat kaitsjat, õigus saada tasuta õigusabi ka taotlevas riigis, kui selline tasuta õigusabi on vajalik, et tagada tegelik õiguskaitse kättesaadavus.⁹⁷

Kui teekaardi direktiivides sätestatud õigused on tihedalt seotud Euroopa vahistamismääruse tegemise ja täitmisega, siis Euroopa uurimismääruse direktiivis ei ole teekaardi direktiivide kohta rohkem öeldud, kui preambuli punktis 15, et liikmesriigid peaksid võtma arvesse uurimismääruse direktiivi rakendamisel direktiive 2010/64/EL, 2012/13/EL ning 2013/48/EL, mis võeti vastu koos

⁹³ European Union Agency for Fundamental Rights. Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights in criminal and European arrest warrant proceedings, lk 12.

⁹⁴ ELT C 335, 6.10.2017, p 1—83, lk 43.

⁹⁵ European Union Agency for Fundamental Rights. Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights in criminal and European arrest warrant proceedings, lk 66.

⁹⁶ ELT C 335, 6.10.2017, p 1—83, lk 44.

⁹⁷ ELT C 335, 6.10.2017, p 1—83, lk 44.

2009. aasta tegevuskavaga menetluslike tagatiste tugevdamise kohta kriminaalmenetluses.⁹⁸ Sellest võib järeldada, et sarnaselt vahistamismäärusele rakenduvad eelnimetatud direktiivides sätestatud süüdistatavate õigused ka uurimismääruse alusel puudutatud isikutele.

Kriminaalõigusliku koostöö eesmärgil liidu õiguses süüdistatavate kaitseõiguste ühtlustamine ja lähendamine liikmesriigiti lihtsustab siseriiklike kohtute tööd ning samal ajal loob piisava usalduse riikide vahel Euroopa vahistamismääruse süsteemi tõrgeteta kasutamiseks.⁹⁹ Menetluse vältel tuleks väljaandavale riigile näha ette õigus küsida taotlevalt riigilt täiendavat informatsiooni, kui on alust karta kaitseõiguste mittetäielikku tagamist. Puuduva või ebapiisava põhjendusega vastuse korral peaks riigil olema õigus keelduda isiku väljaandmisest.¹⁰⁰ Lisaks tuleks ühiselt kokku leppida miinimumstandardid uurimismääruse alusel tõendite kogumiseks, et taotleval riigil oleks lihtsam neid aktsepteerida ja menetluses kasutada ilma süüdistatavate kaitseõigusi ohustamata. See võiks lahendada kriminaalmenetluses tõendite vastastikuse lubatavuse probleemi Euroopa Liidus ning suuremas mastaabis ka vähendada süüdistatavate kaitseõiguste tagatuse probleemi.¹⁰¹

2.2. Muud süüdistatavate menetlusõigused õiguskindluse loomisel

Peale õiguse õiglasele kohtumenetlusele, tuleb süüdistatavatele tagada veel teisigi õigusi. Õiguste tagamise ühetaolisus võimaldab süüdistatavatele õiguspärase ootuse, et kehtestatud norme, see tähendab neile määratud kaitseõigusi, järgitakse. Õiguskindluse loovad süüdistatavatele muuhulgas sellised õigused nagu piinamise keeld, diskrimineerimise keeld, õigus kanda karistust elukohariigis, õigus austusele era- ja perekonnaelu vastu, raamotsuse keeldumisalul Euroopa vahistamismääruse täitmisest, mis on tehtud vabadusekaotuse või vabadust piirava julgeolekumeetme täitmiseks tagaseljaotsusega ning Euroopa vahistamismääruse kehtivuse määratlemine.

Sellest tulenevalt on riikidel kohustus järgida konventsiooni artiklit 3 ja harta artiklit 4, mis keelavad piinamise, ebainimliku või alandava käitumise. Piinamise, ebainimliku või alandava käitumise keelud on absoluutsed õigused. Sarnaselt inimõiguste konventsiooni ja harta sätetele, on

⁹⁸ Garcimartín Montero, R. The European Investigation Order and the Respect for Fundamental Rights in Criminal Investigations, lk 46.

⁹⁹ Sanger, A., lk 39—40.

¹⁰⁰ Heard, C., Mansell, D., lk 365.

¹⁰¹ Kusak, M. Common EU minimum standards for enhancing mutual admissibility of evidence gathered in criminal matters. – European Journal on Criminal Policy and Research 2017/23, No 3, p 337—352, lk 349.

Euroopa Kohus ja Inimõiguste Kohus asunud seisukohale, et nendele õigustele ei eksisteeri erandeid. See tähendab, et ei avalik huvi, teiste õigused ega süüdistatavate tegevus, kriminaalne või mitte, ei õigusta eelnimetatud artiklitega keelatud kohtlemist. Piinamine on määratletud kui "tahtlik ebainimlik kohtlemine, mis põhjustab väga tõsiseid ja julmi kannatusi". Kannatuste määr on peamine eristamise alus piinamise ja ebainimliku kohtlemise vahel, kuid piinamine peab olema ka tahtlik, näiteks teabe hankimise või hirmutamise eesmärgil. Ebainimlik kohtlemine peab põhjustama kas tegelikke kehalisi tervisekahjustusi või intensiivseid vaimseid kannatusi. See ei pea olema tahtlik ega eesmärgipärane tegevus. Alandav kohtlemine hõlmab alandamist ja halvustamist, mitte füüsilisi ja vaimseid kannatusi. See ei pea olema tahtlik. Alandavaks kohtlemiseks on enamasti kehvad kinnipidamistingimused, näiteks räpased ja ülerahvastatud tingimused pika perioodi vältel.¹⁰²

Lisaks täitjariigi vastutuse laiendamisele õiguse õiglasele kohtumenetlusele rikkumise eest, käsitles kaasus *Soering vs. Suurbritannia* ka konventsiooni artikli 3 rikkumise tuvastamise ulatust.¹⁰³ Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kuigi artikli 3 sõnastusest sõnaselgelt ei tulene, oleks ilmselgelt vastuolus artikli mõtte ning eesmärgiga süüdistatav välja anda riigile, kus teda võib ees oodata piinamine, ebainimlik kohtlemine või alandamine.¹⁰⁴ Antud lahendiga lisati täitjariigile kohustus analüüsida keelu rikkumise võimalust taotlevas riigis, kuigi säte seda sõnaselgelt ei kohusta. Tegemist on loogilise tuletisega, kuivõrd, mis muul moel on võimalik tagada keelu järgimist, kui selle rikkumise ohtu ei hinnata. Sellegipoolest tuleb kohtu loodud põhimõtet konkreetselt väljendada, et riigid mõistaksid täielikult kaitseõiguste tagamise ülesande olulisust.

Euroopa Kohus leidis 2016. aasta otsuses *Aleksei Petruhhin*, et piinamise keelu rikkumise võimalust harta artikli 4 tähenduses tuleb analüüsida paralleelselt harta artikliga 19, mis keelab isikute tagasi saatmise, välja saatmise või välja andmise riiki, kus teda tõsiselt ohustab surmanuhtlus, piinamine või muu ebainimlik või alandav kohtlemine või karistus. Lahendi kohaselt on väljaandmistaoitluse saanud liikmesriik kohustatud isikute taotlevale riigile väljaandmise üle otsustamisel selle ohu olemasolu hindama, kui täitjariigil on andmeid, mis näitavad, et taotluse esitanud kolmandas riigis esineb reaalne oht, et isikuid koheldakse ebainimlikult või alandavalt. See tähendab, et olukorras, kus kolmas riik esitab liikmesriigile taotluse anda välja teise liikmesriigi kodanik, peab esimene liikmesriik kontrollima, et väljaandmine oleks harta artikliga 19

¹⁰² Council of Europe. Rights and liberties conferred by the Convention. Prohibition of torture.

¹⁰³ Gless, S., lk 93.

¹⁰⁴ EIKo 14038/88, *Soering vs. Suurbritannia*, p 88.

kooskõlas.¹⁰⁵ Enne kontrolli tegemist peab aga täitjariik andma võimaluse teisele liikmesriigile, kelle kodanik süüdistatav on, isiku vastutusele võtmiseks. Kui teise liikmesriigi pädevatel asutustel on pädevus algatada kriminaalmenetlus kuritegude eest, mille selle riigi kodanikud võivad olla toime pannud välismaal, on neil võimalus välja anda Euroopa vahistamismäärus, et taotleda süüdistatava neile üleandmist. Sellisel viisil on süüdistataval võimalus vastutada oma teo eest päritoluriigis ning vahistamismäärust täitval riigil võimalus minimaliseerida isiku õiguste, nagu piinamise keeld, rikkumist.¹⁰⁶ Veelgi enam, süüdistataval on võimalik kaitsta end keeles, mida ta kõige paremini mõistab ja valdab ning kanda karistust kinnipidamisasutuses, mis on tema perele lähedamal.¹⁰⁷ Taoline alternatiivne meede põhineb lojaalse koostöö põhimõttel ning lähtub ka Euroopa vahistamismääruse süsteemist.¹⁰⁸ Selle alusel kaitstakse süüdistatavaid pigem Euroopa Liidu põhiõigustest lähtudes, kui jäädakse lootma süüdistatavate õiguste kaitsele kolmandatest riikidest.¹⁰⁹

Hoolimata täitjariigi kohustusest hinnata piinamise ohtu taotlevas riigis, ei järgita seda põhimõtet tõsikindlalt. 2017. aasta kohtuasjas *Cirino ja Renne vs. Itaalia* peksti süüdistatavaid regulaarselt, neile ei antud riideid ega madratsit, millel magada, söögikordade arvu vähendati, samuti puudusid kongides kraanikausid ning akendel klaasid. Siseriiklik kohus asus seisukohale, et tegemist oli kehalise väärkohtlemisega, kuid kaebuse esitamise tähtaeg oli möödunud. Inimõiguste Kohus leidis, et selline käitumine võib tähendada piinamist, kuid Itaalias ei käsitleta seda siseriikliku õiguse kohaselt kuriteona. Sellest hoolimata otsustas Euroopa Inimõiguste Kohus, et kohtlemise tõsidus, organiseeritud ja läbimõeldud olemus tähendas piinamist inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 3 tähenduses.¹¹⁰ Samale seisukohale jäi kohus ka 2016. aasta kaasuses *Eze vs. Rumeenia*.¹¹¹ Nendes lahendites oleks vahistamismäärust täitva riigi õigusasutus pidanud lähtuma kaasuses *Soering vs. Suurbritannia* sätestatud põhimõttest ja analüüsima kinnipidamise tingimusi, et ära hoida süüdistatavate õiguste rikkumine. Lisaks võttis Inimõiguste Kohus otsuses *Cirino ja Renne vs. Itaalia* olulise seisukoha, mille alusel tuleb piinamise keelu rikkumised tuvastada liidu õiguse alusel, aga mitte siseriikliku õiguse alusel, kuivõrd Itaalias ei oleks nimetatud

¹⁰⁵ C-182/15, *Aleksei Petruhhin*, p 58—60.

¹⁰⁶ C-182/15, *Aleksei Petruhhin*, p 48—50.

¹⁰⁷ Pieter van der Mei, A., lk 902.

¹⁰⁸ C-182/15, *Aleksei Petruhhin*, p 42—43.

¹⁰⁹ Pieter van der Mei, A., lk 903.

¹¹⁰ EIKo 2539/13 ja 4705/13, *Cirino ja Renne vs. Itaalia*.

¹¹¹ EIKo 80529/13, *Eze vs. Rumeenia*.

tegu olnud kuritegu. Tegemist on märgilise otsustusega kaitseõiguste paremaks tagamiseks liikmesriikides.

Mittediskrimineerimine on rahvusvahelist inimõigusi käsitlevat seadusandlust läbiv põhimõte. Põhimõte on olemas kõigis peamistes inimõiguste lepingutes. Mittediskrimineerimise põhimõte kehtib kõigi suhtes kõigi inimõiguste ja -vabaduste osas ning see keelab diskrimineerimise mittetäieliku loetelu alusel. Mittediskrimineerimise põhimõtet täiendab võrdsuse põhimõte, mis tuleneb inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklist 1. Selle järgi on kõik inimesed sündinud vabadena ning võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt.¹¹²

Euroopa vahistamismääruse raamotsuse preambuli punktis 12 sätestatu ei anna alust isiku üleandmisest keeldumiseks diskrimineerimise keelu põhimõttele tuginedes. Tekib küsimus, miks on vahistamismääruse raamotsuses sõnaselgelt diskrimineerimiskeeldu eiratud, kuigi see on õigus, mida konventsiooni osalisriigid rikkusid 2019. aastal 11. korral ning millele saab tugineda konventsiooni artikli 14 ja harta artikli 21 tähenduses.¹¹³ Nende kohaselt on keelatud igasugune diskrimineerimine, sealhulgas diskrimineerimine soo, rassi, nahavärvuse, etnilise või sotsiaalse päritolu, geneetiliste omaduste, keele, usutunnistuse või veendumuste, poliitiliste või muude arvamuste, rahvusvähemusse kuulumise, varalise seisundi, sünnipära, puute, vanuse või seksuaalse sättumuse tõttu.

Diskrimineerimiskeelu toetamiseks hindas Euroopa Kohus 2012. aasta *João Pedro Lopes Da Silva Jorge* puudutavas lahendis raamotsuse artikli 4 punkti 6 ulatust. Sätte kohaselt võib vahistamismäärust täitev õigusasutus keelduda Euroopa vahistamismääruse täitmisest, kui Euroopa vahistamismäärus on tehtud vabadusekaotuse või vabadust piirava julgeolekumeetme täitmiseks ja tagaotsitav viibib vahistamismäärust täitvas liikmesriigis või on selle kodanik või omab seal elukohta ning see riik kohustub karistuse või vabadust piirava julgeolekumeetme täitma vastavalt oma siseriiklikule õigusele. Euroopa Kohus tõdes, et liikmesriik ei tohi piirata raamotsuse artikli 4 punkti 6 oma siseriiklikusse õigusesse ülevõtmisel vahistamismääruse täitmata jätmise aluse kohaldatavust üksnes asjaomase riigi kodanikele, välistades selle normi kohaldamisalast muude liikmesriikide kodanikud, kes viibivad või elavad täitva liikmesriigi territooriumil, olenemata

¹¹² United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. What are human rights?

¹¹³ Violations by Article and by State 2019. – European Court of Human Rights.

seotusest, mis neil selle liikmesriigiga on. Vastasel juhul rikuks täitjariik kodakondsuse alusel diskrimineerimise keelu põhimõtet.¹¹⁴

Lahend *João Pedro Lopes Da Silva Jorge* esindab sammu väärtuspõhise Euroopa Liidu suunas, kuna kodakondsuse alusel mittediskrimineerimise põhimõte on liidu põhiväärtus. Kuivõrd Euroopa Kohus on Euroopa „kõrgeim kohus”, ei ole Euroopa Kohtu ülesanne mitte ainult kaitsta liidu seadusi, vaid ka lepinguid ja väärtusi, nagu süüdistatavate kaitseõigused, millele need tuginevad. On tekkimas arusaam, et vastastikune tunnustamine on koostöövahend: vastastikust tunnustamist (koos vastastikuse usaldusega) ei tohiks pidada absoluutseks väärtuseks, vaid eesmärgiks. Kriminaalõiguses peaks Euroopa Liit toetama „suhtelise vastastikuse tunnustamise” visiooni, et oleks võimalik panna rõhku ka individuaalõiguste tagamisele ning karistuse funktsioonile kui sellisele. Euroopa vahistamismääruse eesmärk ei ole kohtuotsuste vastastikune tunnustamine, vaid isikute vastutusele võtmine või karistuse täideviimine.¹¹⁵ Andes vastastikusele tunnustamisele teise dimensiooni, on võimalik hakata arvestama tõhusa koostöö kõrval ka põhiõiguste tagamisega. Vastastikune tunnustamine ei peaks toimima pimesi, vaid reaalset ja väljateenitud usaldusel, et riigid tagavad süüdistatavatele liidu õigusega ettenähtud kaitseõigused. Selline usaldus saab tekkida aja jooksul, kui riikidel on koostööd tehes võimalik vajadusel kontrollida taotleva riigi õiguskorda. See ühest küljest küll pikendab protsessi, aga tegemist oleks ühekordse pikema ajakuluga, kuivõrd teistes samalaadsetes menetlustes samade riikide vahel nad juba teaksid, et süüdistatavatele eksisteerivad konkreetsed õigused selles riigis. Ainult nii saaks olla koostöö tõhus ka süüdistatavate aspektist.

Euroopa Kohus on rõhutanud, et kooskõlalise tõlgendamise põhimõtte järgi peab siseriiklik kohus tegema kõik, mis on tema pädevuses, arvestades siseriiklikku õigust tervikuna ning kasutades siseriiklikus õiguses tunnustatud tõlgendusmeetodeid, et tagada asjassepuutuva raamotsuse täieulatuslik rakendamine ja saavutada raamotsuse eesmärgiga kooskõlas olev tulemus.¹¹⁶ Teisisõnu tuleb raamotsuse artikleid rakendades saavutada neis sisalduv eesmärk viies siseriiklik õigus vastavusse raamotsusega.

Kooskõlalise tõlgendamise põhimõttele tugines Euroopa Kohus *João Pedro Lopes Da Silva Jorge* kohtuotsuses, kus kohus sedastas muuhulgas raamotsuse artikli 4 punkti 6 eesmärgi, milleks on süüdistatavatele õiguse võimaldamine kanda karistust oma elukohariigis. Seda sätet rakendades

¹¹⁴ EKo C-42/11, *João Pedro Lopes Da Silva Jorge*, ECLI:EU:C:2012:517, p 50.

¹¹⁵ Marin, L., lk 345—346.

¹¹⁶ C-42/11, *João Pedro Lopes Da Silva Jorge*, p 56.

saab elukohariik määrata karistuse siseriikliku õiguse alusel. Selliselt omistatakse tähtsust võimalusele suurendada tagaotsitava isiku sotsiaalse rehabilitatsiooni tõenäosust pärast seda, kui viimane on talle mõistetud karistuse ära kandnud.¹¹⁷ Selle õiguse rakendamisel kaasnevad süüdistatavatele veel teisedki õigused, nagu õigus austusele pere- ja eraelu vastu, kui süüdistatavad saavad pere läheduses asuvas kinnipidamisasutuses karistust kanda või menetluse kestel nendega ühenduses olla. Samuti tagab artikli 4 punktist 6 tulenev õigus paremini süüdistatavate õigust õiglasele kohtumenetlusele, kuivõrd süüdistatavad on tuttavad riigi keele ja seadusandlusega. Artikli 4 punkti 6 näol on tegemist olulise õigusega, mida vahistamismäärust täitvad riigid peaksid igal võimalusel kasutama tagades ühtlasi süüdistatavate õiguste väiksema riive.

Euroopa Kohus täpsustas eelmises lahendis võetud seisukohta raamotsuse artikli 4 punkti 6 kohaldumisest 2019. aasta kohtuasjas *Daniel Adam Popławski*. Kohus tunnistas, et täitjariigi õigusasutusel peab olema teatav kaalutusõigus artikli 4 punktist 6 tuleneva vabatahtliku keeldumisaluse kohaldamisel, et kaaluda võimalust suurendada süüdistatava võimalusi ühiskonda taasintegreerumiseks pärast karistuse kandmist. Siiski tuleneb raamotsusest üsna selgelt, et Euroopa vahistamismääruse täitmisest keeldumise korral peab täitjariik näitama, et karistus ka määratakse süüdistatavale. Ainuüksi tõsiasi, et täidesaatev liikmesriik teatab, et ta on valmis karistust täitma, ei piisa. Liikmesriik peab kontrollima, kas karistust on tegelikult võimalik siseriikliku õiguse kohaselt täita. Kui see osutub võimatuks, peab see liikmesriik Euroopa vahistamismääruse täitma ja isiku loovutama.¹¹⁸

On selgelt näha, kuidas Euroopa Kohtu ja Inimõiguste Kohtu seisukohad põrkuvad kaitseõiguste tagamisel õiguskorra valikul. Euroopa Kohus pooldab kaitseõiguste tagamisel siseriikliku õiguskorra järgimist. Inimõiguste Kohtu hinnangul tuleb rakendada liidu õigust ühetaoliseks kohaldamiseks. Kuivõrd raamotsusega pannakse liikmesriikidele kohustus austada põhiõigusi ning kooskõlalise tõlgendamise eesmärgiks on asjassepuutuva akti täieulatuslik rakendamine, peaksid liikmesriigid lisaks raamotsuses märgitud kohustustele järgima ka konventsioonist ja hartast tulenevaid kohustusi. Olukorras, kus siseriiklik õigus ei võimalda sellisel määral kaitset, ei saa ka rakendada liidu õigust, kuna puudub vastavus siseriikliku õigusega. Muul juhul peaksid osalisriikide õigusasutused igal konkreetsel juhtumil rakendama Euroopa õigusest, täpsemalt konventsioonist ja hartast, tulenevat süüdistatavate õiguste kaitset kooskõllaliselt siseriikliku

¹¹⁷ C-42/11, *João Pedro Lopes Da Silva Jorge*, p 32.

¹¹⁸ EKo C-579/15, *Openbaar Ministerie versus Daniel Adam Popławski*, ECLI:EU:C:2019:530, p 22—23.

õigusega. Ometi vaikib Euroopa vahistamismääruse raamotsus näiteks kuriteole kaasaaitaja väljaandmise võimalikkusest. Seejuures näeb väljaandmistootlus sõnaselgelt ette täitjariigi võimaluse loovutada taotlevale riigile kaasaaitaja. See tingib liikmesriikides Euroopa vahistamismääruste täitmise osas erinevad seadused ja praktika. Mõned liikmesriigid on lisanud sellealased erisätted oma rakendusaktidesse, enamuse aga mitte. Viimaste seas on riike, kus asjakohaste sätete puudumine ei takista tingimata täitjariigi õigusasutustel sellist üleandmist lubada, samas kui teistes tähendab sätete puudumine seda, et nende õigusrikkumiste korral pole üleandmine lubatud.¹¹⁹ Seniajani, kui Euroopa Liit ei ole suutnud luua ühetaolist õigusnormistikku, tuleks lähtuda süüdistatavate kaitseõiguste parimast võimalikust tagamisest. See tähendab, et läheneda tuleks kaasusepõhiselt ja igakordselt analüüsida, mil viisil on süüdistatavad kõige paremini kaitstud.

Lisaks eelnimetatud õigustele on süüdistatavatel õigus austusele era- ja perekonnaelu vastu inimõiguste konventsiooni artikli 8 tähenduses. See tähendab, et riik on kohustatud võimaldama süüdistatavatel kohtuda oma lähedastega ning mitte sekkuma nende eraellu, mis ei ole kriminaalmenetlusega kuidagi seotud. Kui Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud Euroopa vahistamismääruse alusel loovutamises nii konventsiooni artikli 3 kui artikli 6 rikkumisi, on kohus seisukohal, et süüdistatavate väljaandmine ei saa rikkuda konventsiooni artiklist 8 tulenevat õigust austusele era- ja perekonnaelu vastu. 1997. aasta lahendis *Launder vs. Suurbritannia* jõuti järeldusele, et ainult erakordsetel asjaoludel saab väljasaatmisjärgselt süüdistatava kinnipidamine olla ebaõiglane või ebaproportsionaalne sekkumine süüdistatava õigusesse eraelule.¹²⁰ Teisisõnu öeldes leidis kohus oma otsuses, et konventsiooni artikkel 8 ei laiene üldreeglina süüdistatavate kaitseõiguseks vahistamismääruse menetluse raames.

Tagaseljaotsusega süüdistatavate süüdi mõistmine võib nende õigusi äärmiselt riivata. Selle tõttu on oluline, et kohtumenetluses ei tehtaks vigu süüdistatavate õiguste tagamisel õige seadusandluse valikul. 2013. aastal täheldas Euroopa Kohus *Melloni* kohtuasjas, et kolmanda samba õiguskord on vahistamismääruse täitmisel, ka tagaseljaotsuse alusel koostatud määruse osas, ülimuslik liikmesriigi siseriikliku õiguse ees, muuhulgas ka olukorras, kus liikmesriigi õigus tagab suurema kaitse. Seejuures ei saa liikmesriikide kohtud seada loovutamise tingimuseks täiendavate riiklike nõuete täitmise, mida Euroopa Liidu õigusaktid ette ei näe. Vahistamismääruse täitmisest

¹¹⁹ European Council. Final report on the fourth round of mutual evaluations - The practical application of the European Arrest Warrant and corresponding surrender procedures between Member States. 28.05.2009.

¹²⁰ EIKo 27279/95, *Launder vs. Suurbritannia*, p 3.

keeldumise alused tulenevad ainult vahistamismääruse raamotsusest endast.¹²¹ Liikmesriigi enda õiguse kasutamine võib ohustada Euroopa Liidu õiguse ühtsust, ülimuslikkust ja efektiivsust.¹²² Sellest tulenevalt peab vahistamismäärust täitev riik vaatama Euroopa vahistamismääruse raamotsuse muutmisakti, milleks on Nõukogu raamotsus 2009/299/JSK, 26. veebruar 2009, millega muudetakse raamotsuseid 2002/584/JSK, 2005/214/JSK, 2006/783/JSK, 2008/909/JSK ning 2008/947/JSK, edendades seeläbi isikute menetlusõigusi ja tõhustades selliste otsuste vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamist, mis tehakse, kui asjaomane isik ei viibi isiklikult kohtulikult arutelul¹²³, artiklit 2, millega lisatakse vahistamismääruse raamotsusele artikkel 4a otsuste kohta, mis tehakse pärast kohtulikku arutelu, millele asjaomane isik isiklikult ei ilmunud. Muutmisakti artikliga 2 lisatakse vahistamismääruse raamotsusele veel üks vabatahtlik keeldumisaluste säte 4a, mille kohaselt võib vahistamismäärust täitev õigusasutus keelduda täitmast Euroopa vahistamismäärust, mis on tehtud vabadusekaotuse või vabadust piirava julgeolekumeetme täitmiseks, kui isik ei ilmunud isiklikult kohtulikule arutelule, mille tulemusel otsus tehti. Vahistamismääruse raamotsuse artikli 4a lõike 1 taanded näevad siiski ette hulga tingimusi, mille täitmisel lõikes 1 sätestatud kaalutusõigust rakendada ei saa, vaid tuleb vahistamismääruse täitmisega jätkata.

Sarnaselt muude menetlusõiguste sätete puudulikkusele raamotsuses, ei sisalda see Euroopa vahistamismääruse enda kehtivuse regulatsiooni. Nimelt mõistis 1990. aastal Prantsuse kohus apellatsiooni korras tagaseljaotsusega süüdi Deborah Darki, kelle vastu väljastas riik 2005. aastal karistuse täideviimiseks Euroopa vahistamismääruse. Vahistamismääruse alusel tehti kinnipidamisi Türgis ja Hispaanias. Hispaania kohus keeldus 2008. aastal süüdistatava väljaandmisest, kuivõrd kohtuotsusest oli nii palju aastaid möödas ning Darkil ei oleks võimalust õiglaseks kohtumõistmiseks, kuna tõendid olid kadunud ja tunnistajad olid kas surnud või poleks suutnud sündmusi meenutada. Dark vabastati ning ta lendas tagasi Suurbritanniasse, kus ta võeti uuesti vahistamismääruse alusel vahi alla. 2010. aasta mais otsustas Suurbritannia kohus, samadel alustel Hispaania kohtuga, keelduda vahistamismääruse täitmisest. Hoolimata Suurbritannia otsusest, ei julgenud süüdistatav lennata oma isa vaatama, sest Euroopa vahistamismäärust ei olnud

¹²¹ C-399/11, *Melloni*, p 60—64.

¹²² Di Martino, A., Mancano, L., Mitsilegas, V. *The Court of Justice and European Criminal Law, Leading Cases in a Contextual Analysis*. Hart Publishing 2019, lk 402.

¹²³ Nõukogu raamotsus 2009/299/JSK, 26. veebruar 2009, millega muudetakse raamotsuseid 2002/584/JSK, 2005/214/JSK, 2006/783/JSK, 2008/909/JSK ning 2008/947/JSK, edendades seeläbi isikute menetlusõigusi ja tõhustades selliste otsuste vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamist, mis tehakse, kui asjaomane isik ei viibi isiklikult kohtulikult arutelu. – ELT L 81, 27.3.2009, p. 24—36.

jättkuvalt tagasi võetud. Veidi aega hiljem teatas Prantsusmaa, et nad ei taotle enam süüdistatava väljaandmist Euroopa vahistamismääruse aegumise tõttu.¹²⁴ Tegelikult ei sisalda vahistamismääruse raamotsus ühtegi normi, mis oleks seotud vahistamismääruse kehtivusega. See tähendab, kui kord on vahistamismäärus väljastatud ja seda ei ole õnnestunud täita, on vahistamismäärus seni jõus, kuniks see on täidetud või taotlev riik selle tagasi võtab. Selline kehtivus ei soodusta õiguskindluse teket ega kaitseõiguste tagamist, kuivõrd aja möödudes menetluse aluseks olnud asjaolud tuhmuvad, muutes õiglase kohtumenetluse protsessi õhkõrnaks.

Liidu tasandil tegeles Euroopa vahistamismääruse kehtivuse küsimusega Euroopa Kohus 2015. aasta lahendis *Lanigan*. Euroopa Kohus leidis, et kuna tähtaja möödumine ei kuulu raamotsuse alusel tunnustamata jätmise põhjuste hulka, ei saa täitjariigi õigusasutust vabastada vahistamismääruse täitmise kohustusest põhjusel, et raamotsuse artiklis 17 sätestatud vahistamismääruse täitmisotsuse tähtjad on möödunud.¹²⁵ Vastasel juhul peaks taotlev riik väljastama teise vahistamismääruse, seejuures algaks kogu protsess uuesti, mida võib aga teatud olukorras pidada loovutamise protsessi taktikaliseks venitamiseks.¹²⁶ Euroopa Kohtu arvates ei tähenda tähtaegade möödumine isiku vabastamise kohustust. Raamotsuse artikkel 12 näeb ette, et kui isik vahistatakse Euroopa vahistamismääruse alusel, otsustab pädev asutus, kas süüdistatav peaks vastavalt täitjariigi seadustele vahi alla jääma. Isiku võib vabastada, kui see asutus võtab kõik meetmed, mida ta peab vajalikuks isiku põgenemise ärahoidmiseks, sest pärast tähtaja möödumist eksisteerib jätkuvalt vahistamismääruse täideviimise ja süüdistatava loovutamise kohustus.¹²⁷ Kohtu otsustusest saab järeldada, et hoolimata niigi vähestest tähtaegadest, mis raamotsuses on sätestatud, ei ole tegelikult liikmesriigil kohustus neid järgida. Nende möödumisel ei muutu vahistamismääruse täitmise kohustus tühiseks. Tähtaegade olemasolu ja neist kinnipidamine võimaldab süüdistatavatele tagada menetluse, millel on lõpp. *Lanigani* otsusega võttis kohus süüdistatavatelt selle kindluse, pannes rõhu tõhusale koostööle ning viidates, et vahistamismääruse raamotsuse eesmärk ei ole määruste koostamise mitmekordistamine. Viimase väitega võib nõustuda, sest rohkem kui ühe vahistamismääruse väljastamine koormaks nii taotleva riigi kui täitjariigi õigusasutusi. Samas ei saa olla nõus tähtaegade ületamisest tulenevate tagajärgede puudumisega, sest normide järgimine tagab isikutele õiguskindluse ning muul juhul ei täida normid oma eesmärki. Tegemist on süüdistatavate vaatepunktist ebaõnnestunud ja

¹²⁴ France drops Deborah Dark arrest warrant. The Guardian. 25.05.2010.

¹²⁵ EKo C-237/15 PPU, *Minister for Justice and Equality versus Francis Lanigan*, ECLI:EU:C:2015:474, p 37.

¹²⁶ C-237/15 PPU, *Francis Lanigan*, p 40—41.

¹²⁷ C-237/15 PPU, *Francis Lanigan*, p 45—52.

vahistamismääruse raamotsust kehvas valguses näitava lahendiga, sest süüdistatavatel võetakse ootus raamotsuses märgitud tähtaegade järgimisele. Raamotsus sisaldab endas niigi vähe sätteid süüdistatavate õiguste tagamiseks. Nende väheste mittejärgimine ei anna vahistamismääruse raamotsusele usaldusväärust juurde.

Euroopa Kohus jäi eelnimetatud lahendis leitud seisukohale kindlaks ka 2017. aasta lahendis *Tomas Vilkas*, kus süüdistatav osutas loovutamisel vastupanu. Euroopa Kohus jõudis järeldusele, et kui ebaõnnestunud üleandmise põhjused ei allu liikmesriikide kontrollile, võidakse ning lausa raamotsuse eesmärgist lähtuvalt peaks kokku leppima uued üleandmiskuupäevad. Kohus leidis, et „asjaolusid, mis ei sõltu ühestki liikmesriigist” tuleb mõista vääramatu jõu juhtumitena.¹²⁸ Selleks on "ebanormaalsed ja ettenägematud asjaolud, mis ei olnud selle poole kontrolli all, kes sellele tugineb, ja mille tagajärgi poleks olnud võimalik ära hoida hoolimata käibes vajaliku hoolsuse tagamisest".¹²⁹ Antud olukorras leidis Euroopa Kohus, et vastupanu loovutamisele võib pidada ebaharilikuks asjaoluks, mida asjaomased asutused ei kontrolli. Siiski ei olnud selline vastupanu ettenägematu, kuivõrd Vilkas osutas vastupanu kahel loovutamisel. Seetõttu oli vastuseis teise üleandmiskatse suhtes etteaimatav.¹³⁰ Siiski jättis kohus siseriikliku kohtu otsustada, kas vastupanu oleks võinud tegelikult ette näha või mitte ning kas asjaomased asutused oleksid saanud võtta ennetavaid meetmeid. Kui siseriiklik kohus järeldab, et tegemist oli vääramatu jõuga, peavad taotleja riigi ja täitjariigi asutused kokku leppima uue üleandmise kuupäeva. Kui siseriiklik kohus jõuab vastupidisele järeldusele, on täitjariigi asutus jätkuvalt kohustatud täitma Euroopa vahistamismäärust erandiga, et tagaotsitav tuleb vabastada.¹³¹ Sellest tulenevalt tuleb vahistamismäärus täita sõltumata olukorrast. Vahistamismääruse täitmise lõpetamine ei ole täitjariigi otsustada. Täitjariigil on võimalus ja mõnes situatsioonis ka kohustus teha üle tähtaja läinud täitmise protsess süüdistatavate jaoks mugavamaks ehk nad kuni üleandmiseni vabastada, tagades, et süüdistatavad on kättesaadavad kuniks otsustatakse vahistamismääruse täitmine või taotlev riik võtab määruse tagasi.

Erinevalt vahistamismääruse raamotsusest on Euroopa uurimismääruse direktiivi artiklis 12 sätestatud ranged tähtajad uurimismääruse täitmiseks, mida peab järgima ning, kui seda ei ole võimalik teha, siis on võimalus põhjendatud taotlusega küsida pikendust maksimaalselt 30.

¹²⁸ EKo C-640/15, *Tomas Vilkas*, ECLI:EU:C:2017:39, p 25.

¹²⁹ C-640/15, *Tomas Vilkas*, p 53.

¹³⁰ C-640/15, *Tomas Vilkas*, p 58—60.

¹³¹ C-640/15, *Tomas Vilkas*, p 68—73.

päevaks. Pärast tähtaja möödumist kaotab uurimismäärus kehtivuse. Täitmine on võimalik ka edasi lükata artikli 15 alusel, kuid see ei puuduta enam otseselt süüdistatavate kaitseõigusi, sest sellisel juhul ei sooritata taotletud toimingut. Seega ei saa direktiivi pinnalt esineda sarnaseid probleeme süüdistatavate kaitseõiguste tagamisel nagu vahistamismäärusega.

Võrreldes raamotsusega, on direktiivis kaitseõiguste arendamine toimunud toimingu tegemisel süüdistatavatelt nõusoleku küsimise näol. Nõusoleku andmine või sellest keeldumine tähendab, et süüdistatavad on teadlikud neile kuuluvatest õigustest ning nende vastu sooritatavatest toimingutest. Nõusoleku küsimine näitab teoorias, et riikide õiguskaitseasutused arvestavad süüdistatavate õigustega. Sätted, mis käsitletavad süüdistatavate nõusolekut on Euroopa uurimismääruse direktiivi artiklid 22, 23 ja 24. Omaette probleem on siiski see, et nõusoleku puudumine ei tekita kohustust keelduda uurimismääruse täitmisest. Seega ei saa sajaprotsendiliselt väita, et uurimismääruse direktiivis on süüdistatavate protseduuriliste õiguste pagas paranenud – teoreetiliselt jah, aga praktiline ja ühtlasi ka olulisem pool on kahtluse all.

Uurimismääruse direktiivi artikli 22 lõike 2 taandes a oleva kaitseõiguse alusel on vahistatud isikute nõusoleku puudumisel võimalik keelduda vahistatud isikute ajutiseks üleviimiseks taotlevasse riiki uurimistoimingu tegemiseks, taande b alusel on keeldumine võimalik, kui üleviimine tõenäoliselt pikendab isiku kinnipidamist. Tegemist ei ole kohustuslike keeldumisalustega, ehk nendel alustel on väljaandval riigil kaalumise võimalus. Lisaks puuduvad sätted selle kohta, mis on nõusolek, kas nõusolekule peab eelnema juriidiline konsultatsioon või millised on tagajärjed nõusoleku tühistamisel pärast üleandmist.¹³² Peale selle ei sisalda direktiivi sätted kaitset üleviimisjärgsete halbade vangistustingimuste vältimiseks, pannes süüdistatavad olukorda, kus nende õigust piinamise keelamiseks võidakse rikkuda.¹³³ Kõik eelnevad punktid tagaksid süüdistatavatele parema teadlikkuse ja sellest tulenevalt paremad kaitsevõimalused. Kuivõrd antud hetkel sellised sätted puuduvad, tuleb nendes küsimustes vaadata siseriikliku õiguse poole, mis on aga liikmesriigiti erinev. Selle tulemusel koheldakse süüdistatavaid menetlustes erinevalt ning riigiti tekib erinev õiguspraktika. Tegelikult peaks isiku nõusolek või selle puudumine olema kohustusliku keeldumise alusena direktiivis kirjas, sest see puudutab otseselt isiku õigust vabadusele. Erand võiks olla lubatud ainult erakorralistel asjaoludel, kui muul viisil

¹³² Heard, C., Mansell, D., lk 362.

¹³³ Heard, C., Mansell, D., lk 363

puudub võimalus olukorda lahendada, näiteks tegemist on otsustava ülekuulamisega, mille abil saaks süüdistatavad kas õigeks või süüdi mõista.

Kuigi direktiivi artiklid 22 ja 23 sisaldavad sarnaseid sätteid, erinevusega, et artikli 23 alusel viiakse isik ajutiselt üle täitjariiki, tuleb artikli 23 alusel uurimismääruse koostamisel süüdistatavate nõusolekut enda loovutamiseks arvesse võtta. Tänu sellele saab artikli 23 alusel kaitsta süüdistatavaid üleviimisjärgsete võimalike halbade vangistustingimuste eest, kui süüdistatavad on näiteks teadlikud täitjariigi õigussüsteemi madalatest standarditest. Muul juhul peaks olema riigi ülesanne hinnata võimalikke kaitseõiguste rikkumist teise riigi territooriumil, kuid direktiiv ei sätesta sellist kohustust.¹³⁴ Seega võivad artiklid 22 ja 23 rikkuda lisaks isiku vabaduseõigusele ka nende õigust ebainimlikule kohtlemisele konventsiooni artikli 3 ja harta artikli 4 tähenduses.

Direktiivi artikkel 24 näeb ette süüdistatavate ülekuulamise videokonverentsi kaudu ning täitjariigi õiguse täitmisest keelduda, kui süüdistatavad ei anna toimingute tegemiseks nõusolekut. Tegemist on tõhusa alternatiiviga väljaandmisele pidades silmas Euroopa vahistamismääruste proportsionaalset kasutamist.¹³⁵ Tänu nimetatud artiklile on Euroopa uurimismäärusega võimalik edastada tõendeid, mida enne uurimismääruse väljastamist veel ei eksisteerinudki.¹³⁶ Sellisel teel tõendite kogumine ja süüdistatavatega suhtlemine on rohkemal määral kaitseõigustega arvestav. Isikuid ei pea enam teisele riigile loovutama vähem tähtsa toimingute või menetluse läbi viimiseks. Selles aspektis on uurimismääruses tehtud suur areng võrreldes vahistamismäärusega, tagades süüdistatavatele õiguse isikuvabadusele, kui üheks eesmärgiks ei ole neid muuhulgas kinni pidada.

Nõusoleku puudumisel süüdistatavate üleandmine ei ole veel uurimismääruse direktiivi suurim probleem. Kui Euroopa vahistamismäärust kasutatakse uurimismääruse direktiivi asemel toimingute läbiviimiseks riigiülestes kriminaalmenetlustes, siis Euroopa uurimismäärust on võimalik kasutada Euroopa vahistamismääruse asemel riigiülestes kriminaalmenetlustes süüdistuse esitamiseks ja menetluse alustamiseks.¹³⁷ See on võimalik direktiivi artikli 22 lõike 8

¹³⁴ Heard, C., Mansell, D., lk 363.

¹³⁵ Heard, C., Mansell, D., lk 363.

¹³⁶ Heard, C., Mansell, D., lk 355.

¹³⁷ Vaata lisaks Fair Trials. Euroopa vahistamismäärus: tuginemine alternatiivsetele meetmetele Suurbritannias on süüdistatavatele jätkuvalt keeruline. 08.10.2018: „Suurbritannia kohtupraktikat vaadates on näha, et kohtud on raskustes alternatiivsete vahendite kaalumisel sama väärtuslikena nagu Euroopa vahistamismäärust, mille kasutamist nad jätkavad hoolimata vähem sekkuvate vahendite olemasolust“. Ludford S. Euroopa vahistamismäärus tähelepanu keskpunktis. 14.12.2010: „/.../Rootsi väljastas Euroopa vahistamismääruse Julian Assange nimele, et teda üle kuulata/.../“. Kaasus *Asztalos vs. Szekszard City Court, Hungary*, mis muuhulgas viitab veel mitmetele lahenditele,

alusel, mis annab prokuratuuridele lubamatu meetodi väljaandmise mehhanismidest kõrvalehoidmiseks. Sama sätte alusel ei saa taotlevale riigile ajutiselt väljaantud süüdistatavat kinni pidada ega süüdistada süütegudes, mis pandi toime enne tema lahkumist täitjariigi territooriumilt ning mida ei olnud Euroopa uurimismääruses fikseeritud. Teisisõnu, kui süüdistatavaid kahtlustatakse Euroopa uurimismäärusega seotud süüteos, võib taotlev riik süüdistatavate vastu menetluse algatada ka siis, kui nad on artikli 22 alusel üle antud. Praktikaks tuleks nimetatud lõiget muuta vastavalt, et juhtumil, kui üleandmine on ette nähtud süüdistuse esitamiseks ja kohtu alla andmiseks, tuleks välja anda Euroopa vahistamismäärus.¹³⁸ Kuigi on võimalik mõista, miks eelnimetatud artiklit nii tõlgendatakse, tõenäoliselt taotleva riigi ja täitjariigi töökoormuse vähendamiseks ning koostöö tõhustamiseks, on tegemist isikuvabaduse õigust ning õiguskindlust pärssiva sättega. Süüdistatavad ei saa olla kindlad, lubades end ajutiselt loovutada taotlevale riigile tõendite kogumiseks, et ühtäkki ei hakata nende suhtes seal kohtumenetlust läbi viima või ei paigutata neid kinnipidamisasutusse menetluse läbi viimiseks.

Kogu piiriülese tõendite kogumise ja edastamise protsessi juures on oluline tagada süüdistatavate isikuandmete kaitse. Süüdistatavaid puudutavat teavet jagatakse uurimiste läbiviimiseks riikide vahel, mis teeb andmete kaitse eriti oluliseks. Tihtipeale on tegu tundliku informatsiooniga, mis valedes kätes võib süüdistatavatele ohtlikuks muutuda. Euroopa uurimismääruse direktiivi artikliga 20 piiratakse juurdepääsu andmetele volitatud isikute ja andmesubjektide ringiga. Tegemist on üldise sättega, mis ei hõlma näiteks tõenditest koopia tegemist, kas tõendeid peaks pärast menetluse lõppu säilitama, tagastama või muul moel käsitlenud. Tundliku informatsiooni talletamine pikemaks ajaks, kui menetluse läbiviimiseks, võib aga süüdistatavate õigusi riivata.¹³⁹ Samas tuleb nentida, et harta artiklist 8 tulenev isikuandmete kaitse õigus on samuti üsna pealiskaudselt sõnastatud, jättes sisustamise ja tõlgendamise ruumi. Direktiivi sätte teeb viite nõukogu raamotsusele (üksikisikute kaitse kohta isikuandmete automaattöötlusel)¹⁴⁰, mille alusel tuleb

kus liikmesriigid ei ole kasutanud Euroopa vahistamismäärust isikule süüdistuse esitamiseks või karistuse täideviimiseks, vaid muul eesmärgil, nagu uurimise läbiviimine.

¹³⁸ Heard, C., Mansell, D., lk 362—363.

¹³⁹ Mangiaracina, A., lk 125.

¹⁴⁰ Nõukogu raamotsus 2008/977/JSK, 27. november 2008, kriminaalasjades tehtava politsei- ja õiguslase koostöö raames töödeldavate isikuandmete kaitse kohta (ELT L 350, 30.12.2008, p. 60–71) tunnistati kehtetuks 05.05.2018. Selle asemel reguleerib nimetatud valdkonda Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2016/680/EL, 27. aprill 2016, mis käsitleb füüsiliste isikute kaitset seoses pädevates asutustes isikuandmete töötlemisega süütegude tõkestamise, uurimise, avastamise ja nende eest vastutusele võtmise või kriminaalkaristuste täitmisele pööramise eesmärgil ning selliste andmete vaba liikumist ning millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu raamotsus 2008/977/JSK. – ELT L 119, 4.5.2016, p. 89—131. Vaata lisaks Euroopa Komisjoni 2016. aasta aruanne Euroopa Liidu põhiõiguste harta kohaldamise kohta, lk 4: Direktiivi 2016/680/EL eesmärk on sisse seada tõhus teabevahetus liikmesriikide õiguskaitseasutuste vahel ning kanda hoolt selle eest, et kuriteo ohvrite, tunnistajate ja kahtluslaste andmed oleksid

isikuandmeid töödelda. Seega võiks järeldada, et isikuandmete kaitse on süüdistatavatele uurimismääruse direktiivi pinnalt tagatud kuniks vastupidise lahendi ilmumiseni. Võrreldes vahistamismääruse raamotsusega, mille preambuli punktis 14 on öeldud, et isikuandmeid töödeldakse vastavalt 1981. aasta konventsioonile isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse¹⁴¹ kohta ning ei sõnagi rohkem raamotsuse artiklites andmete kaitse osas, on uurimismääruse direktiiviga isikuandmete kaitsele suuremat rõhku pandud.

Direktiiviga saaks süüdistatavate kaitseõigusi efektiivsemalt tagada, kui kirjutada isikute menetlusõiguste riive keeldumisalusena direktiivi artiklisse 11.¹⁴² Ilmselt on seda aga raske teha, kuivõrd ette näha kõiki menetluslikke olukordi, kus võivad süüdistatavate õigused kahjustada saada, on raske. Seega võiks viidata keeldumisalusena konventsiooni ning harta vastavatele artiklitele või kirjutada keeldumisaluseks üldine menetlusõiguste rikkumise oht.

Peatüki analüüsist selgub, et süüdistatavate protseduuriliste õiguste tagatus ei ole ajas oluliselt muutunud. Suurem osa menetluslikke kaitseõigusi, nagu diskrimineerimise keeld või süüdistatavate nõusolekuga arvestamine, tuleb tagada igal riigil oma siseriikliku õigusega. Liidu tasandil tuleb rõhku panna piinamise keelule ning isikuandmete kaitsele. Vahistamismäärus ja uurimismäärus puudutavad menetlusprotsessis süüdistatavate erinevaid õigusi (välja arvatud õigus õiglasele kohtumenetlusele ja isikuandmete kaitse), mistõttu ei saa siinkohal väga võrrelda kaitseõiguste tagatuse ajas muutumist. Siiski saab öelda, et mida aeg edasi, seda rohkem on Euroopa Kohus hakanud tähelepanu pöörama kaitseõiguste tagamisele tõlgendades liidu õigusaktides sätestatud põhiõigusi kui võimalikke keeldumisaluseid Euroopa vahistamismääruse ja Euroopa uurimismääruse täitmisest. Kaitseõigused ei ole enam pelgalt siseriiklik küsimus, mida tuleb siseriikliku õigusega lahendada. Sellest hoolimata peaksid konventsioonis ja põhiõiguste hartas sätestatud õigused olema igas osalisriigis garanteeritud. Nii oleks süüdistatavatele menetluses tagatud õiguskindlus, et peatükis käsitletud õigustele tuginedes on nende õigused ühetaoliselt tagatud.

kriminaaluurimise või õiguskaitsetegevuse käigus kaitstud. Euroopa Liidus peab igasugune andmete õiguskaitse otstarbel töötlemine vastama vajalikkuse, proportsionaalsuse ja seaduslikkuse põhimõttele ning üksikisikutele tuleb tagada asjakohased andmete kaitsemeetmed.

¹⁴¹ Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon. – RT II 2001, 1, 3.

¹⁴² Heard, C., Mansell, D., lk 365.

3. Probleemid topeltkaristatavuse keelu põhimõttega kaitseõiguste tagamisel

Riikidevahelise kriminaalmenetluse põhinõudeks on kuritegude topeltkaristatavuse keeld. Selle põhimõtte kohaselt peab kuritegu, mille jaoks loovutamist taotletakse, olema selline, mille puhul taotluse saanud riik saaks omakorda väljaandmist nõuda. Teisisõnu peab tegu olema mõlemas riigis kuritegu. Topeltkaristatavuse keeld põhineb süütegude vastastikusel iseloomul ja vastastikuste kohustuste täitmisel riikide vahel. See tähendab, et kaks õigussüsteemi jagavad teatud väärtusi või seaduslikke ettekirjutusi. Topeltkaristatavuse keelu eelduseks on *nulla poena sine lege* ehk seadusteta karistada ei tohi.¹⁴³

Vahistamismääruse raamotsuses ja uurimismääruse direktiivis on sätestatud keeldumisalustena kahekordse kohtumõistmise ja karistatavuse keeld, mis tuleneb põhiõiguste harta artiklist 50. Harta artikli 50 kohaselt ei tohi kedagi uuesti kohtu alla anda ega karistada kuriteo eest, milles ta on liidu territooriumil seaduse järgi juba lõplikult õigeks või süüdi mõistetud. Kuigi otsesõnu ei ole vahistamismääruse raamotsuses ja uurimismääruse direktiivis mainitud, et keeldumisalused on tuletatud nimetatud kaitseõigusest, võiks siiski asuda seisukohale, et õigus topeltkaristamise keelamiseks on niivõrd oluline, mistõttu on see õigus süüdistatavate kaitseõigustest leidnud oma tee vahistamismääruse raamotsusesse ning uurimismääruse direktiivi. Nimetatud põhimõtet rikuti 2019. aastal tehtud statistika järgi viies kaasuses.¹⁴⁴

Vahistamismääruse raamotsuse artikli 3 lõike 2 alusel on täitjariigil õigus keelduda täitmisest, kui vahistamismäärust täitev õigusasutus teab, et tagaotsitava suhtes on samade tegude eest teises liikmesriigis langetatud lõplik kohtuotsus ning kui sellega on määratud karistus, on see karistus kantud või on see sel ajal kandmisel või ei saa seda enam karistuse määranud liikmesriigi õiguse alusel täita. Tegemist on kohustusliku keeldumise alusega määruse täitmisest.

Topeltkaristatavuse keeld süüdistatavate kaitseks on sätestatud ka raamotsuse artiklis 4, mille kasutamisel on õigusasutusel kaalutusõigus. Artikli 4 lõike 2 alusel on vahistamismääruse täitmisest võimalik keelduda, kui isik, kelle suhtes kohaldatakse Euroopa vahistamismäärust, on

¹⁴³ Williams. S. A., The Double Criminality Rule and Extradition: A Comparative Analysis. – Nova Law Review 1991/15, No 2, p 581—624, lk 582.

¹⁴⁴ Violations by Article and by State 2019. – European Court of Human Rights.

võetud vahistamismäärust täitvas liikmesriigis vastutusele sama teo eest, millel Euroopa vahistamismäärus põhineb. Sama artikli lõikes 3 on samuti mitmekordse kohtumõistmise keeld olukorras, kus vahistamismäärust täitva liikmesriigi õigusasutused on otsustanud Euroopa vahistamismääruse aluseks oleva süüteo eest vastutusele mitte võtta või menetlus lõpetada või kui tagaotsitava suhtes on liikmesriigis seoses samade tegudega langetatud lõplik kohtuotsus, mis ei võimalda menetlust jätkata. Artikli 4 lõige 5 on sama sisuga nagu artikli 3 lõige 2, ainult see puudutab kolmandas riigis tehtud kohtuotsust. Sellest tulenevalt ei laienda artikkel 4 raamotsuses sisalduvaid süüdistatavate kaitseõigusi, vaid on harta artiklist 50 tuleneva mitmekordse kohtumõistmise ja karistamise keelu spetsifikatsioon (vastavalt olukorrale on keeldumise võimalusi kohandatud).

Euroopa uurimismäärusega menetletakse kuritegusid samamoodi nagu vahistamismäärusega lähtuvalt topeltkaristatavuse keelu põhimõttest.¹⁴⁵ Võrreldes vahistamismääruse raamotsuses sisalduva kahekordse õigusmõistmise keeluga, mis on kirjutatud nii kohustuslikku kui vabatahtlikku keeldumisaluseid reguleerivatesse sätetesse, sisaldub kahekordse õigusemõistmise keeld uurimismääruse direktiivis ainult vabatahtliku keeldumisaluse sättes ning preambulis. Seega tagab direktiiv süüdistatavate kaitseõigusi topeltkaristatavuse keelu seisukohast vähemal määral kui Euroopa vahistamismääruse raamotsus.

Euroopa uurimismääruse direktiivi preambuli punktis 17 on kirjas *ne bis in idem* põhimõte, mis tuleb harta artiklist 50 ning mille alusel on määrust täitval asutusel õigus keelduda Euroopa uurimismääruse täitmisest, kui selle täitmine oleks nimetatud põhimõttega vastuolus. Samuti on nimetatud põhimõte kirjas ka vabatahtliku keeldumise alusena direktiivi artikli 11 lõike 1 taandes d. Hoolimata asjaolust, et keeldumise alusena nähakse ette vastuolu *ne bis in idem* põhimõttega, on praktikas sellest võimalik mööda vaadata. Kuivõrd Euroopa uurimismääruse aluseks olevad menetlused toimuvad esialgses etapis, ei tohiks selle täitmisest keelduda, kui selle eesmärk on teha kindlaks võimalik vastuolu *ne bis in idem* põhimõttega. Samuti juhul, kui taotleb asutus kinnitab, et Euroopa uurimismääruse täitmise tulemusel üle antud tõendeid ei kasutata süüdistuse esitamiseks või karistuse määramiseks isikule, kelle suhtes on teises liikmesriigis tehtud samadel asjaoludel lõplik kohtuotsus.¹⁴⁶ Nimetatud olukorrad ei peaks teoorias päädima sellega, et isikut karistatakse teistkordselt. Siiski, nagu eelnevalt mainitud, on tegemist vabatahtliku

¹⁴⁵ Statewatch News. The European Investigation Order, lk 2.

¹⁴⁶ Heard, C., Mansell, D., lk 360.

keeldumisalusega, mis tähendab, et riik võib tõendid loovutada isegi, kui on kahtlus teistkordseks karistamiseks. Hetkest, kui tõendid on taotlevale riigile loovutatud, ei saa täitjariik enam süüdistatavate kaitseõigusi tagada ning hoolimata taotleva riigi väitest, et tõendeid ei kasutata süüdistatavate üle teistkordseks kohtumõistmiseks, ei saa vastupidises täitjariik enam veenduda. Seega ei saa täiesti kindlalt väita, et direktiivi artikli 11 lõike 1 taane d tagab süüdistavatele nende õiguse saada ühe teo eest üks kord karistada nagu liidu õigus ette näeb.

Teo topeltkaristatavuse põhimõtte eiramine võib olla konventsiooni artikli 7 ja põhiõiguste harta artikli 49 rikkumise aluseks. Nende sätete alusel ei või kedagi tunnistada süüdi kuriteos – teos või tegevusetuses, mis selle toimepanemise ajal kehtinud siseriikliku või rahvusvahelise õiguse järgi ei olnud kuritegu. Ometi ei ole täitjariigil praktiliselt mingit võimalust kontrollida vahistamismääruse aluseks olevat kaasust, mis tähendab, et süüdistatavate kaitseõigus *nulla poena sine lege* on täitjariigis olematu. Vahistamismääruse raamotsuse artikli 2 lõike 1 alusel tuleb konventsiooni artiklist 7 ja põhiõiguste harta artiklist 49 tulenevat põhimõtet rakendada taotlevas riigis.¹⁴⁷ *Nulla poena sine lege*st on võimalik mööda vaadata hoolimata põhimõttest, mille alusel isiku üle, kes on väljaantud, ei tohi mõista kohut ega määrata karistust enne väljaandmist toimepandud süüteo eest, mida ei olnud väljaandmistootluses kirjas. Nimelt näeb Euroopa vahistamismääruse raamotsus kaitseõigusele ette erandi artikli 27 lõikes 1 ja artikli 28 lõikes 1. Nendel alustel võib liikmesriik deklareerida, et ta loobub sellest põhimõttest riikide kasuks, kes on samasuguse deklaratsiooni väljastanud (välja arvatud, kui õigusasutus teeb konkreetsel juhul vastupidise otsuse). Seega tekib riikidel võimalus süüdistatavad mõista süüdi ka muu teo eest, kui see, mis on Euroopa vahistamismääruses märgitud. Kõnesoleva põhimõtte kaotamine võimaldab riikidel taotleda üleandmist ühe kuriteo alusel ja kui sellel alusel süüdistus ei õnnestu, on riikidel võimalus alustada uurimist või kohtu alla anda teise süüteo sätte alusel, selle asemel, et kahtlustatavad tagasi saata. Sellisel viisil reeglist kõrvalevaatamine võimaldab liikmesriikidel mõista kohut süüdistatavate üle tegudes, kus väljaandmist ei oleks saanud lubada artiklis 3 sätestatud kohustuslike või artiklis 4 toodud valikuliste keeldude tõttu.¹⁴⁸ Teisisõnu tekib olukord, kus taotleval riigil on võimalus eirata topeltkaristatavuse põhimõtet ning täitjariik ei saa enam süüdistatavate kaitseks midagi ette võtta. Raamotsuse artiklite 27 ja 28 rakendamisel on selgelt mõista, kuidas tõhus koostöö takistab kaitseõiguste tagamist. Nende artiklite kasutamine on

¹⁴⁷ Di Martino, A., Mancano, L., Mitsilegas, V., lk 356.

¹⁴⁸ Sanger, A., lk 22.

delikaatne teema, kuna see puudutab üksikisikute olukorda ja menetluslikke tagatise.¹⁴⁹ Hoolimata eelnevast on tegemist õigusega, mida rikutakse vähe. 2019. aasta statistika näitab, et konventsiooni artiklist 7 ja harta artiklist 49 tulenevat õigust karistamiseks seaduse alusel rikuti ainult kahel korral.¹⁵⁰

Süüdistatavate kaitseks loodud topeltkaristatavuse põhimõtte sisu üle arutas Euroopa Kohus 2010. aasta kohtuasjas *Gaetano Mantello*, kus Euroopa Kohus sisustas terminit „sama tegu“. Tõlgendust ei saa jätta liikmesriikide õigusasutuste otsustada nende siseriikliku õiguse alusel. Nimelt tuleneb liidu õiguse ühetaolise kohaldamise nõudest, et kuna vahistamismääruse raamotsuse artikli 3 punkt 2 ei sisalda selle termini osas viidet liikmesriikide õigusele, tuleb terminit tõlgendada kogu liidus autonoomselt ja ühetaoliselt. Schengeni lepingu rakendamise konventsiooni artiklis 54¹⁵¹ tõlgendati käesolevat terminit nii, et sellega peetakse silmas tegude sisulist laadi ning see hõlmab konkreetsete omavahel lahutamatu seotud tegude kogumit, sõltumata nende tegude õiguslikust kvalifikatsioonist või kaitstud õiguslikust huvist. Arvestades Schengeni lepingu rakendamise konventsiooni artikli 54 ja raamotsuse artikli 3 punkti 2 ühist eesmärki, ehk soovi vältida, et isik sama teo eest uuesti vastutusele võetaks või tema üle kohut mõistetakse, tuleb tunnistada, et Schengeni lepingu rakendamise konventsiooni kontekstis sellele mõistele antud tõlgendus kehtib ka raamotsuse kontekstis.¹⁵² Sellest tulenevalt tuleb vaadata topeltkaristatavuse põhimõtte rakendamisel liidu õiguskorra poole, mitte siseriiklikku õigust. Selline otsus võimaldab kaitseõiguste efektiivsema tagamise, kuivõrd saab kindel olla, kuidas „sama tegu“ sisustada. Tänu sellele muutus kaitseõiguste tagamine juba ainuüksi vahistamismääruse raamotsuse pinnalt, sest eelnevalt puudus ühtne nõue termini määratlemiseks.

Kui Euroopa Kohus analüüsis *Mantello* otsuses termini „sama tegu“ määratlemist, siis 2015. aasta kohtumäärusega asjas *A* tunnistas kohus, et raamotsuse artikli 3 punkti 2 alusel saab täitjariik rakendada oma siseriiklikku õiguskorda määramaks, kas tegemist on sama teoga nagu vahistamismääruses. Seejuures ei tohi aga riik määrata artikli 3 punkti 2 rakendamise eelduseks sama teo minimaalset karistusaega. Raamotsus ei näe ette reeglit, mis nõuab lisaks topeltkaristatavusele minimaalset vabadusekaotust. Kohus selgitas, et seda järeldust toetab asjaolu,

¹⁴⁹ European Council. Final report on the fourth round of mutual evaluations - The practical application of the European Arrest Warrant and corresponding surrender procedures between Member States.

¹⁵⁰ Violations by Article and by State 2019. – European Court of Human Rights.

¹⁵¹ Konventsioon, millega rakendatakse 14. juuni 1985. aasta Schengeni lepingut Beneluxi Majandusliidu riikide, Saksamaa Liitvabariigi ja Prantsuse Vabariigi valitsuste vahel nende ühispiiridel kontrolli järkjärgulise kaotamise kohta – ELT L 239/19.

¹⁵² EKo C-261/09, *Gaetano Mantello*, ECLI:EU:C:2010:683, p 38—40.

et raamotsuse kohaselt toimub kriminaalmenetlus või selliste kohtuotsuste täitmine, mille jaoks on välja antud Euroopa vahistamismäärus, vastavalt taotleva liikmesriigi eeskirjadele. Raamotsus ei võta arvesse karistuste taset vahistamismäärust täitvates liikmesriikides.¹⁵³

Topeltkaristatavuse põhimõtet täiendas kohus ka 2018. aasta otsusega AY, kus Euroopa Kohus täpsustas, et, kuigi raamotsuse artikli 3 punkti 2 sõnastuses on viidatud „kohtuotsusele“, kohaldatakse seda sätet samuti riigisiseses õiguskorras kriminaalkohtumenetluses osalevate asutuste otsuste suhtes, millega liikmesriigis kriminaalmenetlus lõplikult lõpetatakse, isegi, kui need otsused tehti ilma kohtu sekkumiseta ja ei vormistatud kohtuotsusena. Selle sätte tähenduses „lõpliku kohtuotsuse“ tegemine eeldab, et tagaotsitava isiku suhtes on eelnevalt alustatud kriminaalmenetlust. Olukord, kus isik on menetluses varasemalt tunnistajana ülekuulatud, ei kvalifitseeru selle isiku suhtes menetluse alustamise alla.¹⁵⁴ Nimetatud otsusega lisas kohus topeltkaristatavuse keelu rakendamisele konkreetseid piirid. Kui Euroopa Kohus laiendas termini „kohtuotsus“ kohaldamise ulatust topeltkaristatavuse keelu sisustamisel, siis subjektide ringi ta piiras. Mitte igaüks ei saa tugineda kõnesolevale põhimõttele, vaid tegemist on konkreetsetelt süüdistatavatele garanteeritud õigusega.

Kuigi topeltkaristatavuse keelu põhimõtte näol on tegemist vaieldamatult ühe olulisima reegluga, ei ole see põhimõte absoluutne. Teatud eelduste olemasolu korral ei pea topeltkaristatavust kontrollima. Euroopa vahistamismääruse raamotsuse artikli 2 lõige 2 sätestab, et teo topeltkaristatavust kontrollimata toimub Euroopa vahistamismääruse alusel üleandmine kuritegude puhul, mis on vahistamismääruse teinud liikmesriigis karistatavad vabadusekaotuse või vabadust piirava julgeolekumeetmega, mille maksimaalne pikkus on vähemalt kolm aastat. Sarnaselt uurimismäärusega ei kontrollita raamotsuse artikli 2 lõike 2 alusel topeltkaristatavust 32. kuriteos. Tegemist on äärmiselt tõsiste kuritegudega nagu terrorism, tapmine, uimastikuriteod ja vägistamine. Selline muutus on tingitud eeldusest, et liikmesriigid jagavad ühist lähenemisviisi kriminaalmenetluse põhimõtete osas. Muude kuritegude puhul peab tegu olema kriminaalne nii taotlevas riigis kui täitjariigis. Täitjariigil on õigus keelduda isikute loovutamisesest tegude eest, mis ei ole nende territooriumil karistatavad või vähemalt mitte sellise raskusastmega nagu taotluse teinud riigis.¹⁵⁵

¹⁵³ EKo C-463/15 PPU, *Openbaar Ministerie v. A*, ECLI:EU:C:2015:634, p 24—30.

¹⁵⁴ EKo C-268/17, *AY*, ECLI:EU:C:2018:602, p 41—44.

¹⁵⁵ Alegre, S., Leaf, M., lk 208.

Topeltkaristatavuse keelu põhimõtte tagatus süüdistatavate kaitseõigusena on aja jooksul vähenenud. Kui vaadata Euroopa Andmekaitsekoostöödokumenti, kus leiti, et topeltkaristatavus takistab sujuvat õiguslast koostööd, tuleks asuda seisukohale, et selle õiguse tagamine ei olegi pidanud ajas paremaks muutuma. Vastupidi, lähtudes eelnimetatud arvamusest, on isegi hea, et uurimismääruse direktiivis sisalduv kaitseõigus on kirjutatud vabatahtlikuks keeldumiseks, mitte kohustuslikuks nagu on Euroopa vahistamismääruse raamotsuses. Siiski on Euroopa Andmekaitsekoostöödokumendi seisukohal, et vastastikune tunnustamine sõltub topeltkaristatavuse kohaldamisest, mis on liikmesriikide jaoks moodus oma suveräänsuse säilitamiseks. Topeltkaristatavuse põhimõtte eesmärk on pakkuda süüdistatavatele täiendavat kaitsemeetet tagamaks, et riik ei saa tugineda teise riigi abile kohaldamaks kriminaalkaristust, mida teise riigi õiguses ei eksisteeri. Euroopa Liidu liikmesriigid on aga reaalsuses valmis koostööd tegema isegi siis, kui uurimistoimingud on seotud tegudega, mida ei käsitata nende riigisisese õiguses süütegudena.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Nõukogu arvamus 23/2018 komisjoni ettepanekute kohta, mis käsitlevad Euroopa andmesäilitamismäärust ja Euroopa andmesäilitamismäärust elektrooniliste tõendite hankimiseks kriminaalasjades (artikli 70 lõike 1 punkt b), lk 6.

4. Proportsionaalsustesti *expressis verbis* vajalikkus määrustes

Proportsionaalsustesti kasutades reguleerivad riigid oma volituste kasutamist. Proportsionaalsuse põhimõtte tähendab, et oma eesmärkide saavutamiseks võetakse ainult vajalikke meetmeid ja mitte enam.¹⁵⁷ Kuritegude ja karistuste proportsionaalsuse põhimõtte on liidu õiguse üldpõhimõtte. Täpsemalt sisaldub see Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 49 lõikes 3, milles öeldakse, et karistamine ei tohi olla kuriteo suhtes ebaproportsionaalne. Seetõttu peab Euroopa vahistamismääruse täitmisel järgima hartat, kuivõrd Euroopa vahistamismääruse raamotsus ei sisalda proportsionaalsustesti klauslit.¹⁵⁸ See ei tähenda, et Euroopa Liit ei oleks andnud juhiseid vahistamismääruse täitmiseks arvestades proportsionaalsustesti. Vahistamismääruse proportsionaalsuse kontrollimisel peavad liikmesriigid arvestama muuhulgas süüteo asjaolusid ja raskust, tõenäolist karistust ning vähem koormava alternatiivse lahenduse olemasolu. On oluline, et vahistamismäärust ei kuritarvitata triviaalsete süütegude korral.¹⁵⁹ Vahistamismäärus peaks alati olema oma eesmärgi suhtes proportsionaalne. Isegi, kui juhtumi asjaolud kuuluvad raamotsuse artikli 2 lõike 1 kohaldamisalasse, see tähendab, et taotleval riigil on õigus koostada Euroopa vahistamismäärus, on vahistamismäärust välja andval pädeval asutusel soovitatav kaaluda, kas määruse tegemine on antud juhul õigustatud.¹⁶⁰ Printsibiis on proportsionaalsustest õige lähenemisviis ning Euroopa vahistamismääruse ühtse ja proportsionaalse kasutamise tagamiseks tuleks Euroopa tasandil kehtestada mõned sätted, suunised või muud meetmed.¹⁶¹

Tihti peale kasutatakse Euroopa vahistamismäärust ebaproportsionaalselt viimaks läbi uurimistoiminguid, aga mitte süüdistuse esitamiseks.¹⁶² Sellele aitab kaasa asjaolu, et riikideüleses kriminaalmenetluses ei pea taotlev riik tänu Euroopa vahistamismääruse raamotsusele tõendama, et süüdistatavate väljaandmise aluseks on olemas teda süüstav kaasus, vaid piisab vahistamismääruse koostamisest ja välja andmisest.¹⁶³ Selle tõttu võivad süüdistatavad viibida mitmeid kuid eeluurimiskohtu kinnipidamisasutuses selleks, et nad ilma süüdistuseta tagasi

¹⁵⁷ European Commission. Glossary. Proportionality.

¹⁵⁸ Mangiaracina, A., lk 127.

¹⁵⁹ European Commission. – European arrest warrant.

¹⁶⁰ ELT C 335, 6.10.2017, p 1—83, lk 12.

¹⁶¹ European Council. Final report on the fourth round of mutual evaluations - The practical application of the European Arrest Warrant and corresponding surrender procedures between Member States.

¹⁶² Heard, C., Mansell, D., lk 364.

¹⁶³ Sanger, A., lk 19.

saadetak. ¹⁶⁴ Nii juhtus näiteks Andrew Symeouga, keda süüdistati tapmises. Süü olemasolu tõendasid kaks valetunnistust, mis võeti koheselt pärast andmist ka tagasi. Rohkem tõendeid tema vastu ei olnud. Olenemata puuduvatest tõenditest, ei tohtinud Briti kohus Symeou väljaandmisest keelduda, sest vahistamismäärus oli väljastatud. Symeou pidi aasta aega Kreeka vanglas viibima enne, kui ta õigeks mõisteti. ¹⁶⁵ Selliselt toimides riskib väljaandev riik isiku vabaduse kaotusega ainult selleks, et hiljem avastada kogu menetluse ebakorrektsus. Siiski vastupidisel toimimisel peab väljaandev riik tõendeid hindama, mis tähendab juba menetluse läbiviimist. See oleks väljaandvale riigile ebamugav, kuivõrd aset leidnud juhtum, tihti ka tõendid asuvad teise liikmesriigi pinnal. ¹⁶⁶ Seetõttu jääb alati risk, et isikult on alusetult ning kogu menetlusega võrreldes ebaproportsionaalselt võetud tema õigus vabadusele inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikli 5 lõike 1 ning põhiõiguste harta artikli 6 alusel.

Alusetu vabaduse võtmise õigust rikkuvaks juhuks on ka süüdistatavate väljaandmine vähetähtsa süüteo korral. See tähendab, kui isiku elukohariigis on sellise süüteo korral karistuse alused minimaalsed, näiteks politsei määratud rahatrahv pisivarguse eest. Sellises olukorras on väljaandmisprotsess ise keerulisem, kui on süüstav kaasus. Lahendis *Zak vs Poola regionaalkohus Bydgoszcz* mainiti, et Euroopa vahistamismääruse alusel tehtavad otsused puudutavad üha enam vähetähtsaid süütegusid, kuivõrd täitjariigi õigusasutusel puudub õigus keelduda isiku väljaandmisest põhjusel, et see oleks ebaõiglane või rõhuv. Samas ei saa vähetähtis süütegu olla aluseks süüdistatavate pääsemisel kohtumõistmisest. ¹⁶⁷ Vahistamismääruse alusel süüdistatavate loovutamine, et need peaksid kinnipidamisasutuses viibima, kuniks tegu uuritakse ja kohut käiakse – ebaproportsionaalne võrreldes süüdistatavate vähetähtsate süütegudega. Nii nagu Euroopa vahistamismääruse tegemise ja täitmise käsiraamat reguleerib olukordi, kus isikul on jäänud kanda vaid väike osa karistusest, mille korral peaksid pädevad õigusasutused kaaluma, kas vahistamismääruse tegemine on proportsionaalne meede, tuleks seda teha ka vähetähtsate süütegude puhul. ¹⁶⁸ Hoolimata juhistest, kuidas kasutada Euroopa vahistamismääruse raamotsust nii, et see tagaks ka süüdistatavate kaitseõigusi, ei lähtuta mitte proportsionaalsuse põhimõttest, vaid kasulikkusest riigile. Seetõttu väljastavad mõned riigid, nagu Poola, vahistamismäärusi ka vähetähtsate süütegude korral.

¹⁶⁴ Heard, C., Mansell, D., lk 364.

¹⁶⁵ European warrants need reform, says acquitted Symeou. – BBC News 2011.

¹⁶⁶ Sanger, A., lk 20.

¹⁶⁷ Sanger, A., lk 20.

¹⁶⁸ ELT C 335, 6.10.2017, p 1–83, lk 12.

Euroopa vahistamismääruse proportsionaalsusklausi puudumise probleem kajastub eriti teravalt Joe Mendy kaasuses, kes kaotas vähetähtsa süüteo tõttu menetluse ajaks oma vabaduse. Joe Mendy peeti 2003. aastal Kanaari saartel kinni nelja 50 euro võltsimise kahtlusega. Mendy väitel oli ta süütu, seejuures ei olnud raha kunagi tema otseses valduses. Kohus vabastas ta öeldes, et asjaga tegeleb edasi Hispaania õigusasutus ning ta võib minna tagasi Suurbritanniasse. 2007. aasta märtsis võeti ühendust Joe Mendy emaga, kes edastas pojale politsei kontaktid. Mendy sai suhtlusest korrakaitseorganiga teada, et 28. märts 2007 on väljastatud tema nimele Euroopa vahistamismäärus, mistõttu andis ta end üles. Suurbritannia kohus otsustas loovutamise kasuks, hoolimata Joe apellatsioonist. Hispaanias jäeti ta vahi alla põhjusel, et on kartus tema põgenemiseks, arvestamata fakti, et Mendy läks ise politseisse. Samal ajal oli Hispaanias algamas kohtupuhkus, mistõttu veetis Mendy pea terve suve kinnipidamisasutuses. Mendy avastas, et Hispaania õigusasutus oli edastanud tema esimese kohtukutse mitte tema kodusele aadressile, mis oli korrakaitseorganile teada, vaid tema hotelli Kanaari saartel. Pärast peaaegu kahte kuud vahi all olemist, vaadati tema kohtuasi lõpuks läbi. Mendy advokaat soovitas tal end süüdi tunnistada, vastasel juhul hoitakse teda veel vähemalt aasta aega vanglas enne, kui ta asi uuesti arutamisele tuleb. Kui ta end süüdi tunnistab, saab ta tänu eeskujulikule käitumisele Suurbritannias tingimisi karistuse ja väikese trahvi. Mõistetavalt tunnistas Joe end süüdi ja sai kaheaastase tingimisi karistuse ning 600-eurose trahvi. Antud kaasuses oli Euroopa vahistamismäärus vahendiks süütu inimese süüdi tunnistamisele. Joe Mendy oli sunnitud end süüdi tunnistama, et vabaneda enda suhtes kohaldatud vahistamismäärusest. Veelgi taunivamaks teeb asjaolu see, et Hispaania andis vahistamismääruse välja 14. juunil 2004 ja Suurbritannia keskasutus sai selle kätte 25. juunil 2004. aastal, kuid Suurbritannia õiguskaitseorgan hakkas Euroopa vahistamismäärust reaalselt täitma alles 2007. aastal. Kolmeaastane viivitus menetluses, mis peaks süüdistatavate väljaandmist kiirendama, on vastuvõetamatu.¹⁶⁹ Raha võltsimine on üks 32. karmimast kuriteost, mis Euroopa vahistamismääruse raamotsus sätestab. Jah, valeraha leiti nende hotellitoast ning Mendy'ga kaasasolnud sõbrad tasusid nendega kauplustes, kuid süüdistataval endal ei olnud antud kaasuses valerahaga kokkupuudet. Samuti leiti valeraha summas 200 eurot, mis ei ole märkimisväärselt suur kogus. Suurbritannia kohus oleks pidanud hindama kuriteo tõsidust ning asjaolusid, mis viitasid Mendy süüle. Samas ei saa me hetkel objektiivselt analüüsida, kas Suurbritannia kohtule oli vahistamismäärusega edastatud teave, et Mendyl puudus valerahaga otsene seos ning valeraha leiti summas 200 eurot, kuivõrd ei ole teada, millist informatsiooni Hispaania õigusasutus Euroopa

¹⁶⁹ United Kingdom Parliament Publications. Joseph Mendy.

vahistamismäärusele märkis. Sellises olukorras ongi täitjariigil keeruline hinnata olukorda, ilma põhjalikku menetlust läbi viimata. Eeldades, et kohtul oli selline teave olemas, tundub isiku loovutamine, kes on elanud oma ülejäänud elu eeskujuliku kodanikuna, ebaõiglane arvestades kohtuprotsessi pikkust, süüstavate tõendite puudumist ning minimaalset karistust. Samas ei saa Suurbritanniale vahistamismääruse täitmist ette heita, sest raamotsuses märgitud alustel keeldumine on piiratud. Samadele alustele tuginedes võiks kritiseerida, et Hispaania vahistamismääruse üldse väljastas, sest kogu protsess oli süüdistatava suhtes ebaõiglasem kui karistus, mis talle mõisteti. Veelgi ebaoproportsionaalsemaks oleks kaasuse teinud olukord, kus Joe Mendy ei oleks süüd tunnistanud ning menetlus oleks edasi kestnud ning lõppenud pärast pikka uurimist tema süüdi mittetunnistamisega.

Vähetähtsad süüteod tuleks Euroopa vahistamismääruse raamotsusest välja arvata ning nende tarbeks luua eraldi õigusakt, mis käsitleb õigusemõistmist süüdistatavate üle vähetähtsate süütegude korral. Nende süü tõendamine võiks aset leida süüdistatavate elukohariigis, kuid näiteks Euroopa uurimismääruse alusel koguda tõendeid ja teavet sündmuskoha riigis. Sellisel viisil tagataks paremini kaitseõigusi ning vähendatakse liikmesriikide õigusasutuste töökoormust vahistamismääruste menetlemisel. Samas tahetakse ära keelata ka uurimismääruse kasutamine vähetähtsate tegude korral. Seega ei saaks vähetähtsaid süütegusid nende aktide alusel justkui lahendada. Tekib küsimus, kas võiks asuda seisukohale, et vähetähtis tegu raamotsuse ja direktiivi mõistes võiks omada erinevat tähendust, kuivõrd raamotsusega piiratakse süüdistatavate kaitseõigusi suuremal määral. Sellisel viisil saaks vähetähtsate süütegude korral ikkagi rakendada uurimismääruse direktiivi. Seniajani, kui muudatust raamotsuses tehtud ei ole, on Euroopa vahistamismääruse rakendamine vähetähtsate süütegude puhul süüdistatavate õigust vabadusele represseeriv.

Proportsionaalsuse printsiibi rikkumine on leidnud aset ka Euroopa Kohtu kaasustes. 2013. aasta otsuses *Radu* otsustas kohus, et vahistamismäärust täitev asutus ei tohi keelduda Euroopa vahistamismääruse täitmisest, mis on välja antud kriminaalmenetluse läbiviimiseks põhjusel, et süüdistatavat ei kuulatud üle taotlevas riigis enne, kui vahistamismäärus väljastati. See ei ole Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklite 47 ja 48 eesmärk. Kohus täpsustas, et taotleva riigi kohustus kuulata süüdistatav üle enne Euroopa vahistamismääruse väljastamist viiks üleandmiskorra läbikukkumisele, kuivõrd vahistamismäärusel peaks olema teatud üllatusmoment

takistamaks süüdistatavat põgenemast.¹⁷⁰ Samuti täpsustas kohus, et pärast isiku arreteerimist on tal õigus olla ülekuulatud väljaandvas riigis (Euroopa vahistamismääruse raamotsuse artiklid 14 ja 19), millega tagatakse talle õigus õiglasele kohtumenetlusele, kaitsele ja vabadusele.¹⁷¹ Lahendi puuduseks on asjaolu, et väljaandvas riigis ülekuulamise korraldamine on mittetäielik garantii. Euroopa vahistamismääruse raamotsuse artikli 8 lõike 1 taandes c on sätestatud, et vahistamismäärus peaks sisaldama tõendeid ainult vahistamismääruse olemasolu kohta, mitte aga vahistamist õigustavate faktide kohta. Täitjariik pannakse sellega sunnitult olukorda, kus tal tuleb teha ülekuulamine ilma olulise informatsioonita teo toimepanemise kohta. Seetõttu ei saa täitjariigis toimuv ärakuulamine tagada Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 kohase vabaduse võtmise või piiramise tõhusa kohtuliku kontrolli, mida nõuab Euroopa Inimõiguste Kohus.¹⁷² Tegemist on nii täitjariiki kui süüdistatavat koormava kohustusega, millel puudub pikemas perspektiivis mõte.

Siiski on olemas ka vastupidiseid juhtumeid, kus riigid hindavad kogu protsessi proportsionaalsust võrreldes loovutamisega. Sellise näitena saab tuua kaasuse, kus Itaalia andis välja Euroopa vahistamismääruse protesteerijate loovutamiseks. Kreeka kohus keeldus isikuid välja andmast, sest süütegu oli Kreeka õiguskorra mõistes vähetähtis võrreldes Itaalia õiguskorraga. Tegemist oleks proportsionaalsuse põhimõtte rikkumisega.¹⁷³ Liikmesriikide erineva praktika all kannatab õiguskindlus ning süüdistatavate kaitseõiguste tagatus. Süüdistatavad ei tea, kas neid võiks oodata pärast teo toimepanemist väljaandmine või mitte. Samuti tekitab erinev praktika olukorra, kus süüdistatavatel on võimalik minna riikidesse, kus neid välja ei anta, mis ei ole aga tõhusa koostöö eesmärk.

Eelnevast tulenevalt on Euroopa vahistamismääruse raamotsuse üheks suurimaks nõrkuseks¹⁷⁴ proportsionaalsuse põhimõtte sätte puudumine, mida on näha vahistamismääruse liigeses

¹⁷⁰ C-396/11, *Ciprian Vasile Radu*, p 39—40.

¹⁷¹ C-396/11, *Ciprian Vasile Radu*, p 41.

¹⁷² Daniele, M., lk 189.

¹⁷³ Di Martino, A., Mancano, L., Mitsilegas, V., lk 390.

¹⁷⁴ Vaata lisaks Lõpparuanne vastastikuse hindamise neljanda vooru, Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikide vahelise üleandmiskorra praktilise kohaldamise kohta, 11. mai 2009, lk. 13—14, p. 3.9: “Probleemiks on proportsionaalsustesti rakendamine vahistamismääruse väljastamisel. Põhimõtteliselt on nimetatud test konkreetsel juhtumil nõutud tingimuste täidetuse täiendav kontroll tuginedes Euroopa vahistamismääruse väljastamise asjakohasusel. Antud kontekstis hõlmab asjakohasuse idee erinevaid aspekte, peamiselt kuriteo raskust seoses Euroopa vahistamismääruse täitmise tagajärgedega süüdistatavatele /.../ ja võimalust saavutada eesmärk muude, rohkem kaitseõigusi arvestavate vahenditega. Mõni liikmesriik kohaldab proportsionaalsuse testi igal juhul, teised peavad seda ülearuseks. Isegi nendes liikmesriikides, kus on olemas proportsionaalsuse kontroll, on arvestatavate asjaolude ja kohaldatavate kriteeriumide osas sageli ebaühtlane praktika.

kasutamises vähetähtsates süütegudes. Euroopa Nõukogu teatas, et enne vahistamismääruse välja andmist peaks liikmesriik proportsionaalsust hindama süüteo tõsiduse, süüdistatavate kinnipidamise ning tõenäolise karistumäära osas. Arvestades aktuaalset arutelu Euroopa vahistamismääruse raamotsuse muutmise osas, tuleks Euroopa uurimismäärust direktiivi artikli 6 lõike 1 taande a¹⁷⁵ alusel väljastada ainult siis, kui on vajalik ja menetlusega proportsionaalne. Proportsionaalsustesti kohaselt oleks Euroopa uurimismääruse väljaandmine õigustatud ainult raskete kuritegude korral, arvestades selle mõju asjaomastele isikutele ja taotluse täitmisega seotud ressursse. Seda silmas pidades tegi Euroopa Parlament ettepaneku lisada valem vastavalt Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklitele 48 ja 52: viide taotlevale riigile austada harta artiklites 48 ja 52 sätestatud õigusi. See nõue on nüüd sätestatud preambuli punktis 12. See eeldab, et taotlev riik peab proportsionaalsuse põhimõtet kaaluma mitte ainult majandusprobleemidega seotult, vaid ka sellega, kas see on asjakohane, arvestades süüdistatavate kaitseõiguste tagamise olulisust. Proportsionaalsust tuleb kaaluda igal konkreetsel juhul arvestades kaasuse asjaolusid, eriti rakendatavate meetmete riive ulatust süüdistatavate kaitseõigustele.¹⁷⁶

Praktilises rakendamises põhjustab Euroopa uurimismääruse direktiivi artikkel 6 probleeme. Artikli kasutamise eelduseks on, et Euroopa uurimismäärust ei tohiks kasutada vähetähtsate süütegude korral. Probleemiks on ühise arusaama leidmine sellest, mida peetakse vähetähtsaks. Isegi kui taotleva asutuse ülesanne on hinnata, kas Euroopa uurimismääruse väljaandmine on proportsionaalne või mitte, annab täitjariigi asutus selle kohta oma hinnangu. Seda peetakse vastuvõetamatuks, kui taotleval ja täitval asutusel on erinevad arvamused proportsionaalsusest ning taotlev asutus ei võta Euroopa uurimismäärust tagasi.¹⁷⁷ Süüdistatavate kaitseõiguste aspektist oleks hea, kui vähetähtsaid süütegusid uurimismääruse alusel ei menetletaks. Tuleks hinnata kogu protsessi proportsionaalsust süüdistatavate ja riikide seisukohast ning määrata kindlaks ühtsed tingimused, millele süütegu peab vastama, et ta kvalifitseeruks vähetähtsaks. Sellisel viisil oleks võimalik eristada süütegusid, mis on niivõrd vähetähtsad, et nende jaoks ei peakski riikidevahelist suhtlust kasutama.

¹⁷⁵ Vaata lisaks Euroopa uurimismääruse direktiivi preambuli punkti 11, mille kohaselt tuleks Euroopa uurimismäärust kasutada, kui uurimistoimingu tegemine tundub asjaomase juhtumi puhul proportsionaalne, piisav ja kohaldatav. Taotlev asutus või ametiisik peaks seetõttu tegema kindlaks, kas taotletavad tõendid on menetluse läbiviimiseks vajalikud ja proportsionaalsed, kas valitud uurimistoiming on kõnealuste tõendite kogumiseks vajalik ja proportsionaalne ning kas kõnealuste tõendite kogumisse tuleks Euroopa uurimismäärusega kaasata teine liikmesriik.

¹⁷⁶ Mangiaracina, A., lk 126.

¹⁷⁷ Nõukogu dokument 14755/18, 07.12.2018, p 8.

Euroopa uurimismääruse direktiivi arutelude ajal palusid mõned liikmesriigid, nagu Saksamaa ja Suurbritannia, proportsionaalsustesti lisamist direktiivi ühe keeldumisalusena.¹⁷⁸ Sellest keelduti põhjusel, et direktiiv arvestab juba proportsionaalsusega passiivselt (näiteks on täitjariigil võimalus rakendada vähem intensiivsemat meetet uurimiseks) ning see õonestaks Euroopa Liidu koostööd, mis põhineb vastastikusel tunnustamisel ja usaldusel.¹⁷⁹ Arutelude tulemusena saab öelda, et proportsionaalsustestiga on passiivselt arvestatud direktiivi artiklis 10, mis loob artiklist 11 eraldi keeldumisaluse, kui meede ei ole täitjariigis saadaval.¹⁸⁰

Direktiivi artikkel 10 on oluline säte, sest selle rakendamisel on võimalik tagada süüdistatavate kaitseõigusi, kuigi artikkel ise kaitseõigusi ei sisalda. Sätte tähenduses võib täitjariik teatavatel asjaoludel kasutada taotletud meetmest erinevat meetet.¹⁸¹ Selle eesmärgiks on menetlusökonoomia ja süüdistatavate kaitseõiguste minimaalne riive. Artikli 10 lõike 3 alusel võib määrust täitev asutus kasutada muud kui Euroopa uurimismääruses märgitud uurimistoimingut, kui määrust täitva asutuse valitud uurimistoiminguga saavutatakse vähem sekkuvaid vahendeid kasutades sama tulemus, mis Euroopa uurimismääruses märgitud uurimistoiminguga. Nimetatud norm kaldub kõrvale vastastikuse tunnustamise põhiideest, mille järgi tohib ainult taotlev riik otsustada, kas tingimused taotluse tegemiseks on täidetud.¹⁸² Selle aluse järgi toimetamine võimaldab täitjariigil hinnata meetme mõju konkreetset juhul ja tagada toimingu proportsionaalsus.¹⁸³ Nimetatud norm tagab süüdistatavate kaitseõigusi suuremal määral, kui muud direktiivis sätestatud ja tõlgendamise teel tuletatud kaitseõigused. Paraku on tegemist kaalutusõigust sisaldava normiga, mis tähendab, et riigil on selle rakendamisel valik. Kaitseõiguste seisukohast on aga võimalusel selle kasutamine vägagi oluline.¹⁸⁴

¹⁷⁸ Nõukogu dokument 12862/10, 29.08.2010, p 4.

¹⁷⁹ Nõukogu dokument 15531/10, 28.10.2010, p 4.

¹⁸⁰ Mangiaracina, A., lk 127.

¹⁸¹ Garcimartín Montero, R. The European Investigation Order and the Respect for Fundamental Rights in Criminal Investigations, lk 48.

¹⁸² Vaata lisaks Garcimartín Montero, R. The European Investigation Order and the Respect for Fundamental Rights in Criminal Investigations, lk 47: Vastastikuse tunnustamise põhimõte toimib, kui otsuse teinud riigi kohtuasutused teevad kriminaalmenetluses konkreetse otsuse, on selle otsuse adressaatideks oleva liikmesriigi asutused kohustatud täitma selle otsuse ilma täiendava uurimiseta. Seega saab otsuse teinud asutus vastava meetme vastuvõetavuse kindlaks teha ainult oma siseriikliku õiguse alusel, samas kui otsuse rakendamist reguleerib täitjariigi seadus. Seetõttu peab täitjariigi asutus täitma taotleva riigi otsust, olenemata sellest, kas võrreldav meede oleks tema õiguse kohaselt vastuvõetav. Vastastikune tunnustamine tähendab seega, et taotlev riik kontrollib uurimistoimingu seaduslikkust ja proportsionaalsust ning täitjariik peab seda otsust usaldama.

¹⁸³ Glaser, S., Motz, A., Zimmermann, F., lk 69.

¹⁸⁴ Garcimartín Montero, R. The European Investigation Order and the Respect for Fundamental Rights in Criminal Investigations, lk 48.

Silmnähtav muutus kaitseõiguste tagamisel on toimunud proportsionaalsustesti kirjutamisel uurimismääruse direktiivi. Sellel alusel on riikidel võimalus teha tõhusat koostööd uurimismäärust täites ja kaitsta süüdistatavate õigusi samaaegselt. Praktikas näitab aga direktiivi proportsionaalsustesti efektiivsust selle kasutamine, kuivõrd tegu on soovitusliku, mitte kohustava normiga. Seega näeb, kas kaitseõiguste tagatus tänu proportsionaalsustesti direktiivi sisseviimisele ka reaalselt paremaks muutub alles teatud aja möödudes, kui riigid on uurimismäärust piisavalt kasutanud. Saab vaid loota, et riigid õpivad vahistamismääruse kasutamisel tehtud vigadest proportsionaalsustesti meelevaldsest kasutamisest ning kasutavad uurimismäärusesse kirjutatud õigust igal võimalikul juhul.

Kokkuvõte

Magistritöö „Süüdistatavate kaitseõiguste tagatus Euroopa vahistamismääruses ja Euroopa uurimismääruses“ eesmärgiks oli välja selgitada, kas riikidevahelise kriminaalmenetluse alase koostöö tegemisel on süüdistatavate kaitseõiguste tagatus aja jooksul muutunud. Selleks võrreldi süüdistatavate kaitseõiguste sisustamist Euroopa vahistamismääruse raamotsuses, Euroopa uurimismääruse direktiivis ning neid käsitlevas kohtupraktikas. Vahistamismääruse raamotsuses ja uurimismääruse direktiivis võrreldi esmalt põhiõiguste klausli arengut. Teiseks analüüsiti süüdistatavate protseduuriliste õiguste, milleks on muuhulgas õigus õiglasele kohtumenetlusele, piinamise, ebainimliku ja alandava kohtlemise keeld, õigus kanda karistust elukohariigis, Euroopa vahistamismääruse kehtivuse määratlemine, tagatust määrustes. Kolmandaks vaadeldi topeltkaristatavuse keelu põhimõtte arengut määrustes ning neljandaks käsitleti proportsionaalsustesti vajalikkust vahistamismääruse ja uurimismääruse kasutamisel.

Kuivõrd Euroopa vahistamismääruse raamotsuses ei sisaldu põhiõiguste kaitseklauslit kui sellist, analüüsiti süüdistatavate õiguste tagatuse hindamiseks Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikat. Euroopa Kohus laiendas lahendiga *Aranyosi ja Calderaru* vahistamismääruse täitmise edasilükkamise võimalikkust. Otsuse kohaselt tuleb vahistamismääruse täitmine peatada, kui taotlevas riigis on konkreetsel juhul reaalne ning põhjendatud oht ebainimliku või inimväärikust alandavaks kohtlemiseks põhiõiguste harta artikli 4 tähenduses. Lahendiga pandi täitjariigile kohustus hinnata taotleva riigi õigussüsteemi. Paraku aga ei võimaldata harta artikli 4 rikkumise ohu tuvastamisel määrust täitval riigil keelduda määruse täitmisest nimetatud alusel, vaid pelgalt täitmine edasi lükata.

Erinevalt Euroopa vahistamismäärusest on Euroopa uurimismääruse direktiivi koostamisel arvestatud põhiõiguste klausliga. Põhiõiguste kaitse klausel on direktiivi kirjutatud üheks vabatahtlikuks keeldumisaluseks. Nimetatud keeldumisalus ei pruugi palju kasutust leida, kuivõrd riikidevahelise kriminaalmenetluse alase koostöö aluseks on tõhus koostöö. Võrreldes põhiõiguste tagatuse muutumist ajas, tuleb nentida, et muutus ei ole olnud suur. Kuigi teoreetiliselt on põhiõiguste kaitse klausel uurimismääruse direktiivi sisse viidud, ei saa olla kindel, et see tagab süüdistatavatele parema kaitse kui Euroopa Kohtu loodud vahistamismääruse täitmise edasilükkamise alus põhiõiguste rikkumise reaalse ohu korral. Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul on põhiõiguste kaitse siseriiklik küsimus, mistõttu kaitseõiguste

tagatus uurimismääruse direktiivis ei olegi saanud võrreldes vahistamismääruse raamotsusega oluliselt muutuda. Ainult erandlikel asjaoludel, nagu piinamise keelu rikkumine, võib tugineda põhiõiguste kaitseks kas inimõiguste konventsioonile või põhiõiguste hartale ning nendel alustel keelduda Euroopa vahistamismääruse või Euroopa uurimismääruse täitmisest.

Lisaks põhiõiguste sätte puudumisele ei reguleeri Euroopa vahistamismääruse raamotsus süüdistatavate protseduurilisi õigusi. Süüdistatavate kaitseõiguste tagamiseks otsustas Euroopa Inimõiguste Kohus lahendis *Soering vs. Suurbritannia*, et õiguse õiglasele kohtumenetluse rikkumisel, kui kogu menetlus tervikuna muutub ebaõiglaseks, saab vahistamismäärust täitva riigi vastutusele võtta. Süüdistatavate õiguste tagamine muutus veelgi tõhusamaks Euroopa Kohtu otsusega asjas *LM*. Nimetatud otsuses asus kohus seisukohale, et Euroopa vahistamismäärust täitev riik ei tohi süüdistatavat üle anda, kui taotleva riigi kohtusüsteemi sõltumatusel on süsteemseid või üldiseid puudusi, mis kujutavad endast konkreetsel juhul õiglase kohtupidamise õiguse rikkumise tegelikku ohtu.

Euroopa uurimismääruse direktiiv ei sisalda sarnaselt Euroopa vahistamismäärusele protseduurilisi õigusi süüdistatavatele. Euroopa Kohus on Euroopa uurimismäärusega seotud lahendites võtnud sama seisukoha nagu Euroopa vahistamismäärust puudutavates otsustes, mille järgi esineb õiglase kohtumenetluse õiguse rikkumine, kui kogu menetlus tervikuna muutub ebaõiglaseks. Sellest tulenevalt ei ole uurimismääruse direktiiviga õiguse õiglasele kohtumenetlusele tagatust muudetud. Siiski on võimalik järeldada, et protseduurilised õigused on ajas paranenud, seda mitte küll tänu Euroopa uurimismääruse direktiivi sätetele, vaid tänu teekaardi direktiividele. Need koostati spetsiaalselt süüdistatavate protseduuriliste õiguste tagamise parendamiseks kriminaalmenetlustes, sealhulgas Euroopa vahistamismääruse ja Euroopa uurimismääruse kasutamisel.

Kui õiguse õiglasele kohtumenetlusele tagatus ajas muutus tänu teekaardi direktiividele, mitte aga uurimismääruse direktiivile, siis teistes süüdistatavate protsessuaalsetes õigustes on toimunud positiivseid arenguid. Vahistamismääruse raamotsuse artikli 4 punktist 6 tulenev keeldumisalus, mille järgi on süüdistatavatel võimalik kanda karistust elukohariigis, võimaldab tagada süüdistatavatele nende menetlusõigusi paremini, kui süüdistatavate loovutamine võõrale riigile. Seda võiks võrrelda uurimismääruse direktiivi artiklis 24 ettenähtud õigusega süüdistatavate videoülekuulamiseks, tänu millele on kaitseõiguste tagatus aja jooksul paranenud. Tänu videoülekuulamisele ei pea enam süüdistatavaid ilmtingimata menetluse läbiviimiseks taotlevale

riigile loovutama. Mõlemas olukorras on süüdistatavatel võimalik oma kaitseõigusi tõhusamalt kasutada, kuivõrd elukohariigi seadusandlust tuntakse paremini.

Erinevalt Euroopa vahistamismääruse raamotsusest on Euroopa uurimismääruse direktiivis sätestatud ranged tähtajad Euroopa uurimismääruse täitmiseks ja täitmise pikendamiseks. Pärast tähtaja möödumist kaotab Euroopa uurimismäärus kehtivuse. Selline piiratud kehtivus tagab süüdistatavatele õiguskindluse, et rahvusvahelisel kriminaalmenetlusel Euroopa uurimismääruse alusel on lõpp. Kuigi Euroopa vahistamismääruse raamotsuses on ette nähtud kuupäevad, mida tuleb vahistamismääruse täitmisel järgida, ei ole tähtaja ületamisel Euroopa vahistamismäärusele negatiivset mõju. See tähendab, et vahistamismäärus jääb jõusse ning tuleb täita. Selline vahistamismääruse raamotsuse sätete tõlgendamine ei ole süüdistavate õigustele kasutoov, mistõttu tuleks Euroopa vahistamismääruse kehtivus ajaliselt piiritleda, et riikide õigusasutustes ei kuhjuks Euroopa vahistamismäärusega seotud avatud menetlusi ning süüdistavad saaksid tugineda selle kehtetusele.

Topeltkaristatavuse keeld on ainus kaitseõigus, mis on keeldumisalusena kirjas nii vahistamismääruse raamotsuses kui uurimismääruse direktiivis. Võrreldes vahistamismääruse raamotsuses sisalduva kahekordse õigumõistmise keeluga, mis on kirjutatud nii kohustuslikku kui vabatahtlikku keeldumisaluseid reguleerivatesse sätetesse, sisaldub sama keeld uurimismääruse direktiivis ainult vabatahtliku keeldumisaluse sättes. Lisaks reguleerib vahistamismääruse raamotsus keeldu detailsemalt erinevate olukordade jaoks. Euroopa Kohus laiendas otsusega AY raamotsusest tuleneva topeltkaristatavuse keelu rakendamist otsuste suhtes, millega liikmesriigis kriminaalmenetlus lõplikult lõpetatakse, isegi, kui need otsused tehti ilma kohtu sekkumiseta ja ei vormistatud kohtuotsusena. Seetõttu tagab Euroopa uurimismääruse direktiiv süüdistatavate kaitseõigusi topeltkaristatavuse keelu seisukohast vähemal määral kui Euroopa vahistamismääruse raamotsus. Ilmselt on see ka põhjendatud, kuivõrd Euroopa uurimismäärus on süüdistatavate põhiõigusi vähem riivavam, sest direktiiviga on pandud riikidele kohustus hinnata uurimismääruse koostamise ja täitmise proportsionaalsust.

Kuigi ei vahistamismääruse raamotsus ega uurimismääruse direktiiv sisalda sõnaselget proportsionaalsustesti, on proportsionaalsustestiga arvestatud direktiivi artiklis 10 passiivselt, mille kohaselt võib määrust täitev asutus kasutada muud kui Euroopa uurimismääruses märgitud uurimistoimingut, kui määrust täitva asutuse valitud uurimistoiminguga saavutatakse vähem sekkuvaid vahendeid kasutades sama tulemus, mis Euroopa uurimismääruses märgitud

uurimistoiminguga. Siiski on ka vahistamismääruse koostamise ja täitmise proportsionaalsuse kontrollimiseks riikidele ette nähtud nõuded. Kuivõrd tegemist on pelgalt soovitustega, ei ole nende kasutamine organiseeritud ja järjepidev. Seevastu võimaldab direktiivi artikkel 10 täitjariigil kasutada uurimismääruses ettenähtud meetmest teistsugust meetet, kui sellel on süüdistatavate õigustele vähem sekkuvam mõju. Jällegi on tegemist pelgalt vabatahtliku normiga, mis jätab riikidele selle kasutamise kaalutlusõiguse. Sellepärast ei saa täie kindlusega väita, et süüdistatavate kaitseõiguste tagatus on paranenud, aga potentsiaalselt, võrreldes vahistamismäärust uurimismäärusega, on muutus silmnähtav.

Magistritöö eesmärk selgitada välja, kas kaitseõiguste tagatus on aja jooksul muutunud sai üldises kontekstis positiivse tulemuse. Euroopa Kohus ja Euroopa Inimõiguste Kohus on asunud seisukohale, et piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise keelu ning õiguse õiglasele kohtulikule arutamisele erakordne rikkumise oht võivad olla aluseks määruste täitmisest keeldumiseks. Peale süüdistatavate kaitseõiguste tagatuse laiendamise kohtupraktikaga, on arvestatud uurimismääruse direktiivi koostamisel Euroopa vahistamismääruse negatiivse tagasisidega põhiõiguste klausli puudumisest ning see on lisatud direktiivi keeldumisaluseks. Samuti on lisatud proportsionaalsustest uurimismääruse direktiivi üheks aluseks, mille põhjal vahetada süüdistatavate kaitseõigusi rohkem riivavam meede vähem sekkuvama meetme vastu. Paraku on nimetatud sätete näol tegemist soovituslike normidega, mis ei kohusta täitjariiki sätet kasutama. Süüdistatavate protseduuriliste õiguste tagamine Euroopa vahistamismääruse ja Euroopa uurimismäärusega on muutunud olulisemaks tänu teekaardi direktiivide koostamisele ja rakendamisele. Kaitseõiguste tagatuse edendamist ei soodusta tõhus koostöö, mille eesmärgiks on vähendada osalisriikide määruste täitmisest keeldumise aluseid. Kui Euroopa Liit lisaks süüdistatavate kaitseõiguste tagamise eesmärgi tõhusa koostöö põhimõtte üheks eelduseks, oleks võimalik hakata kaitseõigusi ulatuslikumalt ja ühetaolisemalt tagama. Seniajani, kui seda tehtud ei ole, sõltub kaitseõiguste tagatus suuresti siseriiklikust õiguskorrast.

Ensurance of defendants' defence rights in European Arrest Warrant and European Investigation Order

Summary

The European integration has not only positive consequences. There are also downsides to it; one of the main concerns is an increase in crime rates. European Union has set up the European Arrest Warrant and the European Investigation Order in order to prevent and keep cross-border crime under control and increase the intensity of cross-country cooperation and proceedings. It is essential for European Union to have effective instruments for combating crime while guaranteeing the rights of individuals. Due to the growing pressure to secure the latter, European Union has also begun to pay more attention to the matter. Consequently, the question arises, whether the defence rights are fully guaranteed to defendants in cross-border cooperation of criminal proceedings, where the person has to be extradited to the requesting State under the European Arrest Warrant or subject to various procedural steps under the European Investigation Order. The emphasis of these regulations is on effective cross-country cooperation, making the guarantee of fundamental rights a secondary aspect. This means, that while countries could ideally respect fundamental rights, in practice, fundamental rights may become an obstacle to effective cooperation.

The judicial problem statement of the thesis is the fact that the universal rights of defence, that are derived from the Charter of Fundamental Rights of the European Union and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, are too vague in the European Arrest Warrant and the European Investigation Order. This means that the provisions on the defence rights in the European Arrest Warrant in particular, but also to some extent in the European Investigation Order, are deficient and when Member States are implementing these regulations they might not respect the European Union's principles enough to guarantee the rights of accused persons stated in the Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights. Therefore, defendants' defence rights may not be effectively guaranteed.

The aim of the research is to find out whether the guarantee of the defendants' defence rights has changed over time in the field of co-operation in cross-country criminal proceedings. In order to meet the goal, the current paper compares the Framework Decision on the European Arrest Warrant

to the Directive regarding the European Investigation Order and investigates how case law has stated the rights of the defence on the basis of the Framework Decision and the Directive. The research question is based on the fact that the European Arrest Warrant and the European Investigation Order are regulations that are widely used in criminal proceedings and are the basis for effective cooperation between states. Regulations state that persons and evidences should be extradited, which interferes with people's lives, this is why the Framework Decision and the Directive should guarantee defendants' rights at an adequate level. The Framework Decision on the European Arrest Warrant has received a lot of criticism on an ongoing basis. The attempts have been made to take this criticism into account when drafting the Directive regarding the European Investigation Order, so the current thesis deals with the inclusion of criticisms of the Framework Decision to the Directive regarding the European Investigation Order.

The thesis is a judicial dogmatic work that interprets and compares the Framework Decision on the European Arrest Warrant to the Directive regarding the European Investigation Order, comparing both with the Charter of Fundamental Rights of the European Union and the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. In addition, the rulings of the European Court of Justice and the European Court of Human Rights are analyzed in order to compare the case law on the exercise of the rights of the defence with the European Arrest Warrant and the European Investigation Order.

In the *Advocaten voor de Wereld VZW* case, the Court of Justice confirmed the application of Article 6(2) of the Treaty on European Union to criminal cooperation. The Court stated that the European Union is built on respect for the principles stated in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The protection of human rights in the context of the Framework Decision on the European Arrest Warrant, is in the Court's view largely a matter of national courts, just like the European Court of Human Rights has found in the cases concerning the European Investigative Order. Protection must be provided by national law.

Several countries have taken the view that their constitutions adequately guarantee fundamental rights and are in line with the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. In other words, Member States consider their national legal systems to be sufficient to effectively guarantee the rights of accused persons. As a result, the defence rights are guaranteed differently in different Member States, since the provisions of national law, which contain the conditions for guaranteeing the rights of the defence differ. Due to different guarantees

of the rights of the defence, different practices emerge in the European Union and the defendants' package of defence rights depends on the country that they enter. The European Court of Justice emphasized in its 2016 judgment *Alexei Petruhhin*, that the mere existence of declarations and the approval of international agreements guaranteeing fundamental rights in principle is not enough to provide adequate protection against the risk of mistreatment when reliable sources provide information on the authorities' actions, which are manifestly contrary to the principles of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

As the Framework Decision on the European Arrest Warrant does not contain a fundamental rights protection clause as such, the case law of the European Court of Justice and the European Court of Human Rights is relevant for analyzing the guarantee of the defendants' rights. In its judgment *Aranyos and Calderaru*, the Court extended the possibility of postponing the arrest warrant. According to the decision, the execution of the arrest warrant must be suspended if there is a real and justified risk of inhuman or degrading treatment within the meaning of Article 4 of the Charter of Fundamental Rights in the requesting State. The decision obliged the executing State to assess the legal system of the requesting State, but not to refuse if there is a risk of breach.

Unlike the European Arrest Warrant, the fundamental rights clause has been taken into account in the drafting of the Directive regarding the European Investigation Order and is written as one of the grounds for refusal. This is a voluntary ground for refusal and cooperation in cross-border criminal proceedings that is based on effective cooperation, which means that this ground for refusal may not be used very often. Comparing the change in the guarantee of fundamental rights over time, it must be stated that the change has not been significant. Although, in theory, the protection of fundamental rights clause has been introduced in the Directive, it cannot be certain that it will provide better protection than the basis for postponing the execution of an arrest warrant established by the Court of Justice in the event of a real risk of fundamental rights being infringed. According to the Court of Justice and the European Court of Human Rights, the protection of fundamental rights is a national matter, this means that the guarantee of the rights of the defence in the Directive has not been changed significantly since the Framework Decision on Arrest Warrant. The international law can only be invoked in exceptional circumstances to protect fundamental rights.

In addition to the absence of a fundamental rights provision, the Framework Decision on the European Arrest Warrant does not regulate the procedural rights of accused persons. In order to

guarantee the defendants' defence rights, the European Court of Human Rights decided with the case *Soering v. United Kingdom* that the executing State can be held liable, when there is a breach of right to a fair trial, if the entire proceeding becomes unfair. Enforcement of the rights of the accused person became significantly more effective with the decision of the European Court of Justice in the *LM* case. In that judgment, the Court held that the executing State may not transfer the accused if there are systemic or general shortcomings in the independence of the requesting State's judicial system which constitute a real risk of a breach of the right to a fair trial in a particular case.

The Directive regarding the European Investigation Order, like the European Arrest Warrant, does not contain procedural rights for accused persons. In its decisions concerning the European Investigation Order, the Court of Justice has taken the same view as in the use of the European Arrest Warrant, according to which the right to a fair trial is infringed if the entire proceeding becomes unfair. However, it can be concluded that procedural rights have improved over time, not because of the provisions of the Directive, but because of the Roadmap Directives. These were specifically designed to improve the procedural rights of accused persons in criminal proceedings, including with the use of arrest warrant and investigative order.

The ground for refusal under Article 4(6) of the Framework Decision on the European Arrest Warrant, which allows defendants to serve their sentence in the State of residence, enables defendants to have better access to their procedural rights than the transfer of accused persons to a foreign State. This could be compared to the video interrogation of accused persons provided in Article 24 of the Directive, which has improved the defence rights over time. Due to the video interrogation, the accused person is no longer a subject of extradition for proceedings in the requesting State. In both situations, the accused can exercise their rights of defence more effectively, as the legislation of the country of residence is better known.

Unlike the Framework Decision on European Arrest Warrant, the Directive regarding the European Investigation Order sets strict deadlines for the execution and extension of an investigation order. Upon expiry of the time limit, the investigation order shall cease to be valid. Such limited validity ensures that defendants have legal certainty that the process will have an end.

Compared to the Framework Decision on the European Arrest Warrant, which states only in preamble, that personal data must be processed under the 1981 Convention, personal data within the meaning of the Directive are protected by a 2016 thorough directive on the protection of

personal data, so it states in the article 20 of the Directive. The directive states that Member States must protect personal data. As a result, the level of protection of defendants' personal data has improved. The obligation to protect data is guaranteed by a provision of the Directive and not by a mere preamble as in the Framework Decision.

The prohibition of double criminality is the only right of defence stated in both the Framework Decision and the Directive. Compared to the prohibition of double criminality in the Framework Decision, which is stated in the provisions governing both mandatory and voluntary grounds for refusal, the same prohibition in the Directive is contained only in the provision on voluntary grounds for refusal. In addition, the Framework Decision regulates the prohibition in more detail for different situations. In its judgment *AY*, the Court of Justice extended the application of the prohibition of double criminality under the Framework Decision to decisions terminating criminal proceedings in a Member State, even if those decisions were taken without judicial intervention and were not formalized as a judgment. The Directive therefore guarantees defendants' rights of defence to a lesser extent than the Framework Decision on the European Arrest Warrant in terms of the prohibition of double criminality.

Although, neither the Framework Decision on the European Arrest Warrant or the Directive regarding the European Investigation Order contain an explicit proportionality test, the proportionality test is passively taken into account in Article 10 of the Directive. However, there are also requirements for states to use for verifying the proportionality of the drafting and execution of an arrest warrant. As these are mere recommendations, their use is not organized and consistent. In contrast, Article 10 of the Directive allows the executing State to use a different measure other than the one provided in the European Investigation Order, if it has a less intrusive effect on the rights of the accused. Again, this is a purely voluntary provision, leaving it to the discretion of States to use it. Therefore, it cannot be said with certainty that the defendants' defence rights have improved.

The aim of the Master's thesis, to find out whether the guarantee of the defence rights has changed over time reached a positive response in a generic context. The European Court of Justice and the European Court of Human Rights have stated that the exceptional risk of torture, inhuman or degrading treatment or a violation of the right to a fair trial may constitute grounds for refusing to comply with regulations. In addition to the case law on the extension of the rights of defence of accused persons, the drafting of the Directive regarding the European Investigation Order has taken

into account the negative feedback from the European Arrest Warrant on the absence of a fundamental rights clause and so it has been included as a ground for refusal. Proportionality test has also been added as one of the basis for the Directive, on the basis of which a more infringing measure is exchanged for a less intrusive one. Unfortunately, these provisions are indicative norms that do not oblige the executing State to use the provisions. The promotion of the rights of the defence is not facilitated by effective cooperation aimed at reducing the grounds for Member States not to comply with these regulations. If countries were to redesign the principle of effective cooperation, it would be possible to guarantee the rights of the defence more extensively and uniformly. Until this is done, the guarantee of the rights of the defence depends to a large extent on the national legal order.

Kasutatud allikate loetelu

Kasutatud kirjandus

1. Alegre, S., Leaf, M. Mutual Recognition in European Judicial Cooperation: A Step Too Far Too Soon? Case Study — the European Arrest Warrant. – *European Law Journal* 2004/10, No 2, p 200—217.
2. Allegrezza, S. Critical remarks on the Green Paper on obtaining evidence in criminal matters from one member state to another and securing its admissibility. – *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik* 2010/5, p 569—579. Arvutivõrgus: http://www.zis-online.com/dat/artikel/2010_9_489.pdf (16.02.2020).
3. Cîrlig, C.-C. Legislative Train Schedule. Area of Justice and Fundamental Rights. Revision of the European Arrest Warrant. Arvutivõrgus: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-area-of-justice-and-fundamental-rights/file-revision-of-the-european-arrest-warrant> (23.03.2020).
4. Daniele, M. Evidence gathering in the realm of the European Investigation Order: from national rules to global principles. – *New Journal of European Criminal Law* 2015/6, No 2, p 179—194.
5. Dediu, D. Protection of Fundamental Rights in the Light of the Directive regarding the European Investigation Order. – *Conferinta Internationala de Drept, Studii Europene si Relatii Internationale* 2018, p 298—307.
6. Di Martino, A., Mancano, L., Mitsilegas, V. *The Court of Justice and European Criminal Law, Leading Cases in a Contextual Analysis*. Hart Publishing 2019.
7. Garcimartín Montero, R. The European Investigation Order and the Respect for Fundamental Rights in Criminal Investigations. – *Eucrim. Focus: Individual Rights in the Area of Freedom, Security and Justice* 2017/1. Arvutivõrgus: https://eucrim.eu/media/issue/pdf/eucrim_issue_2017-01.pdf#page=47 (09.04.2020).
8. Glaser, S., Motz, A., Zimmermann, F. Mutual Recognition and its Implications for the Gathering of Evidence in Criminal Proceedings: a Critical Analysis of the Initiative for a European Investigation Order. – *European Criminal Law Review* 2011, p 56—84.
9. Gless, S. Transnational cooperation in criminal matters and the guarantee of a fair trial: approaches to a general principle. – *Utrecht Law Review* 2013/9, p 90—108.

10. Heard, C., Mansell, D. The European Investigation Order: changing the face of evidence-gathering in EU cross-border cases. – *New Journal of European Criminal Law* 2011/2, No 4, p 353—367.
11. Kusak, M. Common EU minimum standards for enhancing mutual admissibility of evidence gathered in criminal matters. – *European Journal on Criminal Policy and Research* 2017/23, No 3, p 337—352.
12. Mangiaracina, A. A new and controversial scenario in the gathering of evidence at the European level: the proposal for a directive on the European investigation order. – *Utrecht Law Review* 2014/10.
13. Marin, L. Effective and Legitimate? Learning from the Lessons of 10 Years of Practice with the European Arrest Warrant. – *New Journal of European Criminal Law*, 2014/5, No 3, p 327—348.
14. Pieter van der Mei, A. The European Arrest Warrant system: Recent developments in the case law of the Court of Justice. – *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 2017/24, No 6, p 882—904.
15. Sanger, A. Force of Circumstance: The European Arrest Warrant and Human Rights. – *Democracy and Security* 2010/6, No 1, p 17—51. Arvutivõrgus: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17419160903535301> (08.02.2020).
16. Sitaropoulos, N. The Role and Limits of the European Court of Human Rights in Baldaccini, A., Guild, E. Supervising State Security and Anti-Terrorism Measures Affecting Aliens' Rights in Terrorism and the Foreigner. A Decade of Tension around the Rule of Law in Europe. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/228150939_The_Role_and_Limits_of_the_European_Court_of_Human_Rights_in_Supervising_State_Security_and_Anti-Terrorism_Measures_Affecting_Aliens'_Rights (24.03.2020).
17. Williams. S. A., The Double Criminality Rule and Extradition: A Comparative Analysis. – *Nova Law Review* 1991/15, No 2, p 581—624. Arvutivõrgus: https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1454&context=scholarly_works (12.04.2020)

18. Alderton, C., Barley, E., Biggs-Davison, L. Human Rights abuses in European Arrest Warrant member states. Due Process 2018. Arvutivõrgus: <http://dueprocess.org.uk/2018/08/01/due-process-report-human-rights-abuses-in-european-arrest-warrant-member-states/> (20.01.2020).
19. Council of Europe. Rights and liberties conferred by the Convention. Prohibition of torture. Arvutivõrgus: <https://www.coe.int/en/web/echr-toolkit/interdiction-de-la-torture> (11.04.2020).
20. European Commission. – European arrest warrant. Arvutivõrgus: https://ec.europa.eu/info/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/types-judicial-cooperation/european-arrest-warrant_en (08.03.2020).
21. European Commission. Glossary. Proportionality. Arvutivõrgus: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/glossary/p/proportionality (13.04.2020).
22. European Council. Final report on the fourth round of mutual evaluations - The practical application of the European Arrest Warrant and corresponding surrender procedures between Member States. 28.05.2009. Arvutivõrgus: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vj6ipihqlpv1> (02.04.2020).
23. Euroopa Komisjon. Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. 2016. aasta aruanne ELi põhiõiguste harta kohaldamise kohta. – COM(2017) 239final.
24. European Union Agency for Fundamental Rights. Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights in criminal and European arrest warrant proceedings. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. Arvutivõrgus: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-rights-in-practice-access-to-a-lawyer-and-procedural-rights-in-criminal-and-european-arrest-warrant-proceedings.pdf (06.04.2020).
25. European warrants need reform, says acquitted Symeou. – BBC News 2011. Arvutivõrgus: <https://www.bbc.com/news/uk-england-london-15519531> (07.02.2020).
26. Fair Trials. European Arrest Warrant: invoking alternative measures remains an uphill struggle for defendants in the UK. 08.10.2018. Arvutivõrgus:

- <https://www.fairtrials.org/news/european-arrest-warrant-invoking-alternative-measures-remains-uphill-struggle-defendants-uk> (30.03.2020).
27. France drops Deborah Dark arrest warrant. The Guardian. 25.05.2010. Arvutivõrgus: <https://www.theguardian.com/world/2010/may/25/france-drops-deborah-dark-arrest-warrant> (30.03.2020).
28. Komisjoni teatis – Euroopa vahistamismääruse tegemise ja täitmise käsiraamat. – ELT C 335, 6.10.2017, p 1—83.
29. Ludford, S. European arrest warrant in spotlight. The Guardian. 14.12.2010. Arvutivõrgus: <https://www.theguardian.com/media/2010/dec/14/european-arrest-warrant-julian-assange> (30.03.2020).
30. Nõukogu arvamus 23/2018 komisjoni ettepanekute kohta, mis käsitlevad Euroopa andmeesitamismäärust ja Euroopa andmesäilitamismäärust elektrooniliste tõendite hankimiseks kriminaalasjades (artikli 70 lõike 1 punkt b). Arvutivõrgus: https://edpb.europa.eu/sites/edpb/files/files/file1/edpb-2018-09-26-eevidence_et.pdf (15.03.2020).
31. Ramphal, T. European Arrest Warrants and The Right to a Fair Trial: The Approach of the CJEU and ECtHR. – Oxford Human Rights Hub 2018. Arvutivõrgus: <https://ohrh.law.ox.ac.uk/european-arrest-warrants-and-the-right-to-a-fair-trial-the-approach-of-the-cjeu-and-ecthr/> (26.02.2020).
32. Statewatch News. The European Investigation Order. Arvutivõrgus: <https://www.statewatch.org/news/2018/jan/uk-european-investigation-order-app-guidance.pdf> (01.04.2020).
33. United Kingdom Parliament Publications. Joseph Mendy. Arvutivõrgus: <https://publications.parliament.uk/pa/cm200607/cmhansrd/cm071024/debtext/71024-0017.htm> (01.04.2020).
34. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. What are human rights? Arvutivõrgus: <https://www.ohchr.org/en/issues/pages/whatarehumanrights.aspx> (09.04.2020).
35. Violations by Article and by State 2019. – European Court of Human Rights. Arvutivõrgus: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2019_ENG.pdf (07.02.2020).

Kasutatud normatiivmaterjali loetelu

36. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2000, 11, 57.
37. Euroopa Liidu leping. – ELT C 202, 7.6.2016, lk 13–388.
38. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT C 326, 26.10.2012, lk 391–407.
39. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2016/1919/EL, 26. oktoober 2016, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses. – L 297, 4.11.2016, p. 1–8.
40. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2016/343/EL, 9. märts 2016, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul. – ELT L 65, 11.3.2016, p. 1–11.
41. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2016/800/EL, 11. mai 2016, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi. – ELT L 132, 21.5.2016, p. 1–20.
42. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2010/64/EL, 20. oktoober 2010, õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses. – ELT L 280, 26.10.2010, p. 1–7.
43. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL, 22. mai 2012, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet. – ELT L 142, 1.6.2012, p. 1–10.
44. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22. oktoober 2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega. – ELT L 294, 6.11.2013, p. 1–12.
45. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/41/EL, 3. aprill 2014, mis käsitleb Euroopa uurimismäärust kriminaalasjades. – ELT L 130, 1.5.2014, lk 1–36.
46. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2016/680/EL, 27. aprill 2016, mis käsitleb füüsiliste isikute kaitset seoses pädevates asutustes isikuandmete töötlemisega süütegude tõkestamise, uurimise, avastamise ja nende eest vastutusele võtmise või kriminaalkaristuste täitmisele pööramise eesmärgil ning selliste andmete vaba liikumist ning millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu raamotsus 2008/977/JSK. – ELT L 119, 4.5.2016, p. 89–131.

47. Inimõiguste ülddeklaratsioon. Arvutivõrgus:
<https://www.ohchr.org/en/issues/pages/whatarehumanrights.aspx> (09.04.2020).
48. Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon. – RT II 2001, 1, 3.
49. Konventsioon, millega rakendatakse 14. juuni 1985. aasta Schengeni lepingut Beneluxi Majandusliidu riikide, Saksamaa Liitvabariigi ja Prantsuse Vabariigi valitsuste vahel nende ühispiiridel kontrolli järkjärgulise kaotamise kohta – ELT L 239/19.
50. Nõukogu dokument 12862/10, 29.08.2010. Arvutivõrgus:
<https://db.eurocrim.org/db/en/doc/1394.pdf> (28.02.2020).
51. Nõukogu dokument 14755/18, 07.12.2018. Arvutivõrgus:
<https://db.eurocrim.org/db/en/doc/3123.pdf> (08.03.2020).
52. Nõukogu dokument 15531/10, 28.10.2010. Arvutivõrgus:
<https://db.eurocrim.org/db/en/doc/1434.pdf> (28.02.2020).
53. Nõukogu raamotsus 2009/299/JSK, 26. veebruar 2009, millega muudetakse raamotsuseid 2002/584/JSK, 2005/214/JSK, 2006/783/JSK, 2008/909/JSK ning 2008/947/JSK, edendades seeläbi isikute menetlusõigusi ja tõhustades selliste otsuste vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamist, mis tehakse, kui asjaomane isik ei viibi isiklikult kohtulikult arutelu. – ELT L 81, 27.3.2009, p. 24—36.
54. Nõukogu raamotsus, 13. juuni 2002, Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikidevahelise üleandmiskorra kohta. – ELT L 190, 18.7.2002, lk 1—20.

Kasutatud kohtupraktika loetelu

55. EIKo 10862/84, *Schenk vs. Šveits*.
56. EIKo 14038/88, *Soering vs. Suurbritannia*.
57. EIKo 17902/02, *Zentar vs. Prantsusmaa*.
58. EIKo 21022/04, *Natunen vs. Soome*.
59. EIKo 2539/13 ja 4705/13, *Cirino ja Renne vs. Itaalia*.
60. EIKo 26766/05 ja 22228/06, *Al-Khawaja ja Tahery vs. Suurbritannia*.
61. EIKo 27052/95, *Jasper vs. Suurbritannia*.
62. EIKo 27279/95, *Launder vs. Suurbritannia*.
63. EIKo 33354/96, *Luca vs. Itaalia*.
64. EIKo 35394/97, *Khan vs. Suurbritannia*.
65. EIKo 37019/97, *A.M. vs. Itaalia*.
66. EIKo 37075/09, *Ahorugeze vs. Rootsi*.
67. EIKo 40107/04, *Beraru vs. Rumeenia*.
68. EIKo 44787/98, *P.G. ja J.H. vs. Suurbritannia*.
69. EIKo 46203/08, *Tseber vs. Tšehhi Vabariik*.
70. EIKo 46827/99 ja 46951/99, *Mamatkulov ja Abdurasulovic vs. Türgi*.
71. EIKo 47023/99, *Solakov vs. endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik*.
72. EIKo 80529/13, *Eze vs. Rumeenia*.
73. EIKo 8139/09, *Othman (Abu Qatada) vs. Suurbritannia*.
74. EKo C-105/03, *Maria Pupino*, ECLI:EU:C:2005:386.
75. EKo C-108/16 PPU, *Paweł Dworzecki*, ECLI:EU:C:2016:346.
76. EKo C-136/04, *Deutsches Milch-Kontor GmbH versus Hauptzollamt Hamburg-Jonas*, ECLI:EU:C:2005:716.
77. EKo C-182/15, *Aleksei Petruhhin versus Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra*, ECLI:EU:C:2016:630.
78. EKo C-216/18 PPU, *Minister for Justice and Equality versus LM*, ECLI:EU:C:2018:586.
79. EKo C-216/18 PPU, *Minister for Justice and Equality versus LM*, ECLI:EU:C:2018:586, kohtujurist E. Tanchevi ettepanek.
80. EKo C-237/15 PPU, *Minister for Justice and Equality versus Francis Lanigan*, ECLI:EU:C:2015:474.

81. EKo C-241/15, *Niculaie Aurel Bob-Dogi*, ECLI:EU:C:2016:385.
82. EKo C-261/09, *Gaetano Mantello*, ECLI:EU:C:2010:683.
83. EKo C-268/17, *AY*, ECLI:EU:C:2018:602.
84. EKo C-270/17 PPU, *Openbaar Ministerie versus Tadas Tupikas*, ECLI:EU:C:2017:628.
85. EKo C-271/17 PPU, *Openbaar Ministerie v. Sławomir Andrzej Zdziasek*, ECLI:EU:C:2017:629.
86. EKo C-305/05, *Advocaten voor de Wereld VZW versus Leden van de Ministerraad*, ECLI:EU:C:2007:383.
87. EKo C-396/11, *Ministerul Public – Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Constanța versus Ciprian Vasile Radu*, ECLI:EU:C:2012:648.
88. EKo C-396/11, *Ministerul Public – Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Constanța versus Ciprian Vasile Radu*, ECLI:EU:C:2012:648, kohtujurist E. Sharpstoni ettepanek.
89. EKo C-399/11, *Melloni versus Ministerio Fiscal*, ECLI:EU:C:2013:107.
90. EKo C-404/15 ja C-659/15 PPU, *Aranyosi ja Calderaru versus Generalstaatsanwaltschaft Bremen*, ECLI:EU:C:2016:198.
91. EKo C-42/11, *João Pedro Lopes Da Silva Jorge*, ECLI:EU:C:2012:517.
92. EKo C-463/15 PPU, *Openbaar Ministerie v. A*, ECLI:EU:C:2015:634.
93. EKo C-579/15, *Openbaar Ministerie versus Daniel Adam Popławski*, ECLI:EU:C:2019:530.
94. EKo C-640/15, *Tomas Vilkas*, ECLI:EU:C:2017:39.
95. England and Wales High Court, *Asztalos vs. Szekszard City Court, Hungary*, 12.02.2010.
Arvutivõrgus: <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff7cc60d03e7f57eb2330>
(30.03.2020).